

Industrisamhällets kulturarv i praktik och forskning – nuläge och framtid

Arbetets museum 11-12 oktober 2012

Dokumentation
Jan af Geijerstam (red.)

Omslaget till denna dokumentation visar en del av Norrköpings industrilandskap år 1969. Bilden är tagen av framlidna professorn i Industriminnesforskning Marie Nisser (1937-2011). Jernkontorets arkiv, Stockholm.

Svenska industriminnesföreningen, Stockholm 2013 – i samarbete med Arbetets museum, Arbetlivsmuseernas Samarbetsråd, Industrihistoriskt forum och Kungl. Tekniska Högskolan

ISBN: 978-91-637-3072-6

© Jan af Geijerstam och respektive presentatör

Förord

Den 11-12 oktober 2012 genomfördes konferensen *Industrisamhällets kulturarv i praktik och forskning – nuläge och framtid* på Arbetets museum i Norrköping. Målet var att analysera det nuvarande läget inom industriarvsfältet och att teckna möjliga och önskvärda framtider. Vi ställde fyra frågor: Vem bryr sig om industriarvet? Vilken status har industriarvsfrågor idag? Hur har vi kommit hit och varför? Vilka är de möjliga och önskvärda framtiderna för industriarvsfältet?

Konferensen blev snabbt övertecknad och totalt kunde cirka 115 personer beredas plats under de två dagarna. Det blev uppenbart att konferensen fyllde ett viktigt behov. Bland talarna återfanns representanter för en rad av de viktigaste aktörerna inom området.

Denna dokumentation återger presentationerna vid konferensen. Texterna bygger på föredragshållarnas egna manuskript, på bandinspelningar och/eller på powerpoint presentationer. Ett stort tack till alla dem som med stor generositet har ställt material till förfogande.

Samtliga talare har beretts möjlighet att granska publicerade texter, men där felaktigheter i transkribering och tolkning kvarstår är under-tecknad redaktör ansvarig. I de fall där presentatörerna redigerat sina texter kan marginella skillnader mellan den publicerade texten och vad som faktiskt presenterades under konferensen förekomma.

Inledningsvis hälsades konferensdeltagarna välkomna av museidirektör Niklas Cserhalmi vid Arbetets museum och av kommunstyrelsens ordförande i Norrköping, Lars Stjernkvist. Konferensen var sedan uppdelad i fem huvudsessioner. Under den inledande sessionen, *Lever Norrköpings industrilandskap*, tecknade tre representanter för staden Norrköping bilden av industrilandskapets historia och omvandling, något av en sinnebild av de förändringar det svenska industrisamhället genomgått under de gångna fyrtio åren. Under den andra sessionen, *Demokratin och makten över industriarvet – de kulturpolitiska målen och sedan?* gav representanter för tre breda rörelser, som alla agerar på industrisarvsfältet på ideell basis, sina

perspektiv. I sessionen *Kontext och helhet* presenterade fyra representanter för högskola och universitet översikter av olika delar av den akademiska forskningen inom industriarvsfältet. En fjärde session utgick från ett mer administrativt och politiskt perspektiv under rubriken *Lokalt, regionalt, centralt – industriarvets förvaltning* och ställde frågan om vem som tar det samhälleliga ansvaret för industriarvets bevarande, vård och tolkning. I en sista session fördjupades perspektiven och fokus riktades mot industriarvets konkreta uttryck i landskap och arkiv under rubriken *Industriarvsbruk – minnen, föremål, byggnader, maskiner och arkivalier*. Konferensen avslutades med en paneldebatt.

*

Parallellt med denna dokumentation kommer några av bidragen till konferensen att resultera i bearbetade artiklar som publiceras i ett specialnummer av *Bebyggelsehistorisk tidskrift* med planerad utgivning sensommaren 2013.

Konferensen *Industrisamhällets kulturarv i praktik och forskning – nuläge och framtid* arrangerades gemensamt av Arbetets museum, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd, Industrihistoriskt forum, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm och Svenska industriminnesföreningen. I organisationskommittén ingick Jan af Geijerstam, Lovisa Almborg, Dag Avango, Eva Dahlström Rittsél, Anders Houltz, Torsten Nilsson och Ida Wedin. Konferensen kunde genomföras tack vare finansiellt stöd från Riksantikvarieämbetets FoU-anslag. Dokumentationen har sammanställts av Jan af Geijerstam.

För organisationskommittén
Stockholm 25 april 2013
Jan af Geijerstam
Ordförande Svenska industriminnesföreningen

Innehåll

Förord.....	1
1. Introduktion	5
<i>Inledningsord</i> – Niklas Cserhalmi	6
<i>Välkomna till Norrköping!</i> – Lars Stjernkvist	8
2. Lever Norrköpings industrilandskap?.....	12
<i>Industrilandskapet</i> – Peter Carelli	13
<i>Industrilandskapet – en del av forskning och utbildning</i> – Kosta Economou	17
<i>Vi måste tro på det som inte finns</i> – Dag Johansson	20
3. Demokratin och makten över industriarvet – De kulturpolitiska målen och sedan?	25
<i>Arbetslivsmuseer</i> – Erika Grann	26
<i>Hembygdsrörelsen</i> – Jan Nordwall	33
<i>Urban explorers är vi allihopa</i> – Arvid Rudling	37
4. Kontext och helhet	46
<i>Det industriella kulturarvet i samhället – historiebruk</i> <i>och återanvändning</i> – Maths Isacson.....	47
<i>Utbildningen</i> – Bosse Lagerqvist.....	56
<i>Det svenska industriarvet – vårt industriarv? Det globala</i> <i>perspektivet</i> – Jan af Geijerstam	65
5. Lokalt, regionalt, centralt – Industriarvets förvaltning.....	75
<i>Industriarvet i de regionala målen</i> – Anders Houltz och Jan af Geijerstam.....	76
<i>Kulturarvsförvaltningen: en framåtblickande</i> <i>och problematiserande tillbakablick</i> – Fredrik Linder.....	84
<i>Ett regionalt perspektiv</i> – Barbro Mellander	89

6. Industriervsbruk – minnen, föremål, byggnader, maskiner och arkivalier	98
<i>Föremål och minnen på Tekniska museet 1924–2012</i>	
– och sedan? – Ann Follin	99
<i>Arkiven, arkivfrågor</i> – Per-Ola Karlsson	108
<i>Att ta till vara och utveckla</i> – Urban Nilsson.....	113
<i>Att ta hand om det tekniska kulturarvet</i> – Ida Wedin	118
7. Avslutningsdebatt	124
Under ledning av Niklas Cserhalmi. I panelen Lars Amréus, Ann Follin, Isak From och Erika Grann.	
Deltagare	145
Program	149

1. Introduktion

Inledningsord

Niklas Cserhalmi, museidirektör, Arbetets museum

De här dagarna blir ett startskott för att förnya arbetet med industri-samhällets kulturarv och för att verka för utökade satsningar.

Vi vet att arbetet inom området har varit manligt dominerat och den manliga dominansen återspeglas även i bland dem som talar under dagarna. Än så länge bör jag säga, eftersom detta nu håller på att förändras i grunden. Bland konferensens deltagare är kvinnorna i en knapp, men tydlig majoritet. Vi kan också se många nya ansikten och en kraftig förnygring.

Vi som varit med ett tag vet att intresset för olika frågor går i cykler. När det gäller det industriella samhällets kulturarv minns vi kanske 1990-talet som något av en guldålder, med industriarvsdelegationen som höjdpunkten när man fördelade 24 miljoner kronor till olika projekt mellan 1999 och 2001. Sedan tycker jag, och säkert många med mig, att frågorna har tillåtits somna av alltför mycket.

Alla som deltar i denna konferens vill antagligen att frågor som rör det industriella kulturarvet ska växa och intresset förnyas. En huvudfråga för de här två dagarna blir då hur vi gemensamt ska agera för att detta ska hända? Denna fråga kommer också att stå i centrum för avslutningsdebatten.

Jag tycker också att våra två dagar här ska användas för att synliggöra det som sker i landet och ge oss en möjlighet att få en uppfattning av vad som pågår. Det vore bra om vi redan nu skulle kunna börja fundera över nyckelord och strategier för hur vi kan stärka intresset för industriarvsområdet. Mitt stalltips är att vi ska följa de råd som gavs i de båda utredningar som kom kring millennieskiftet, dels *Frågor till det industriella samhället* från 1999,

som Erik Hofrén och Lars-Erik Jönsson ställde samman på regeringens uppdrag och som fortfarande är mycket läsvärd, dels slutbetänkandet från Delegationen för industrisamhällets kulturarv från 2002, *Industrisamhällets kulturarv: betänkande*. Båda dessa utredningar understryker, väldigt tydligt, betydelsen av medborgerlig förankring och samverkan.

Medborgerlig förankring är viktig i alla de teman som vi kommer att jobba med under dessa två dagar. Jag tycker att det är väldigt viktigt att rikta fokus mot de ideella krafterna när det gäller medborgerlig förankring, civilsamhället och arbetslivsmuseerna.

För närvarande kan industriarvsfältet liknas vid en atom där de ideella krafterna, arbetslivsmuseerna, det civila samhället, är protonerna och neutronerna i atomkärnan och vi i den professionella kulturmiljövården är elektronerna som susar runt. Atomkärnan utgör ungefär 90 procent av en atoms massa, resten finns utanför. Det är en bild som är fantastisk, men som också kan vara lite oroande om man betraktar situationen från den professionella kulturmiljövårdens synvinkel.

Samverkan, mellan kulturarvsinstitutioner, mellan industriarvssektorn och de ideella, mellan sektorn och näringslivet, sektorn och fackförbunden är nödvändig. Utan samverkan gör vi ett dåligt jobb, med samverkan står vi betydligt bättre rustade.

De här dagarna ska fokusera på frågan: Hur ökar vi trycket igen? Medborgerlig förankring och samverkan ska vara ledorden. ■

Välkomna till Norrköping!

Lars Stjernkvist, kommunalråd, Norrköping

Häromdagen fick jag en fråga från en journalist som var lite förbryllande. Jag tror inte att den ställs i så många andra städer. Bakgrunden är att vi i Norrköping har en diskussion om bostadsbyggande. Vi behöver bygga mer och det är i grunden väldigt positivt. Det är många som flyttar in och vi har idag ett starkare tryck än vi haft på de senaste tjugo åren. Eftersom vi dessutom väldigt gärna vill bygga centralt och i attraktiva lägen så blir det intressekonflikter.

”Är det inte besvärligt att vara politiker i Norrköping med tanke på att det alltid blir sådana våldsamma protester?” frågade mig reportern apropå ett av byggena. ”Vad ni än föreslår, vad ni än gör så blir det folkstorm.”

Och så räknade han upp ett antal byggprojekt som hade väckt en väldigt stark reaktion. Jag har själv funderat på hur det är att vara politiker i Norrköping och varför man fortsätter år efter år. När jag för trettio år sedan kom till den här staden, som nybakad journalist och skulle börja jobba här, kände jag till Norrköping en del, men hade inte bott här. Direkt när jag kom blev blixtförälskad i den här staden och jag tror att orsaken också är svaret på reporterns fråga.

Jag tror att orsaken till min förälskelse var engagemanget i Norrköping, att folk bryr sig. Och jag sa till journalisten: ”Tänk istället det

omvända. Tänk om det var så att vi ville göra saker, förändra saker, men folk bara ryckte på axlarna och sa att vi kunde göra vad vi vill och att de ändå inte bryr sig.”

I grunden är nästan allt engagemang positivt och i den här staden finns ett sprudlande engagemang på alla områden. Man kan mäta det. Som föreningsmänniska, som engagerad person, kände jag att i den här staden finns väldigt många likasinnade. Det var lätt att komma in i stan, för att det fanns en massa föreningar och grupperingar att välja mellan, som ägnade sig åt det som jag var intresserad av. Vi jämför oss ofta med Linköping och när det gäller ideella föreningar har vi trettio procent fler.

Min omedelbara förälskelse berodde inte på att Norrköping var någon särskilt vacker stad. Det första jag möttes av när jag klev av tåget var nuvarande hotellet Grand som såg ut som jag tror att Leipzigs stadshotell såg ut 1946, som om det var bombskadat. Om man sedan fortsatte vandringen upp längs Motala ström och försökte ta sig in i industrilandskapet så upptäckte man att det inte gick. Nästan alla industrier, med ett undantag, var tomma. Husen stod och förföll och eftersom det var farligt att vistas i området var det helt avspärrat.

Apropå folkliga opinioner är det många som säger att vi just idag begränsar tillgängligheten till Strömmen. Men, så är det faktiskt inte. Under en lång period i Norrköpings historia så var detta ett stängt område, och sedan industrin försvunnit var det definitivt inte bara stängt utan även igenbommat. Här fick man inte komma in. Nu har vi öppnat upp.

Det var inte skönheten jag föll för, men jag kände att det trots problemen, trots arbetslösheten, och trots industrikrisen fanns en kraft, en stolthet och ett engagemang. Det gjorde att jag bestämde mig för att här vill jag leva och här vill jag dö en gång i framtiden.

Om man jämför med staden jag mötte för trettio år sedan, så är Norrköping idag på många sätt en otroligt annorlunda stad. Vi har, återigen för att göra en jämförelse med vår grannstad, färre industriarbetare än Linköping. Jag tror att få som bor i stan eller i regionen egentligen upplever det på det viset, men industriberoendet finns inte

längre och vi har jämfört med andra städer ett oerhört varierat arbetsliv. Pappersindustrin finns fortfarande och den betyder jättemycket ekonomiskt, men sysselsättningsmässigt är vi oerhört lite beroende av de stora industrierna.

Vi har ett campus, ett universitet, som storleksmässigt inte kan jämföras med de stora, men som ändå har visat sig vara oerhört framgångsrikt. Hade jag, som är en obotlig lokalpatriot, för tio år sedan sagt till mig själv att vi i Norrköping idag skulle ha världsledande forskning inom åtminstone tre områden, då hade jag nog sagt till mig själv att jag skulle hajpa ned mig och att det inte skulle gå.

Och av väldigt mycket bättre orsaker än jag hade så väldigt många andra att det inte skulle gå att skapa en kreativ forskningsmiljö i en stad med så begränsad studietradition och historia inom universitet och forskning. Men, idag har vi en kreativ forskningsmiljö och det är fascinerade att vi är framgångsrika inom den typ av områden som speglar det samhälle som vi lever i idag.

Förvandlingen som har skett i staden har varit oerhört omfattande, men det finns viktiga delar som lever kvar. Dit hör det starka föreningslivet. Dagens studenter ärver textilarbetarnas traditioner när det gäller kultur- och föreningsliv, vare sig de vet om det eller inte. Jag blev varse vad den fysiska miljön kan betyda när jag besökte universitetet för ett tag sedan. Jag mötte en student och jag förstod på hans dialekt att han var från Stockholm. Han kände igen mig från rikspolitiken. ”Tjena”, sa han. ”Är du också här på besök?” Så är det. Man tror att alla som finns i rikspolitiken är stockholmare.

”Vet du”, fortsatte studenten, ”att det en gång i tiden knegade gamla textilarbetare i dom här kåkarna!?”

”Är det sant!?” svarade jag. Och så berättade han ...

Det är då man förstår hur viktigt det är för politiker och samhällsarbetare att förklara det som är all samhällsplanerings grundfundament, att å ena sidan bejaka förändring och förnyelse och å den andra vårda och bevara.

Norrköping hade idag inte varit en stad som växer och har bostadsbrist om det inte hade funnits insiktsfulla människor som hade insett

att vi måste förändra, förnya och utveckla, samt hitta nya verksamheter och nya näringar – våga släppa taget om det gamla.

Samtidigt hade staden Norrköping av idag inte varit vad den är om det inte hade funnits människor som insiktsfullt hade förstått att man också måste vårda den del av arvet som är föreningslivet, folkrörelselivet, men också den fysiska miljön. Jag är så pass gammal att jag fick uppleva den debatt som ledde fram till att man bestämde sig för att bevara den här fantastiska miljön, men ändå förnya den. Det fanns starka röster som sa nej, inte minst människor som hade rötter i textilindustrin. ”Nej, Stjernkvist och ni andra”, sa de, ”låt oss riva det som enbart är förknippat med dålig arbetsmiljö, utsugning, klassklyftor, låg utbildningsnivå. Riv och bygg något som gör vår stad modern! Fastna inte i det gamla.”

Idag tackar jag en högre makt, dvs. den tidens kommunstyrelse och kommunfullmäktige, för att de hade visheten att säga att det är klart vi kan och ska följa med vår tid, det är klart att vi kan utveckla vår stad, men om vi gör det genom att samtidigt bevara kopplingen till vår historia, då kommer förnyelsen att ha en kraft som faktiskt gör att vi kommer få en ännu bättre utveckling.

Min slutsats är att den här studenten från Stockholm blir en mycket bättre forskare, en mycket duktigare student eller vad han nu kommer att ägna sig åt, om han förstår i vilken miljö han verkar. Han kommer att inspireras av den.

Kanske är en av förklaringarna till att vi utvecklat tre världsledande forskningsområden att det här finns en miljö där människor bara behöver titta ut genom fönstret för att få ny inspiration när de står inför ett dilemma.

Därför, både ni som har sett den här staden tidigare och ni som inte varit här förut, hjärtligt välkomna till Norrköping!

Och dessutom, jag hoppas att ni som inte är från Norrköping, som älskar Sala eller Surahammar eller Gävle, jag hoppas att ni trots er känsla för era hemstäder nu kan förstå varför han Stjernkvist, blev förälskad i den här miljön.

Då har vi lyckats. ■

2. Lever Norrköpings industrilandskap?

Industrilandskapet

Peter Carelli, museichef, Norrköpings stadsmuseum

Bevarande handlar om att tänka framåt. De två delarna går hand i hand och det är med otrolig stolthet som man visar upp Norrköpings industrilandskap – det här fantastiska komplexet av industribyggnader från 1800- och 1900-talen, och som idag i hög grad är renoverade, restaurerade och fyllda med nytt innehåll.

För min del innebär bevarande också att bevara minnet av vad byggnaderna använts till tidigare och hur gick processen till. Jag är kanske inte den traditionella huskramaren, men jag hävdar att bevarandet av minnet är viktigt, det är det som vi måste jobba med för att förstå varför vi är där vi är.

Min grundläggande hållning är också att det vi har idag, industrilandskapet, inte är en artefakt. Det är inte ett föremål utan en process. Det är en kumulativ process. Historien har pågått och den pågår, och den kommer att pågå. Därför är det väldigt svårt att säga att man ska frysa stunden och bevara, att nu har vi skapat ett 1880-talsreservat eller liknande. Det tror jag inte på.

Den kumulativa processen

Jag vill väldigt kort visa hur den kumulativa processen lett fram till det vi har idag.

Motala ström med sina forsar är stadens utgångspunkt. Det var strömmen som gjorde att människor bosatte sig här, med fiske och kvarndrift.

Redan tidigt skapades också ett industriellt komplex kring strömmen. Den första expansionen skedde under seklet kring sekelskiftet 1600. Textilmanufakturerna etablerades och med tiden blev produktionen

alltmer storskalig. Och fortfarande är det området kring strömmen som är fokusområdet.

Under 1800-talet medförde stora tekniska innovationer att produktionen kunde ske i mycket större skala och området förtätades otroligt snabbt. Man byggde bokstavligen fabrikslokalerna på varandra, uppåt istället för på bredden. Det blev ett otroligt tätt och kompakt industriområde som dominerar den centrala delen av staden. Strömmen var fortfarande mycket viktig för produktionen, inte bara för att ge kraft till maskinerna, utan också för att ge vatten till färgerierna. Det var nu textilindustrin som skapade bilden av Norrköping som Sveriges Manchester.

Kulmen är kring mitten av 1900-talet då det inom textilindustrin som mest fanns 54 fabriker med mellan 6000 och 7000 anställda. Konjunkturerna var på topp och det var fullt med rykande skorstenar som markerade välgång, framgång, framtidstro. Industrilandskapet var sammanhängande men också väldigt slutet. Ett område som stadsbefolkningen faktiskt inte kom i kontakt med – med undantag för arbetarna på industrierna.

Sedan kom kollapsen väldigt snabbt. Industri efter industri lades ned. Den industriella idén höll på att dö och inte minst industribyggnaderna i centrum. Mer än 5000 textilarbetare förlorade sina jobb på 1950-talet och 1970 lades den sista textilindustrin ned.

När tillverkningen lades ned blev också byggnad efter byggnad tom och förföll. Det skapades ett spökområde mitt inne i centrum. En intensiv diskussion inleddes om framtiden för industrilandskapet och jag skulle vilja illustrera detta med tre citat.

Det första är hämtat från tidskriften Arkitekter som skrev så här på 1970-talet vilket kan sägas illustrera hur det ganska tidigt uppstod ett intresse bland arkitekter och annat fackfolk som såg problemen, men också möjligheterna:

Norrköpings massa av gammal outnyttjad industribegyggelse, samlad mitt i centrum utgör ett av de egendomligaste stadsbyggnadsproblem någon svensk stad har att bemästra. Vad ska

ske med detta område (...) vad är det för ruinlandskap Norrköping har att vänta sig?

Det andra är hämtat från boken *Norrköping nu och i framtiden* som gavs ut av ABF i Norrköping 1983 och är ett exempel på hur en industriarbetare ville riva bort minnet av den gamla onda tiden och bygga en modern stad, en ny stad:

Riv skiten! Jag har inget sinne för de här gamla tegelhögarna. När man sett textilen inifrån, så saknar man den inte. Bomullsspinnerier, med rök och damm så att man inte kunde se. Vävsalar, där varenda vävare var lomhörd! Det går inte att förfalla till nostalgi.

Och det tredje är ett uttalande av Arne Ellefors, som var turistchef i Norrköping, och som så sent som 1985 blev chockerad över att någon kunde tycka att industrilandskapet var intressant:

Efter ett internationellt föredrag jag höll 1985, om Norrköpings turistattraktioner, sa en pamp från Tyskland: Men herr Ellefors, ni har ju glömt det viktigaste: ert industrilandskap. Det kom som en käftsmäll. Det hade jag inte insett förut. Det krävdes en tysk för att öppna mina ögon.

Debatten var väldigt intensiv och den rasade fram och tillbaka. Kommunstyrelsen var med och formade framtiden, men jag vill framför allt tacka den dåliga ekonomin för att det inte fanns kraft att ta bort och bygga. Där måste vi nog vara självrannsakande och säga att det var tur att det gick långsamt. Så småningom bestämde man sig för en bevarandelinje som utnyttjande bevarande tillsammans med framtid, kunskap och kultur.

Framtiden

Industrilandskapet idag är museer, utbildning och konferens. Frågan är vad som händer framöver och om vi ska vi nöja oss med att vi kommit dit vi är idag?

Om vi ser industrilandskapet som ett uttryck för en kumulativ process inser vi att processen kommer att fortgå och att vi måste vara med och formulera hur vi vill ha det framöver.

Min grundläggande inställning är att jag ser bevarandet som en resurs. Dåtid plus nutid är framtid. Ingen kan springa ifrån det förflutna. Det går inte att skapa ett minneslöst samhälle.

Jag själv tillhör nog den generationen som minns det igenbommade industrilandskapet. Vi minns industrierna, men vi måste inse att generationerna efter inte kan göra det. Frågan är då hur människor då ska kunna minnas det som en gång har skett här.

Jag vill också sätta fingret på namnet *Industrilandskapet*. Det är ett konstruerat namn. När textilarbetarna gick till sina fabriker gick de inte till industrilandskapet utan till Yfa eller Holmen. Idag är Industrilandskapet ett begrepp som påminner oss om historien samtidigt som det är en plats för entreprenörskap, kunskap, kultur och upplevelser. Detta är visionen, att man binder samman historien med nya användningsområden.

Till sist ett memento. Det finns en stark risk för gentrifiering. Om man skapar det här häftiga området med reklambyråer, museer, konserter och liknande, är det egentligen för alla? Eller skapar vi ett reservat för en viss grupp av människor? Där finns en fara. ■

Industrilandskapet – en del av forskning och utbildning

Kosta (Konstantin) Economou, Kultur, samhälle, mediegestaltning, Linköpings universitet

Från 1997 och framåt är Linköpings universitet ett nästan komplett universitet med alla fakulteter. Vi har ungefär 5 000 studenter och vi har vissa områden inom utbildning och forskning som inte hade funnits om vi inte hade haft industrilandskapet.

Campus Norrköping skapades som en del av Linköpings universitet 1997 och sedan dess har jag haft glädje och förmånen att vara med och skapa utbildningen Kultur, samhälle mediegestaltning (KSM) och så småningom hela institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur (ISAK). Här har vi i många år, framför allt tack vare den kongeniala placeringen i Norrköping och mitt i Industrilandskapet, forskat kring kulturarv och forskare som arbetat hos oss har skrivit avhandlingar om Industrilandskapet i Norrköping, dess historia och framväxt.

Forskning och utbildning vid Campus Norrköping hade inte sett ut som den gör idag om det inte funnits en så stark relation mellan staden och universitetet som byggts kring gemensamma funktioner och sammanhang och en upplevelse av behov och kris, att man måste göra något.

Från universitetets sida har vi en ständig press, att producera fantastiska utbildningar, producera världsledande forskning. Vi befinner oss idag i ett samhälle som gärna sätter siffror på framgång genom att mäta och räkna. Det finns såväl nackdelar och risker som fördelar och möjligheter med detta. Universitetet har som brukare, kunnat dra

nytta av Norrköpings och industrilandskapets fysiska miljö. I flera omröstningar bland studenterna, hur de nu görs, har miljön i Norrköping blivit framröstad som en väldigt bra studentmiljö. Vi har också väldigt många nationella och internationella konferenser och kontakter och varenda gång något sådant äger rum kommer folk fram och säger att vi har en så fantastisk miljö att jobba i.

Några av de saker som har hänt här har berott på tillfälligheter där både staden och universitet har gripit tillfällen i flykten. Detta gäller bland annat Norrköpings Visualiseringscenter C, som är en lycklig kombination av att teknikutveckling och forskning i ett visst läge mötte behovet av att beskriva, berätta och skapa publika miljöer och berättelser. Verksamheten vid visualiseringcentrat bygger på att det finns ett behov av en ny typ av arena för den forskning om vetenskaplig visualisering som tidigare var otroligt teknisk. Nu handlar om att forskarna byter metod, från att skriva eller använda formler till att istället göra navigerbara och levande bilder. Här har man mött dem som jobbar med bild, gestaltning och berättande, både i Norrköping som stad och på universitetet.

Utan kombinationen forskning, undervisning och plats hade inte visualiseringscentret kunnat vara både en teknisk arena, en vetenskaplig arena och framför allt en publik arena. Det är idag en slags kombination av science center, utställningshall, pedagogisk plats och konstarena. Det är ett kommunalt bolag, ett konsortium med universitet och kommunen som ägare och brukare samt en produktionsarena för utställningsproduktion.

Detta har tvingat universitet att delta inte bara som brukare och skapare av forskning och utbildning utan också som skapare av publik verksamhet i Norrköping. Det har lyckats bra. Även om Visualiseringscenter C i färdigt skick bara har varit i gång sedan 2011 har vi nu cirka 100 000 besökare per år med stor en blandning av människor. Vissa kommer in från gatan, andra är elever och lärare som kommer resande med bussar från skolor i regionen och åter andra är människor som kommit för att möta särskilda upplevelser, som företagsbesök och liknande.

Det är faktiskt så att jag tycker att verksamheten i sig snart borde vara föremål för studier. Hur detta vuxit fram, vad har centrat inneburit och vilken typ av faktorer måste till för att man ska få till en verksamhet som den här? Jag tror att berättelsen blir mångfaldig och orsakerna svåra att exakt sätta fingret på, men jag anar att man skulle upptäcka att det viktiga är att hitta ett läge som pendlar mellan att vara lyhörd för de möjligheter som kan finnas på en viss plats och att vara tvungen att ta en massa risker och möta behov som man möter i omgivningen.

I en nära framtid handlar viktiga frågor för universitetets del om att locka studenter och om konkurrens mellan olika utbildningar. Som brukare av och verksamma i Norrköping tycker vi att det är en stor fördel att finnas i industrilandskapet som är en väldigt stark fysisk miljö. Jag hoppas att vi kan vidareutveckla vår speciella forskning, men jag anser att vi också har ett speciellt ansvar för att jobba med den här platsen. I spännvidden mellan kulturaktiviteter och forskning kan vi förhoppningsvis vara viktiga på flera olika sätt.

När det gäller universitetets verksamhet vill jag också peka några speciella aktiviteter som skapats av universitetets lärare och forskare som egna kulturproducenter, men inte minst det som våra studenter gör. Just nu pågår Norrköpings filmfestival *Flimmer*, som är inne på sitt fjortonde år och som bygger på en ideell förening som startades redan 1955. Filmfestivalen fick ett nytt innehåll och ny skjuts när Visualiseringscenter med sina biografer flyttade in till Industrilandskapet.

Mycket av det vi gör här i Norrköping hade inte varit möjligt i Linköping eftersom vi använder industrilandskapet till att skapa innehåll, berättelser och öppna vår verksamhet för en publik. Det är en av de stora fördelarna för oss när vi verkar i den typ av kulturutbildningar och forskning som både Isak, KSM och Visualiseringscenter driver. Vi får en arena att verka i där våra studenter hela tiden gör verkliga projekt. Det har varit speciellt viktigt för den väldigt spetsiga visualiseringsforskning som kommer från tekniksidan i bytet från formel till bild. Placeringen i Industrilandskapet har också öppnat stora möjligheter att göra vetenskapen mer publik. ■

Vi måste tro på det som inte finns

Dag Johansson, stadsarkitekt, Norrköping

I morse läste jag i tidningen att ett företag i Norrköping, Proactive gaming, fått en utmärkelse av *Dagens industri* som årets gasellföretag, dvs. mycket snabbväxande företag. Jag har gått förbi deras lokal till och från jobbet ganska många gånger och har alltid funderat på om det var en illegal spelklubb. Det har både lockat och skrämmt att det där har legat så centralt, ganska nära rådhuset också, så jag har funderat på om det fanns någon koppling ...

Ja, nu var det ingen illegal spelklubb utan Norrköpings absolut mest framgångsrika företag just nu. De sysslar bland annat med en plattform för pokerspel på nätet. Min nittioåriga pappa skulle nog säga att det kanske inte är så samhällsnyttigt, men det ger ändå jobb.

Från tidningsläsningen gick jag hit och Norrköpings förvandling kan inte bli tydligare. Att gå från Proactive gaming till en diskussion om vad vi gör med industrilandskapet och den textila historiens efterlämnade byggnader. Jag tror att detta speglar områdets rent fysiska karaktär.

Varje stadsdel, varje stadsbyggnad, består egentligen av två delar, om man förenklar det hårt. Den består av en struktur och den består av objekt. Just nu befinner vi oss i ett av Sveriges mest kända

objekt, Strykjärnet. Strukturen kan å sin sida vara en stadsplan, ett gatusystem, parker osv., men det kan också finnas en struktur eller en grammatik som illustrerar hur det vuxit fram. Vi talar till exempel om förstadens modernistiska planeringsarv som en sorts grammatik. Men vilken är industrilandskapets grammatik och förstår vi den? Objekten förstår vi. Vi kan värdera hantverket, men glömmer bort att arbetarna som skapade det fantastiska hantverk som vi ser i byggnaderna hade samma usla historia som textilarbetarna. Det finns inte bara glädje i detta, även om det är vackert idag.

Grammatiken i industrilandskapet stavas förändring. Och den stavas inte bara förändring i sig, utan den stavas i hög grad förändring ad hoc. Industrins sätt att bygga har inte skett över en natt i en plane-rad struktur. Den har skett efter hand. Rationell industriell produktion fungerar så att behöver man ett hus så bygger man ett hus om det ger tillräcklig avkastning. Och behöver man en ny kommunikationsgång över en gata mellan två industrier så bygger man kommunikationsgången. Det är så industrilandskapets intrikata miljö har skapats och ett av industrilandskapets största problem är faktiskt att vi har rivit för mycket av denna intrikata struktur, de små tilläggen, trots att vi så ofta lyfter fram att helheten är så väl bevarad.

Det är anmärkningsvärt att så få förstår industrilandskapet på detta sätt. Det är oerhört många som förstår objekten och lyfter fram dem, men det är alldeles för få som förstår grammatiken. Detta leder till en för min del ganska enkel slutsats, med utgångspunkt från Proactive gaming.

Den ekonomiska basen i samhället är inte längre textilindustrin. Kosta Economou talade om Visualiseringscentret och det är ett av de inslag i Norrköping som skapar något som är helt nytt. Proactive gaming är på sätt och vis inom samma bransch eftersom de jobbar med media och en slags kultur.

Vi måste fundera på vad grammatiken betyder för de här företagen och hur industrilandskapets grammatik kan användas för dem. Mitt enda svar är att det är bra att fortsätta. Där delar jag och Peter Carelli samma grundsyn, även om vi inte är överens i alla sakfrågor. Vi är

ense om att Industrilandskapet är en process där vi lägger till nya delar hela tiden.

Det är också så som vi ska arbeta. Man måste se kärnan som ett historiskt arv och det ska vi vårda med respekt, men sedan måste vi göra de nya ad hoc-åtgärderna med någon slags fantasi – en fantasi som hör till det som vi har mest ont om i samhället, åtminstone när det gäller byggande. Detta leder förstås till vissa konflikter, men om man fastnar i att objekten är heliga, då blir det komplicerat.

Det är i dynamiken, vägningen mellan det gamla och det nya, som vi befinner oss när det gäller industrilandskapet. Men det blir fullständigt främmande gentemot den grundläggande ekonomiska grammatiken om man inte vågar genomföra nya åtgärder ad hoc. Det är faktiskt så att den som vill göra mycket ad hoc faktiskt är mer trogen industrilandskapet historia än den som vill bevara som det står idag.

Vi har lyft bort en mängd mindre byggnader och tillägg, men det finns också fullständigt burdusa byggnader i industrilandskapet som man borde riva omedelbart – om man nu skulle vilja vara den harmoniska skönhetens försvarare. Vi har pappersbrukets ångkraftcentral, Värmekyrkan, strax bredvid Strykjärnet som är en skapelse av Ivar Tengbom på 1920-talet, men som fick en tillbyggnad på 1950-talet, en fyrkantig tegelkloss av arkitekten Bertil Berg. Vi skulle behöva tre års diskussioner om Riksintresset med Länsstyrelsen för att få riva det här tillägget, men det hör samtidigt till det som är områdets stora charm och tillgång, den här typen av totala kontraster.

I industrilandskapet som helhet, men också i just Bergs tillbyggnad, ser vi den nutida ekonomiska förvandlingen och ianspråktagandet av området. Först kom de fria kulturarbetarna och en del av dem är fortfarande kvar. Dit kan man räkna exempelvis studenter som driver gallerier i konstiga betongkällare. Sen kom reklamarna och några arkitektföretag, eftersom de tyckte att det var coolt att sitta här. Sedan kom ingenjörerna, de är alltid lite senare, och idag finns här egentligen alla de stora tekniska konsultföretagen av rang i Norrköping: Ramböll, WSP, Tyréns med flera. Och så har vi nu det sista steget som tagits alldeles nyss. Det har flyttat in en advokatfirma. De som då tycker att det

inte längre är inte ett dugg coolt att vara i industrilandskapet eftersom juristerna intagit området kan dock vara lugna. Själv är jag helt trygg i att man i förvandlingen hittar ett nytt område som är mycket coolare än det här, i Norrköpings fall är det området kring hamnen, Saltängen.

Vi har en förflyttning av omvandlingen i Norrköping, lite det som Berlin genomgår även om vi förstås är en mycket, mycket mindre stad. De har haft samma utveckling efter murens fall där den ursprungliga coolheten i Kreuzberg minskade och man istället flyttade till andra områden, och snart är det kört där också och då får man flytta till Mitte, den centrala delen av staden. Så är det i städer som genomgår någon slags positivt ekonomisk utveckling.

För något år sedan hade vi en diskussion på kontoret där vi har en ung kvinnlig handläggare som jobbade med ett projekt i ytterkanten av industrilandskapet. Hon var bekymrad för att våra planeringsåtgärder innebar en uppsnygning av ett kvarter och som då drev bort visst föreningsliv som hade levt väldigt bra med låga hyror.

Det enda sättet att ha kvar sådant är dock att önska att Norrköping ska vara fattigt och det kommer naturligtvis inte att ske eftersom det just nu går väldigt bra för Norrköping. Samtidigt blir det desto viktigare att diskutera hur vi ändå bevarar det föreningsliv som Lars Stjernkvist beskrev inledningsvis och det rika kulturlivet som Kosta var inne på. Själv tror jag att diskussioner är viktiga och att de ska vara väldigt öppna.

Hus är förstås viktiga för mig som stadsarkitekt, men ibland blir diskussionerna om stadsmiljö så adrenalinistinna att man tappar bort människan. Under en hockeymatch mellan HV71 och Luleå i tisdags blev en spelare väldigt illa skadad. Det var väldigt obehagligt. Centern Oscar Sundh i HV71 låg livlös i sexton minuter på isen. Han klarade sig bra, men då fick vi se hur tränaren i HV tog av sig glasögonen och gick över och hälsade på Luleås tränare. De hade båda haft en adrenalinnivå på topp, men nu behövde de inte prata mer än tio sekunder innan de kom överens om att man måste bryta.

Adrenalinnivån har nästan varit lika hög i bevarandedebatten i Norrköping, men när stadsbyggnadskontoret fick uppdraget att ta fram

en ny vision för industrilandskapet har vi försökt att ha en dialog med norrköpingsborna för att locka fram vad de egentligen tycker. Vad är det som är riktigt viktigt? Det är inte så lätt att få ett svar, men vi har använt modern teknik och nya metoder. Och visst, många anser att husen är det viktiga, men väldigt många synpunkter handlar om helt andra saker. Det handlar om mötena, det handlar om kaféer, om kultur. Från stadsbyggnadskontorets sida vill vi också rikta speciell uppmärksamhet mot just detta, det som kallas det fjärde stadsrummet, och som vi har väldigt mycket av i industrilandskapet. Det är platser mitt mellan hemmen och arbetsplatserna och det offentliga rummet och det är just i de här mellanrummen där människor träffas för kreativitet och möten, på platser som inte är mitt och som inte är ditt.

Och så är det som någon klok person sa, att man måste tro på det som inte finns, för det som finns har en gång inte funnits. ■

3.

Demokratin och makten
över industriarvet
– de kulturpolitiska
målen och sedan?

Arbetslivsmuseer

Erika Grann, vice ordförande, ArbetSam

I det industriella kulturarvet finns det platser som brukar kalla sig levande museer, platser där historien inte bara bevaras, utan också brukas och berikas. De går under samlingsnamnet arbetslivsmuseer.

Jämför man med de mer traditionella, samlande museerna och de hembygdsgårdar som också berättar om vår historia är arbetslivsmuseer en ganska ung företeelse som förstås hänger ihop med industrialismens slutskede när industrier och fabriker lades ned. Flera av arbetslivsmuseerna växte fram under 1970- och 1980-talen när många grävde där de stod genom studiecirklar. Andra har under dramatiska former räddats från rivning av eldsjälur och många gånger har räddningarna inte bara kostat pengar utan även tid, blod, svett och tårar. Till vardags arbetar jag på Pythagoras Industrimuseum, som är ett exempel just på detta, hur vanliga medborgare har ansett en plats så viktig att de har slagits för att bevara den.

Platsen för arbetslivsmuseet är oftast den ursprungliga, där både byggnad och föremål finns kvar och här finns en vilja att berätta, gestalta och befolka miljöerna. Det handlar inte bara om det tekniska industriarvet, utan även om människornas historia, såväl barn som kvinnor och män, om deras arbete och om livet vid sidan om arbetet.

På ett arbetslivsmuseum är man inte rädd för att försiktigt bruka sina föremål. Maskiner och motorer måste användas för att må bra och för att kunna berätta sin historia. Står de stilla bekar de ihop eller rostas sönder. Då försvinner också kunskapen om hur de ska brukas.

Arbetslivsmuseerna kan se olika ut sinsemellan. Några har en hel järnväg att ta hand om med tågset, ånglok, spår och stationsbyggnader. Eller kanske är det ett helt bruk man vårdar. Några arbetslivsmuseer

drivs helt ideellt, andra har anställda med museiutbildning. Ett arbetslivsmuseum kan vara öppet allt från dagligen till kanske några timmar under sommarsäsongen.

Ett arbetslivsmuseum brukar definieras som en ”verksamhet som har till syfte att bevara och gestalta en arbetsplats kulturhistoriska värden, såväl fysiska som immateriella, inom privat eller offentlig sektor och som är eller avses bli tillgänglig för allmänheten.”

Och jag kan inte låta bli att göra ett eget tillägg till detta: ”Ett arbetslivsmuseum drivs ofta av eldsjälar som med knappa resurser, vilja av järn och stor uppfinningsrikedom trollar med knäna och dagligen utför mirakel”.

Tittar man på statistiken kan man inte bli annat än imponerad. Enligt statistik ur ArbetSams verksamhetsberättelse för 2011 fanns vid den tidpunkten 1 380 arbetslivsmuseer som tillsammans hade 13 miljoner besökare, 7 miljoner föremål, 16 200 fordon, 5 300 byggnader och minst 15 000 personer i ideellt arbete och arbetsinsatsen beräknades vara värd 120 miljoner kronor.

Rykande färska siffror visar att antalet arbetslivsmuseer har ökat under 2012 och att det nu finns 1 438 st. Det är fortfarande en i hög grad växande verksamhet.

För att arbeta på ett arbetslivsmuseum måste man vara något av en allkonstnär. Det ställs stora krav på människor som arbetar på ideell basis. Jag använder min egen arbetsplats, Pythagoras Industrimuseum, för att försöka exemplifiera detta.

Kunskapsöverföring är ett ständigt pågående projekt på ett arbetslivsmuseum. Det tog sex år att bli fullärd metallarbetare. Kommer vi någonsin att kunna föra den fackkunskapen vidare? Så länge vi brukar våra föremål kommer kunskapen i många fall att finnas kvar. Andra gånger är kompetensen så speciell att den kanske inte går att överföra. Själv trodde jag aldrig, när jag läste mina museiämnen på universitetet, att jag en dag skulle stå och svarva skruvar i en revolversvarv inför publik. Men man måste också kunna helt andra saker, som att stoppa strumpor eller kunna elda i en järnspis i arbetarbostaden utan att det ryker in eller veta hur många grader som

krävs för att konservera kalops i konserveringsapparaten som står på järnspisen.

Säkerhetsfrågorna måste ständigt hållas aktuella eftersom det kan vara förenat med stora risker att bruka äldre föremål och maskiner. På Pythagoras tillverkades tändkulemotorer och vi har som mål att vara ett levande museum. Besökarna förväntar sig att få höra ljudet av motorn, det berömda karakteristiska dunkandet, och känna lukten av olja och fotogen. Men att köra en tändkulemotor är inte alltid oproblemiskt, utan ställer höga krav på utbildning och säkerhetstänkande. Om motorn rusar kan det gå riktigt illa för både besökare och guide. Samma sak gäller när man demonstrerar de remdriva maskiner vi har på fabriken – om en rem hoppar eller någon fastnar i maskinerna kan det få ödesdigra konsekvenser. Det är ett stort ansvar och kräver adekvat utbildning. Ännu större ansvar ligger förstås på dem som till exempel kör trafik med ånglok, ångbåtar eller segelfartyg.

Skötsel och reparationer är ett stort inslag i arbetet på många arbetslivsmuseer. Att vårda byggnader, stora maskin- eller fordonsparker och föremål kräver både fackkunskaper och antikvarisk kompetens. Det krävs dessutom en massa pengar.

Arkivkunskap är ytterligare ett exempel på en nödvändig fackkunskap. Hur sköter man ett historiskt arkiv på bästa sätt och hur tar man hand om människornas berättelser? Hur dokumenterar man samtidshistorien, till exempel berättelsen om de människor som en gång skapade arbetslivsmuseet? Det är ibland svårare att ta hand om det immateriella arvet än det materiella.

Pedagogisk kunskap är av central betydelse. Hur förmedlar vi människornas och platsens berättelser? Att ta emot grupper, både vuxna och skolor, kräver särskild kompetens. Många har en stereotyp bild av vilka som besöker ett arbetslivsmuseum, att det skulle vara äldre teknikintresserade herrar. Den bilden börjar tack och lov att luckras upp idag. Många arbetslivsmuseer har nått ut till nya målgrupper, inte minst skolorna. Då gäller det att ha koll på vilka kunskapsmål skolorna arbetar efter och hur vi kan hjälpa till med att nå de målen på bästa sätt.

Ibland arbetar både ideella krafter och anställd museiutbildad personal på samma plats, vilket är fallet för Pythagoras. Vår vänförening är ett stort stöd. De far land och rike runt och visar upp motorer och marknadsför museet. De står även för den djupgående tekniska kompetensen när det gäller drift och skötsel av maskiner och motorer. Jag raljerade lite tidigare med att jag kan svarva skruvar i en revolver-svarv. För om jag kör sönder svarven slutar min kompetens där och vänföreningen tar vid och lagar den. Min kunskap är inte tillräckligt stor – ännu. Vi behöver samarbeta med de ideella krafterna för att kunna driva museet på det sätt som vi gör idag. Det är människornas kunskap, berättelser och erfarenheter som gör museerna.

Mångfalden av arbetslivsmuseer gjorde att det fanns ett behov av en rikstäckande organisation som kunde samordna och stärka arbetet. År 1998 bildades därför Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd, förkortat ArbetSam. Utvecklingen gick mycket snabbt. År 1999 hade organisationen 35 medlemmar. I år, 2012, finns det 443 medlemmar och vi kan skryta med att vara Sveriges största museiorganisation.

ArbetSam arbetar för att stärka arbetslivsmuseernas identitet, medverka till bildandet av nätverk och kontakter, samordna arbetslivsmuseernas frågor, fördjupa den historiska kunskapen om det förgångna och öka beredskapen inför framtidsfrågorna. Målet är att bland medlemsmuseerna ha en god geografisk spridning i landet. Föreningen har en ideellt arbetande styrelse och ett kansli som samordnar all verksamhet. Styrelsen ska bestå av medlemmar från skilda verksamhetsområden och från olika delar av landet. ArbetSam har de senaste åren satsat stort på kunskapsuppbyggnad, synliggörande och samverkan. För att sprida information snabbt ges ett Nyhetsbrev ut flera gånger om året.

ArbetSam har tre centrala fokusområden. Det första är *kunskapsuppbyggnad*. Jag har redan varit inne på att det inte räcker med museal kompetens på ett arbetslivsmuseum. Det måste finnas annan kunskap också. En ångbåt eller ett segelfartyg som ligger i hamnen är inte särskilt intressant. Man måste kunna elda i pannan eller hissa segel och fara iväg. Att sköta om ett lok utan att kunna svetsa eller nita är också

svårt, liksom att driva järnväg med trasig räls. Men det omvända gäller också. Det räcker inte med tekniska fackkunskaper. Man måste kunna vårda ett arkiv, dokumentera, reparera sin byggnad antikvariskt riktigt, ha kunskaper i pedagogik för att genomföra en meningsfull och lyckad guidning. ArbetSam ordnar, oftast i samarbete med Arbetets museum, utbildningar och konferenser. Det är viktigt att bjuda in både brett och smalt. De senaste åren har bland annat kurser i följande ämnen ordnats:

- Arkiv- och dokumentationskunskap
- Pedagogik
- Bevarande och kunskapsuppbyggnad
- Lager- och smörjolja
- Dammar, vattenhjul, stångjärnshammare och blåsmaskiner
- Söka pengar
- Vårdskap och marknadsföring

En stor fråga som ArbetSam driver är att få in museerna i den offentliga museistatistiken. Detta handlar om *synliggörande*. Det är viktigt för att bekräfta arbetslivsmuseernas betydelse både som museer och som besöksmål. Men det är även viktigt för museistatistiken i sig – det pågår mer i museisverige och många fler går på museum än vad som idag framgår av statistiken. Det är viktigt att synliggöra det arbete som läggs ned. Tillsammans med Arbetets museum, Statens Försvarshistoriska museer, Statens maritima museer och Trafikverkets museer utser ArbetSam ”Årets Arbetslivsmuseum”. Förutom heder och ära delas även 25 000 kr ut till det vinnande museet. ArbetSam har också varit representerade under Almedalsveckan och arbetar för att lyfta medlemsmuseernas frågor. Ytterligare ett led i att synliggöra och presentera arbetslivsmuseerna är att ge ut broschyren ”Museiguiden”, som 2012 hade en upplaga på 40 000 exemplar. ArbetSam kommer under år 2013 arbeta tematiskt med temat ”Hållbara museer”. Hållbarhet är ett spännande begrepp med många bottenar. Hänsyn till miljön är kanske det första man tänker

på. Många arbetslivsmuseer släpper ut miljöfarliga ämnen genom till exempel avgaser. Hur ska vi arbeta med detta? Vilka alternativ finns? Kan man klimatkompensera? Men hållbarhet handlar även om arbetsmiljö, återväxt på museerna, brukandet av föremålen, att ta hand om människorna.

Samverkan är vårt tredje fokusområde. Att bevara vårt industrihistoriska arv är en stor utmaning och något som många måste samarbeta om för att klara av. ArbetSam har de senaste åren arbetat tillsammans med andra riksorganisationer, till exempel Järnvägshistoriska Riksförbundet, Museibanornas Riksorganisation, Sveriges segelfartygsförening, Sveriges Ångbåtsförening, Motorhistoriska Riksförbundet och har påbörjat samarbeten med Svenska Turistföreningen och Hembildningsförbundet. Civilsamhället spelar en betydande roll för arbetet med vårt industrihistoriska arv och vi måste arbeta för att stärka de ideella krafternas position och hitta former för samverkan och möten med andra institutioner.

Ett aktuellt problem som krävt samverkan är frågor rörande handhavande, säkerhet och kostnader främst inom transportsektorn. Säkerhetsinspektioner, registerhållning och utbildningar är avgiftsbelagda och kostnadsutvecklingen har varit omöjlig för museal och ideell verksamhet att följa. För en tid sedan skickade Arbetets museum och ArbetSam in en skrivelse till Kulturdepartementet, Näringsdepartementet och Transportstyrelsen om detta.

Hur ska vi möta framtiden? Vi måste förstås arbeta på många plan och fortsätta driva de frågor vi gör idag. Jag tror även att det är viktigt att fundera över hur vi kan ändra den image vi i många fall har idag, nämligen att arbetslivsmuseer mest förknippas med teknik och män. Vilken profil vill vi ha? Vilka är vi och vad kan vi erbjuda? Jag personligen hoppas att vi kan nå ut med ett budskap om vilken bredd arbetslivsmuseernas verksamhet faktiskt kan erbjuda och inkludera fler perspektiv – tekniken är givetvis viktig men vi måste också lyfta människor, genus, miljö, samhällsutveckling mm. Ett sätt är att tidigt bjuda in barnen. Vi pratar ofta om att använda museerna som lärosal. Att skapa en naturlig plats att besöka för människor redan när de är

barn skapar dessutom goda förutsättningar inför framtiden när barnen vuxit upp och är beslutsfattare...

Det råder idag brist på sökande till tekniska utbildningar. Här kan arbetslivsmuseerna verkligen bidra till ett förnyat intresse för teknik och innovationer genom att erbjuda platser för inspiration och historisk förankring. Genom historien, via samtiden möter vi framtiden. ■

Hembygdsrörelsen

*Jan Nordwall, generalsekreterare,
Sveriges Hembygdsförbund*

Jag föreställer mig att hembygdsrörelsen är välkänd för de flesta här. Rörelsen har funnits i ett hundratal år och samlar ett mycket stort antal föreningar och medlemmar. Sveriges hembygdsförbund organiserar en stor del av dem och vi har idag omkring 2000 föreningar med cirka 430 000 medlemmar. Vi tror att det är merparten av den traditionella hembygdsrörelsen.

Dessutom finns det många föreningar, som inte bekänner sig till hembygdsbegreppet – men som helt säkert skulle ansluta sig till ändamålet att bevara och levandegöra ett lokalt kulturarv. Jag talar om alla oorganiserade föreningar som svarar för ett lokalt föreningsliv som arbetar med kultur, historia, miljö och platsens sociala liv.

Hembygdsrörelsen är traditionellt uppbyggd, med lokala föreningar, regionala förbund och riksorganisation. Varje del är helt autonom – något som inte är självklart i folkrörelser. Sveriges hembygdsförbund kan därför aldrig peka med hela handen, men vi försöker svara mot rörelsens behov, både vad gäller konkret service till föreningarna, liksom påverkan av statsmakten. Vårt uppdrag är dels att stödja föreningarna och de aktiva, dels företräda rörelsens intressen gentemot samhället; – myndigheter och politiker, andra organisationer och opinionsbildare.

Vår ambition är att gå före och arbeta strategiskt med olika utvecklingsfrågor, men ibland blir vi omkörda av duktiga föreningar och regionala förbund.

Med all respekt för temat för den här konferensen, dvs. industriarvet, så är det naturligt för mig att ifrågasätta avgränsningen. Den

kanske är naturlig för arbetslivsmuseerna, men inte för hembygdsföreningarna.

Det är inte så att hembygdsvärelsen endast sysslar med det förindustriella kulturarvet – även om det gärna är schablonbilden – ”den röda stugan på landet”. Hembygdsföreningarnas samlande och dokumenterande omfattar åtminstone första halvan av 1900-talet, ibland även senare tider. Arbetet är inte heller begränsat till den privata sfären, även arbetet finns med.

En folkrörelse drivs av idealitet, människor som genom ett personligt engagemang bidrar till samhällsnytta. Denna samhällsnytta måste hela tiden tolkas och formuleras på nytt för att rörelsen inte ska hamna vid sidan av tiden – eller för den delen hamna i onåd hos offentliga bidragsgivare. En förutsättning för att få människor att jobba ideellt, är att de får utlopp för ett personligt engagemang och görs delaktiga i en gemensam strävan.

Om tidigare generationers hembygdsaktiva hade ett naturligt fokus på det gamla bondesamhället, så har nutidens medlemmar ett naturligt intresse av senare tidsepoker. Det gäller även alla dem som besöker hembygdsföreningarna och deras anläggningar och deltar i olika aktiviteter.

Konferensens första huvudfråga, vem bryr sig om industriarvet, är lite lurig eftersom detta i hög grad hänger på vad vi avser med begreppet industriarvet. Om arbetet industriarvet begränsar sig till att bevara kulturarvet från industrialismens arbetsplatser, så är antalet föreningar nog ganska få. Men om man med industriarvet avser industrisamhällets alla aspekter, den framväxande tjänstesektorn, småföretagen och inte minst epokens sociala liv, den vanliga människans liv och leverne, då är antalet föreningar och antalet intresserade desto fler. Det ser vi inte minst i den rika produktionen av hembygds litteratur. Min uppfattning är att det finns ett stort intresse för kulturhistoria hos gemene man i allmänhet och hos hembygdsaktiva i synnerhet. Det är ett intresse som utgår från personliga referenser där de egna rötterna och platsen där man bor har större betydelse än intresset för en viss tidsepok.

Konferensens andra huvudfråga rör vilken status industriarvsfrågor har idag. Även det beror på vad man lägger i begreppet och jag inser att betydelsen kanske är mer självklar för er än för mig. Men svaret beror också på om man avser kulturvårdande institutioner eller den breda allmänheten. Som frågan är formulerad tror jag svaret är negativt. Nej, jag tror inte att industriarvet står särskilt högt i kurs. Jag hoppas givetvis jag har fel.

Däremot förs en livaktig diskussion om kultur och kulturarv och dess betydelse för identitet och hållbara samhällen. Det är till och med en av vår tids viktigaste diskussioner, något som placerar värderingen av kulturarvet – oavsett om det handlar om industriarvet, agrarhistoria eller något annat – i centrum.

Frågorna här är närmast

- Vems kulturarv?
- Vilket värde har kunskapen om kulturarvet idag, för byggandet av ett demokratiskt och socialt hållbart samhälle?
- Hur utvecklar vi folkbildningen om kulturarvet? Hur når vi fler?

Den tredje frågan som ställts till den här konferensen är hur vi kommit hit där vi är idag och varför.

Om man ser till de insatser som civilsamhället svarar för – alla ideellt aktiva i arbetslivsmuseer och hembygdsföreningar – så har man under lång tid varit sysselsatt med bevarandefrågor. För hembygdsrörelsen är det ett jättearbete att ta hand om 10 000 byggnader och miljontals föremål. Jag gissar att arbetslivsmuseerna har samma utmaning.

Men kanske har man i sin iver att bevara försummat att reflektera över vem man samlar för och varför. Och hur berättar man bäst om kulturarvet så att det blir angeläget för människor av olika generationer och bakgrunder.

Inom hembygdsrörelsen förs en diskussion om att begränsa samlandet av fysiska objekt. Varför bevara ännu en skördetröska, ännu ett kornhorn eller ännu en spinnrock när det redan finns hundratals? Borde vi inte ägna berättelsen större uppmärksamhet?

Här finns också svaret på konferensens fjärde fråga: Vilka är de möjliga och önskvärda framtiderna för industriarvsfältet?

Mitt svar är att vi måste ägna ännu mer uppmärksamhet åt pedagogik och folkbildning och att hitta nya kanaler och samarbetspartners. Och förklara vilket värde kunskapen om industrisamhället har för dagens samhälle och på vilket sätt förvaltningen av industriarvet är kulturpolitiskt motiverad. ■

Urban explorers är vi allihopa

Arvid Rudling, urban explorer

För att presentera mig själv, i all fall i det här sammanhanget, skulle jag vilja säga att jag framför allt är en urban explorer. Till utbildning läste jag ett civilingenjörsprogram som heter System i teknik och samhälle. I det ingår, förutom de vanliga ingenjörsmännen, bland annat teknikhistoria och ekonomisk historia och i det sammanhanget var vi på studiebesök här på Arbetets museum. Där kanske det finns en förklaring till varför jag står här nu. Men, jag jobbar inte med industriarvsfrågor och har för tillfället inte heller några planer på att göra det. Urban exploration, urbex, ägnar jag mig däremot åt så mycket som jag hinner med.

Jag dokumenterar intresset på *industrisemester.nu*, med kartor, artiklar och en och annan mini-dokumentärfilm. Bloggande är väldigt vanligt inom urbex och jag själv försöker hitta en nisch med lite mer historisk bakgrund, och att vända mig till de icke invigda.

Vem är urban explorer?

Så vilka är egentligen urban explorers? En del av er känner säkert till Jan Jörnmark som förmodligen är Sveriges enda professionella urbex:are, även om han gör annat också.

Mer typisk är väl 15-30 åringen, som klättrar och smyger sig in på gamla glömda platser och laddar upp mängder med bilder från dem på nätet. Det är i alla fall vad de som inte själva utforskar får se. Samtidigt handlar inte urbex om att i första hand visa upp det man utforskar, utan om själva upplevelsen i utforskandet. Och det är inte ett nytt fenomen. [Not. Talaren frågar vilka i publiken som anser sig vara urban explorers. Ungefär hälften räcker upp handen.]

Vem var först?

Man kan fråga sig vem som var först som urban explorer. Vi har sedan länge haft arkeologer, antikvarier och andra professionella som (ofta med personligt intresse) vårdar det som återstår, och minnet av, vårt kulturarv. Då är det lätt att glömma att detta arbete en gång i tiden var en spontan aktivitet som drevs av endast intresse och nyfikenhet. Det finns otaliga historier – och alla åldrar kan berätta – om hur människor smugit iväg till ett övergivet hus, skrotupplag eller fabrik.

Urbex är lika gammalt som ruiner och nyfikenhet. Konstigare än så är det inte och det finns inte många regler för vad som är urbex eller ruinturism som det också kallas. Begreppet ”övergivna platser” som jag tror Jan Jörnmark gjorde allmänt känt, är också vanligt. En hållbar definition av urbex kan baseras på typen av platser som besöks.

Fiktionen

Just suggestiva miljöer har ofta visat sig effektfulla på vita duken och som rekvisita till foto av olika slag. Leif Krantz’ TV-serie Kråkguldet från 1969 innehåller en stilenlig skildring av urbex – naturligtvis inte under denna etikett – i Rödbergsgruvan nära Gyttopp, som lagts ner 1959. Laven brändes ner 1970 – strax efter att serien blivit klar. Övriga scener filmades i gruvsamhället Grythyttan, som fick heta ”Granhyttan” i berättelsen. I en annan TV-serie, den amerikanska LOST, är exempelvis utforskandet en komponent som för berättelsen framåt. I sådana exempel ägnar man sig mer eller mindre åt urbex.

Värda att nämna är också zombie- och postapokalyptiska filmer. Forumet 28dagarsenare.se har fått sitt namn från en sådan film som behandlar känslan av att vandra i mer eller mindre vardaglig miljö, men med endast spår efter människor.

Datorspel är också en viktig inkörsport, med en genomslagskraft hos ungdomar som nog inte gått någon förbi. Den helt eller delvis nedgångna fabriksmiljön är en riktig klassiker i action/FPS-genren. Det förekommer spelare som aldrig har sett en övergiven miljö av det här slaget i verkligheten, men som känner igen sig från spelen!

Vad gör en urban explorer?

Som jag nämnde så är det bara några få saker som förenar alla urbex:are och med säkerhet skiljer dem från andra intressen och aktiviteter. Utforskandet av en mer eller mindre övergiven miljö är en sådan aspekt.

För att exemplifiera: om man tar sig ner i källaren på sin högstadieskola, bland gamla möbler och apparater – fast skolan inte på något sätt är övergiven på något sätt – då är det en form av urbex. Om man istället går på ett museum där en hel fabrik har bevarats, i alla fall det som syns, och tittar, läser skyltar, kanske får en guidning och sammanhanget förklaras av dockor som satts i förarstolarna, då är det något annat än urbex.

Det finns en del ”kändisplatser” i urbex-sammanhang där det cirkulerar ganska mycket människor, men alla har fortfarande tagit sig dit självmant och det är bara deras fantasi (eller räddhågsenhet) som bestämmer vad de får göra på platsen. Känslan av att fritt utforska är central.

Jag tror, och det är förstås bara min åsikt, att nyckeln till framgångsrika friluftsmuseer och andra former av bevarande av industriminnen, är att åstadkomma den här utforskarkänslan. Egentligen är det ingenting som hindrar att guidade turer ger rätt slags upplevelse. Det gäller mest att guiden inte alltför ofta säger ”det där ska vi inte titta på” eller ”nej där får ni inte gå”. Utforskandet är alltså den ena hörnstenen av urbex.

Den andra hörnstenen, som inte är lika självklar, är tidsspannet. Urbex tenderar att handla om nutidshistoria och är en slags nutidsarkeologi. Nu finns det ingen urbex-president som kan svara definitivt på varför det är så – men tendensen är tydlig. Vi pratade precis om ”exploration” och det är den nutidshistoriska komponenten som är ”urban”. I ett land som Sverige är det emellertid bara en bråkdel av platserna som ligger i områden som kan kallas urbana. Man använder termen ändå, och den bär på en betydelse. I det här fallet mer som en etikett på det som ligger för nära i historien för att vara allmänt acceperat som historia. I kultur och mode finns termer som ”nostalgi”,

”retro” och ”vintage”, som beskriver det som på samma gång varken är modernt eller tillräckligt gammalt för att vara klassiskt, men som ändå besitter någon sorts historiskt värde. Urbex tillgodoser en nyfikenhet på nutidshistoria som inte möts upp av museer etc.

En annan förklaring till nutidsinriktningen, som är mer jordnära, är att fokus på yngre objekt helt enkelt beror på att de inte har rasat samman än. Av olika orsaker – vandalisering, vädrets makter, ekonomi – så är det mycket få byggnader som är hundra år eller äldre som inte är antingen iordningställda och använda eller fullständigt kollapsade. Och betraktat från andra hållet, står de flesta byggnadstyper i alla fall kvar efter fyrtio år. Och det kan behövas så lite som ett decennium för att en anläggning ska få en spännande patina.

En typisk urbex-resa

En typisk urbex-resa har fyra kännetecken. För det första görs den med bil, tar 1-2 timmar eller så långt som krävs för att komma till den plats man letat fram. Ju längre ut i skogen och ju längre från större orter, desto större är chansen att det man hittar är oförstört och inte plomberat. För det andra tar man med sig en kamera (som förstås kan vara en mobiltelefon). Nästan alla fotograferar. Vad man gör av bilderna, publicerar eller inte, är olika. Fotografering är i vår digitala samtid ett självklart sätt att ”fånga” platsen. För det tredje består en urbex-resa av 1-3 personer, eftersom det är svårt att välja tider (och platser) som passar alla om man är fler. Ödekänslan kan förstöras om man är ett stort gäng, dessutom blir det svårt att få plats i en bil. Ensam utforskande förekommer, men det har praktiska fördelar att vara i sällskap. Och, för det fjärde, man väljer plats och hittar fram med hjälp av tips från andra Urbex:are, webbsökningar, satellitkartor, ekonomiska kartan och fria historiska bildgallerier som Riksantikvarieämbetets på Flickr och Wikimedia commons.

På samma gång är hemlighetsmakeri kring platser man hittat en ”gyllene regel”. Tanken är att man ska hindra vandaler etc. att hitta platserna genom att på ett eller annat sätt begränsa vem man delar informationen med. Den ska inte spridas helt publikt, även om detta

brukar vara lätt att komma runt med ett par sökningar på nätet. Drivkraften bakom är inte bara att skydda platserna, utan också att hålla sina “fynd” för sig själv. Just hemlighetsmakeriets vara eller icke vara är ett ständigt diskuterat ämne.

Varför?

Men varför gör man sig besväret att leta i timmar på kartor, köra bil i flera timmar, klättra och smyga i skogen, riskera kroppsskador och kanske att bli jagad därifrån av en vakt. När det finns böcker? Och arbetslivsmuseer?

Man kan göra en grov uppdelning mellan fyra olika anledningar som kan göra en övergiven plats attraktiv och till var och en av dessa koppla ett antal stereotyper av urbex:are, med utgångspunkt från anledningarna till deras ruinturistande.

Intresset kan för det första vara kopplat till den historiska bakgrunden, dvs. den roll som platsen och föremål på den har i historien. Man kanske går hem och läser på, eller hittade platsen med hjälp av litteratur. Någon kanske är intresserad av teknikhistoria, medan en är mer intresserad av platsen som en del av hembygdshistorien.

Den andra anledningen är estetisk, att man känner att platsen erbjuder en upplevelse. Hit åker de som är intresserade av att fotograferade eller som mer allmänt lockas av platsen som ruinromantik.

Den tredje anledningen är praktisk. Man är kanske mindre intresserad av platsen som sådan, men man åker dit av någon annan anledning. Ett exempel är personer som tycker om att klättra på höga byggnader. Detta är inte så lätt att hålla på med inne i en stad, men som kan gå bra ute på landet, i exempelvis gruvlavar. Dragning åt det praktiska hållet har väl också de som fotograferar, historieforskar eller vad de nu gör, men som bor alldeles i närheten av platserna de besöker. Där valet av plats kommer lite av bekvämligheten. Den dynamiken var nog ännu vanligare innan internet. Gräv där du står, liksom.

Och till sist, den fjärde och sista anledningen, är destruktiv. Man ägnar sig åt något som man vet kommer förstöra platsen för andra, och utnyttjar det faktum att övergivna platser per definition inte övervakas

av polis, eller något överhuvud taget. Man lämnar spår som tydligt visar att platsen inte längre är orörd. Det här hör inte till det som är god ton inom urbex.

Att stjäla eller förstöra är ett brott mot det hederskodex, att bara ta foton och bara lämna fotspår, som är allmänt accepterat i urbex-kretsar. Denna återhållsamhet blir både en faktor för att moraliskt motivera möjliga lagöverträdelser, och en förutsättning för att hobbyn ska kunna överleva.

De här anledningarna överlappar varandra, och det finns säker någon där ute som tycker att alla fyra olika skälen gör besöket värd en resa. Intressant är också att det finns motiv som ligger någonstans på gränsen mellan det estetiska och det destruktiva: graffiti. Och det finns ganska många punkter på skalan mellan etik och historieintresse.

Här försöker jag reda ut var skiljelinjen går mellan olika typer av personer som besöker övergivna platser. Man kan säga att de med historiskt och/eller estetiskt intresse, är de som bäst passar under etiketten urban explorers.

Varför inte museibesök?

Det här med "historiens blinda fläck" är förstås lite överdrivet eftersom vi som träffats här idag har just industriarvet gemensamt, men det är utmärkande för perioden mellan 10-100 att man måste motivera vad som är historiskt intressant på ett annat sätt än när det gäller äldre objekt.

Dessutom befinner vi oss sedan länge i en smygande övergång där industriarbetarjobben blir försvinnande få och själva industrierna förändras därefter. Förändringen gör dessa miljöer exotiska, oavsett historieintresset. De erbjuder något annorlunda, men är inte mer historiska än att en nutidsmänniska ändå kan känna igen sig.

Fast ju mer iordningställd en plats är, desto mer har någon valt vad som är viktigt och inte. Även om det bara handlar om städning. Vissa urbex:are blir som mest fascinerade över kvarglömda ölburkar, tidningar och kvitton. Varje kvadratcentimeter kan bjuda på en historia. Det är därför urbex:are hellre besöker det övergivna än museer, även

om museer, i sin tur, förstås är närmare magkänslan av historia än att plöja igenom en bok på historielectionen. Känslan av den ocensurerade historien är väldigt lockande, oavsett om det är på riktigt eller ej.

Urban exploration erbjuder inte allt. Stora delar av historien är utom räckhåll för den här sortens aktiviteter. Däremot är det ett sätt att uppleva historien som inte kan fås på någon annan väg.

Här för att stanna?

Urbex är farligt. Men så länge det funnits brunnar har barn ramlat ner i dem. Antalet aktiva är kanske inte mycket större än tidigare – svårt att säga. Däremot är den mer organiserad än någonsin förr. Och mer synlig. All publicitet ÄR bra publicitet. Det här är ett drömläge för industriarvsfältet.

Det finns ett allmänt intresse för urbex och urbex är ungefär det samma som industriarv. Jag har varit med om att introducera flera bekanta till urbex och jag tror att en mer tillgänglig variant av aktiviteten skulle kunna bli populär.

Rätt att utforska

I ett först steg kan man undvika att sätta onödiga käppar i hjulet för urbexare. Som fotoförbud och alltför nitiska vakter. En sorts ”önskedröm” vore att få stöd i lag för den positiva rätten att utforska. Det här kan förstås, minst sagt, vara svårt att nå fram till. Dagens lagstiftning är helt fokuserad på äganderätt och samtidigt bedrivs både forskning och medieproduktion av stora institutioner med tid, kunskap och resurser att vrida samhällets kugghjul.

Den perfekta platsen för en bredare typ av urbex är Kalklinbanan Forsby-Köping. Det är världens längsta i funktionsdugligt skick och den är den sista i sitt slag med många intresserade. Och den är inte alldeles livsfarlig. Samtidigt har den legat under rivningshot i flera år och idag är en ansökan om rivning inlämnad. Kalklinbanan är akut hotad.

Som urban explorer, och som teknikhistoriskt intresserad, har denna anläggning blivit en hjärtefråga för mig, därför uppskattar jag att jag

fått föreläsa för alla er sakkunniga här idag. Det finns redan många ur allmänheten som är engagerade, och jag tror att med rätt draghjälp från industriarvs-Sverige så skulle det här världsunika industriminnet kunna räddas.

Urbex i framtiden

Några avslutande reflektioner, nu när ni vet vad en urbex:are gör. [Not. Talaren frågar på nytt publiken vilka som anser sig vara urban explorers. De allra flesta räcker nu upp handen.]

Om man är nyfiken på att knyta band mellan sin institution, eller sin firma, och urbex:are, kan man helt enkelt göra sig hörd på ett forum. (28dagarsenare.se, Flashback) Ett annat är att erbjuda något som urbex:are kan vara intresserade av: visningar av normalt stängda platser, och arkiv, både bilder och annat material, för vilket det finns ett stort intresse i de här kretsarna.

Om någon här funderar att ägna sig något åt detta, gör slag i saken! Ni kommer att bli banbrytare, för jag har inte sett mycket av den här sortens utbyte eller samarbete än. Urbex, både för utövare och den bredare allmänheten som bara är lite nyfiken, representerar en av de stora intressegrupperna för industriarv i Sverige, och så vitt jag förstår, i världen idag. Andra subkulturer som man kan jämföra med är raggare (rockabillys) och steampunkare, där industriarvet är en viktig del i livsstilen.

Urbex är en aktivitet som kan vara mycket givande samtidigt som den har ett minimum av, eller till och med inga, formella krav. Den har pågått så länge det funnits människor och kommer antagligen att fortsätta så länge den inte blir totalförbjuden och det finns platser. Platser rivs eller plomberas löpande, men visst nytillskott finns också.

Möjligheten att dela information och organisera sig via internet har tagit hobbyn till en ny nivå. Gör-det-självs aspekten är viktig, men den breda nyfikenheten antyder att det kan finnas flera, som gärna tar det lite mer serverat.

Det är inte nödvändigt med historieintresse för ägna sig åt urbex. Men den som är normalt funtad kommer ju att bli nyfiken på vad den

får se, vandra genom och ta på. Möjligheten att sedan ta reda på mer information har aldrig varit bättre.

Urbex har pågått i generationer, och sannolikt sen långt tillbaka i historien. Det har ”återuppfunnits” om och om igen, och till slut fått ett namn. ■

4. Kontext och helhet

Under konferensen ingick i denna session även en presentation av Dag Avango, Kungl. Tekniska Högskolan på temat det industriella kulturarvet som källa.

Det industriella kulturarvet – historiebruk & återanvändning

Maths Isacson, professor i ekonomisk historia, Uppsala universitet

Industrisamhället nådde sin höjdpunkt i mitten av 1960-talet då svenska industriföretag sysselsatte närmare en miljon människor i Sverige. Redan under 1950-talet hade industriföretag som inte klarade den internationella konkurrensen lagts ned, först textil- och sko-fabriker. Från 1970-talet stängdes även mer komplexa och storskaliga anläggningar som varven och många råvarubaserade företag, gruvor, stålverk, massa- och pappersbruk och tegelbruk. En utlösande orsak var två kraftiga oljeprishöjningar 1973 och 1979.

Mot bakgrund av den stora omvandlingen av Sverige och svensk ekonomi, från 1960-talets mitt vill jag här helt kort teckna industri-arvsarbetet i fyra faser. Översikten är skissartad, och för varje period delar jag redovisningen i tre delar: samhälleliga/ekonomiska struktur-förändringar, konkreta händelser på industriarvsfältet samt forskning med anknytning till industriarvet i bred bemärkelse.

Industriarvsarbetets fyra faser

I analysen av det industriella kulturarvet i Sverige urskiljer jag fyra faser med en upptaktsfas (cirka 1968-1984), då en konsoliderings-fas tog vid (cirka 1985-1991). Den sträckte sig fram till den djupa ekonomiska krisen i början av 1990-talet som följdes av en fas jag benämner ”expansion och skördetid” (cirka 1992-2002). Sedan märker vi ett avtagande intresse från stat, kommun och forskning. Den här perioden kallar jag ”turism & äventyrsfasen”, som också

kan karakteriseras som de ”många möjliga tolkningarnas tid” (cirka 2003 och framåt).

Fas 1. Upptaktsfasen (1968-1984)

På 1960-talet ökade intresset för äldre industribebyggelse på orter där industriarbetsplatser stängdes. Eskilstuna var tidigt ute och i Norrköping gick textilindustrin i graven. Stora fabrikslokaler stod tomma med en allt mer förfallen industrimiljö utmed Motala ström. Rivningen av ”Tuppens” bomullsväveri hösten 1969 blev startskottet för en lokal folklig mobilisering och ett nytänkande bland politiker och tjänstemän.

Den lokala mobilisering som skedde på olika håll i landet blev under 1970-talet ett viktigt redskap för industriarvets förespråkare och ledde till att dörren till kulturarvsfältet efterhand öppnades även för industrisamhällets byggnader och artefakter, minnen och berättelser.

Ekonomiskt och samhällsligt karaktäriseras perioden av en strukturkris och en stark lokal mobilisering mot nedläggningar och strukturförändringar. Under krisåren igångsattes en rad arkeologiska utgrävningar och restaureringar med AMS-medel, bland annat av industrifastigheter. Sådana projekt sysselsatte bland annat permitterade arbetare.

Viktiga händelser och skeenden inom industriarvsfältet:

- Grunden läggs till bevarande av de första stora industriarvsmiljöerna: Eskilstuna och Norrköping från slutet av 1960-talet.
- Det sker regionala branschinventeringar av industriarv, bland annat i Värmland.
- Två stora utställningar från Riksutställningar, *Land du välsignade* och *Bygd i förvandling* får ett mycket stort genomslag 1973-1977.
- På politisk nivå tas 1974 års kulturpolitiska beslut och följs av en resursförstärkning till kulturen och kulturarvet.
- Byggnadsvårdsåret genomförs 1975, där bland annat tidigindustriella miljöer i Falun och Ängelsberg har stor betydelse.

- Under den här perioden är Gräv-där-du-står rörelsen som viktigast, manifesterad bland annat genom böcker av Gunnar Sillén och Sven Lindqvist.
- Med start i Norberg 1977 startas en rad av arbetarspel.
- LOs kulturpolitiska råd publicerar Facklig kultursyn 1981, ett kulturprogram för fackföreningsrörelsen.

Inom forskningen får arbetsmiljö och arbetslivet, inklusive dess historia stor betydelse, med satsningar finansierade av bland annat Arbetslivsfonden och Arbetslivscentrum. Boken *Industriminnen*, om svenska industri- och teknikhistoriska bebyggelsemiljöer, publiceras i två upplagor 1974 och 1979, med Marie Nisser som huvudredaktör. I bland annat Dalarna och Gävleborgs län inrättas speciella forskningsråd, som delvis ägnar sig åt 1900-talets samhälle, vid läns museerna.

Fas 2. Stabiliseringsfasen (1985-1991)

Intresset för industriarvet höll i sig under 1980-talet men tonläget dämpades och kulturarvets huvudaktörer ägnade sig i första hand åt traditionella teman. Industriområden i anslutning till växande orter öppnades för tjänste- och små industriföretag, kaféer, museer och skolor. Helt nya verksamheter igångsattes med andra ord i de avställda industrimiljöerna. Emellanåt beaktades historien samtidigt som områdena städades och ”förskönades”. Under 1980-talet blev det allt svårare att initiera lokala socialhistoriska undersökningar. Istället sköt det praktiska kulturarvsarbetet fart och antalet arbetslivsmuseer växte. Arbetet med industriarvet stabiliserades och blev under 1980-talet en del av vardagen, inom, men i kulturarvsfältets utkant.

Ekonomiskt och samhälleligt karaktäriseras perioden av att svensk ekonomin åter gick bra samtidigt som nyliberala strömningar vann inflytande i politik och ekonomi med avregleringar och marknadstänkande. Tjänsteandelen steg i ekonomin som en del av en tredje industriella revolution.

Viktiga händelser och skeenden inom industriarvsfältet:

- Kommunalt övertagande av industrifastigheter
- Arbetslivsmuseernas antal ökar
- Statens kulturråd börjar 1984 betala statsbidrag till föreningar som tar till vara autentiska arbetsmiljöer och yrkeskunskaper i musealt bevarande.
- Ekomuseum Bergslagen startar 1986.
- Arbetets museum öppnar i december 1991.
- Fackföreningsrörelsens kultur- & historiarbete når en topp
- Läns museer och kommunala museer, utställningar och skrifter
- Svenska industriminnesföreningen (SIM) bildas 1987
- Kulturminneslagen 1988. Riksantikvarieämbetet ännu ”avvaktande”

Inom forskningen drivs forskningscirklar i samarbete mellan fackföreningsrörelsen och forskare och en lång rad skrifter publiceras om arbetslivets historia.

Fas 3. Expansion & skördetid (1992-2002)

Från början av 1990-talet gick arbetet med det industriella arvet snabbt framåt, delvis tack vare arbetet under 1970- och 1980-talen, men framförallt på grund av mobiliseringen i spåren av 1990-talets svåra ekonomiska kris. Arbetsmarknadsverket/Ams fördelade pengar till vårdprojekt, Industrihistoriskt forum bildades 1992 med representanter för industrin, fackföreningsrörelsen, forskningen, arkiven och biblioteken och en professur i industriminnesforskning, den första av sitt slag i världen, vid KTH i Stockholm. Linköpings universitet inrättade ett nytt forskartema, Tema Q, kultur och samhälle i Norrköping.

1993 gav regeringen Riksantikvarieämbetet i uppdrag att utarbeta ett handlingsprogram för bevarande, vård och långsiktig förvaltning av landets fysiska industriminnen, som 1997 kompletterades med att Riksantikvarieämbetet skulle lägga ett förslag på de ”tiotalet viktigaste industriminnen i Sverige”. Våren 2002 presenterade

Riksentikvarieämbetet ett program för det industrihistoriska arvet med tolv industriminnen.

Under 1990-talet omvandlade arkitekter och byggbolag fabriksbyggnader i storstäder och dess närhet till hotell, restauranger, konsthallar, museer, skolor samt ibland även till bostäder. Komplexa industriområden förvandlades till universitet (exempelvis Norrköping och Eskilstuna) affärscentrum och mässhallar (exempelvis Saabs fabrik i Malmö).

Successivt förankrades industriarvet på kulturarvsvärdet. I 1998 års Budgetpropositionen 1998 innehöll en särskild satsning på det industrihistoriska arvet under treårsperioden 1999-2001. En utredning om inriktningen blev klar 1999 och Delegationen för industrisamhällets kulturarv som sedan inrättades finansierade en rad nyskapande projekt. Ett slutbetänkande lämnades 2002, men av de förslag som presenterades förverkligades bara ett fåtal.

Ekonomiskt och samhälleligt karaktäriseras perioden av en djup finansiell kris och ekonomiska lågkonjunktur med hög arbetslöshet som övergick i en omvandlingskris med nedläggningar och globalisering. Avregleringar, privatiseringar och bantning av offentlig verksamhet och svenskt inträde i EU 1995.

Viktiga händelser och skeenden inom industriarvsvärdet:

- En professur i industriminnesforskning inrättas av HSFR och förläggs till KTH 1992, med kurser och projekt på svensk, nordisk och nordisk- baltisk basis.
- Industrihistoriskt forum bildas 1992 för att belysa och driva frågor om industriarvet på ett nationellt plan.
- Forskningen om industriarbetets historia stagnerar, istället ökar intresset för företagandets och entreprenörskapets historia
- Riksentikvarieämbetets regeringsuppdrag: en handlingsplan (de 10 viktigaste industriminnena, som slutligen blev tolv)
- Industrihistoriskt forum 1992
- Arbetslivsmuseerna växer i antal

- Erik Hofréns och Lars-Eric Jönsson ”Frågor till det industriella samhället” (SOU 1999:18)
- Delegationen för industrisamhällets kulturarv fördelade bidrag 1999-2002. *Industrisamhällets kulturarv: betänkande* (SOU 2002:67).

Inom forskningen fick professuren i Industriminnesforskning och Tema Q i Norrköping avgörande roll.

Fas 4 Turism- och äventyrsfasen (2003-)

I början av 2000-talet var industriarvet en godkänd del av kulturarvsfältet, men från central nivå svalnade intresse efterhand. Industriarvet ”marginaliserades” genom ändrade prioriteringar av de centrala aktörerna. Det traditionella kulturarvet krävde vårdinsatser och med miljö- och klimatfrågornas växande betydelse framstod industrimiljöerna som ett negativt och tveksamt arv.

I vardagen på kommun- och länsnivå fortsatte dock arbetet med industriarvet, bland annat drivet av de möjligheter som EU:s regionalfonder från slutet av 1990-talet gav. Detta innebar en styrning mot en alltmer entreprenörsinriktad och kommersiell användning av industriarvet. Nya regionala satsningar var ”Bergslagssatsningen – kultur och turism” och ISKA, Industrisamhällets kulturarv Väster-norrland.

Industriarvet infogades i tillväxtparadigmet med en betoning av innovationer, småföretagande och kulturturism. Fokus vändes från arbete och vardagsliv till fasader och suggestiva helhetsmiljöer, med hotell- och konferensanläggningar, högskolor, musikarenor och restauranger i före detta industrilokaler. Satsningarna räddade fabriksmiljöer men ledde till en ökad gentrifiering. Arbetarklassen ersattes av medelklassen. Övergivna platser lockade ”urban explorers” till äventyrliga utflykter och egna tolkningar.

Ekonomiskt och samhälleligt karaktäriseras perioden av globalisering, tjänster och flexibilitet. Arbetslösheten stannar på en permanent

hög nivå och storstäderna ser en kraftig tillväxt. Miljö- och klimatfrågorna sätts i centrum. Fabriken blir en otidsenlig symbol och allt mer anonym i landskapet.

Viktiga händelser och skeenden inom industriarvsfältet:

- Staten och centralmuseerna drar ner på arbetet med industriarvsarbetet och industrihistorien.
- Insatser framför allt på kommunal och länsnivå.
- Regionala utvecklingsprogram och -projekt initieras och finansieras med EU-medel.
- Turismsatsningar i samarbeten med kommuner, länsstyrelser och regionala högskolor. Det unika betonas.
- Intresset för övergivna platser och äventyrupplevelser.

Inom forskningen riktas ett betydande intresse mot områden som historiebruk, företagande och globalisering. Professuren i industriminnesforskning vid KTH avvecklas när Marie Nisser går i pension år 2005.

Samhället och det industriella kulturarvet

Avslutningsvis vill jag dels urskilja olika förhållningssätt i hanteringen av det materiella industriella kulturarvet sedan 1970-talet, dels sammanfatta forskningens nuläge och till sist skissa några centrala utmaningar för framtiden.

När det gäller hanteringen av de storskaliga industriella bebyggelsemiljöerna urskiljer jag nio olika förhållningssätt, delvis karaktäristiska för olika perioder.

1. Kontinuitet i minskad skala. Nya företag övertar lokalerna och fortsätter driften men med långt färre anställda. Det var ett vanligt sätt att hantera frågan under det första årtiondet efter strukturkrisen på 1970-talet. De statliga stödpengarna är viktiga och den fortsatta industriproduktionen har ett starkt symboliskt värde med en tonvikt på tekniken och det manliga industriarbetet.

2. Industrihotell. Under 1980-talet blev det allt vanligare att kommuner och fastighetsbolag övertog och öppnade upp nedlagda industrifastigheter för små industriföretag, hantverkare och lager.
3. Kulturarenor och lärosalar. Från början av 1990-talet omvandlas nedlagda industrimiljöer till arenor för museer, konst, teater, skolor, restauranger, kaféer, kontor, tjänsteföretag, affärer och gallerior, gymnastik, hantverkare, film, innovationskuvöser.
4. Bostäder och kontor. Centralt belägna industrimiljöer som ej var för nedgångna och med estetiska kvaliteter omvandlas till kontor och i viss mån till bostäder när efterfrågan i storstäderna stigit om metoderna utvecklats. Det yttre har bevarats medan det inre ofta har förändrats i grunden.
5. Hotell och restauranger. Efterhand har enskilda industrifastigheter, centralt belägna i städer med en växande befolkning och ekonomi omvandlats till hotell och restauranger.
6. Universitet och högskolor. Stora byggnadsmassor har också fått användning inom ramen för satsningen på högre utbildning. Svenska exempel är Norrköping, Eskilstuna och Helsingborg.
7. Mässhallar, gallerior, musikarenor. De stora volymerna har visat sig utmärkta för evenemang av olika slag, bland annat för musik. Exempel är Dalhalla i Orsa, ett djupt kalkbrott, samt Skäret, en gammal sågverksbyggnad, i Lindesbergs kommun.
8. Övergivna platser. Lokaler i avfolkningsbygder utan kommersiell eller offentlig användning har lämnats och successivt förfallit.
9. Rivning. Mycket vanligt både i tätorter med behov av förnyelse och i glesbygder där byggnaderna för lokalbefolkningen blivit en symbol för kapitalismens förödelse eller när förfallet framskridit och byggnaderna blivit en fara för människor och djur.

När det gäller forskningen inom industriarvsområdet har ett utmärkande drag varit det nära samarbetet med praktiker och berörda miljöer. Fältarbetet har varit en metod i den forskning som har bedrivits.

Till detta kommer att den var och alltjämt är:

- Metodiskt stark men svag när det gäller teoriutveckling.
- Eklektisk: forskarna samarbetar med och hämtar frågeställningar och teorier från andra discipliner.
- Saknar en internationell vetenskaplig miljö/tidskrift där teorier, metoder och resultat kan dryftats.
- Ticcih (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage) finns men är i första hand ett forum för praktiker.
- Intresserad av bevarande. Fokus låg tidigare på fabriken yttre och inre, på arkitekturen, arkitekter och nybruket. Idag mer historiebruk och globala processer.

Vad behövs nu?

Utmaningar för forskningen och samhället/kulturmiljövården

A. Forskningen:

- Här behövs synteser och en metod- och teoriutveckling, liksom studier av globala processer och lokala uttryck, av konflikter och olika tolkningar av industrihistorien.

B. Samhället och kulturmiljövården:

- Riksantikvarieämbetets och centralmuseers ökade engagemang är viktigt för att möta de nya utmaningarna.
- Samarbete mellan Svenska industriminnesföreningen, Industrihistoriskt forum, ArbetSam, hembygdsrörelsen och urban-explorer-rörelsen

C. Kulturarvsfältet:

- Andra typer av miljöer från industrisamhället behöver också beaktas: flygplatser, hamnar, järn- och landsvägar och med dem förbundna globala transportsystem (flödesproduktionen)
- Spåren i landskapet av industriverksamhet, både synliga och mer osynliga i form av miljöpåverkan; tidslagren.
- Det svåra kulturarvet: kärnkraftverken, historiska dammar och avlagringar i deponier, men även människors (mörka) minnen. ■

Utbildningen

Bosse Lagerqvist, universitetslektor kulturvård, Göteborgs universitet

Jag tar inte hela den historiska bakgrunden till dagens utbildningssituation inom ämnesområdet industrihistoria/industriminnesvård, men en utgångspunkt är förslaget till ett internationellt masterprogram med inriktning mot industrihistoria/industriminnesvård/”industrial archaeology”, som 2008 föreslogs inom Ticcih (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage). Genom ett nätverkssamarbete mellan de institutioner runt om i världen som gav kurser inom fältet skulle studenter erbjudas omfattande möjligheter till specialisering och fördjupning.

En grupp med representanter från en stor mängd utbildningsaktörer samlades i Stockholm och Norberg sommaren 2008 för att diskutera frågan under rubriken *The Ticcih Seminar on Training and Education within the Field of Industrial Heritage*. En fullständig rapport från konferensen finns på Ticcih:s hemsida.

Mötet avslutades med att man enades om att försöka utveckla möjligheterna att starta ett internationellt masterprogram, trots de svårigheter som rör skillnader mellan olika länder som gäller studieadministrativa system och system för studiefinansiering. Tanken var att ett mer detaljerat förslag skulle redovisas vid Ticcih-kongressen i Freiberg 2009, men de byråkratiska problemen kring internationellt gemensamma kurser och program blev för stora.

Däremot enades man kring tanken att uppmuntra studenter inom de egna institutionerna att fördjupa sig/bredda sig genom att ta kurser vid andra institutioner och för att underlätta detta ska Ticcih:s websida ge information om sådana kursmöjligheter. Vid mötet i Norberg föddes

också tanken att man skulle kunna låta studenter från de många skilda masterutbildningar som finns inom det industrihistoriska fältet, mötas i gemensamma fältarbeten. Detta realiserades till exempel genom studentworkshopen i Bhopal i januari-februari 2011.

Erasmus Mundus TPTI och Bolognaprocessen

Det finns också exempel på internationellt fungerande utbildnings-samarbeten. Det mest utvecklade är Erasmus Mundus TPTI (Techniques, Patrimoine, Territoires de l'Industrie), som är inriktat mot att studera teknik- och industrihistoria, industriminnesvård och industrisamhället-industrilandskapet och som bygger på en samverkan mellan tre universitet i Frankrike, Italien och Portugal. Utbildningen består av fyra terminer där studenterna läser de tre första terminerna successivt i Frankrike, Italien och Portugal. Under den fjärde terminen väljer studenterna ett av de tre universiteten där man avslutar programstudierna.

Erasmus Mundus är ett EU-initiativ som tillkom runt 2005-2006. Bakgrunden är att utbildningsministrarna inom EU 1999 kom överens om en strategi för att stärka konkurrenskraften för den högre utbildningen i Europa – i synnerhet gentemot USA och Japan. Bolognadeklarationen skapades som ett Euro-centrerat dokument med syfte att stärka rörlighet och samordning inom EU-området inom den högre utbildningen. Efter några år insåg man från politiskt håll att den akademiska verksamheten i grunden präglas av en vilja till samverkan också utanför Europas gränser och vad som kanske är viktigare är att en god samordning inom Europa underlättar en god samverkan med andra delar av världen. Och där någonstans föddes Erasmus Mundus med avsikt att stärka samverkan mellan Europa och tredje världen.

Erasmus Mundus TPTI är en samverkan mellan Frankrike, Italien och Portugal och – i princip – dessa länders tidigare kolonier i Afrika och Sydostasien. Bolognadeklarationen från 1999 övergick så småningom till att bli Bolognaprocessen. Sverige gick med i denna år 2005, vilket innebar att den högre utbildningen delades in i tre nivåer enligt den Europeiska modellen – grund-, avancerad och forskarutbildningsnivå. En

annan förändring var att målsättningarna nu formulerades i termer av vad studenten skulle kunna efter genomgången kurs istället för att som tidigare i kurs- och utbildningsplaner beskriva vad som ska ingå i en kurs eller utbildning. Detta innebar ett ökat fokus på att tydliggöra hur progressionen garanteras, dvs. hur kursinnehållet och studentens kunskande blir allt mer avancerat ju högre upp i systemet man kommer. Till hjälp kan exempelvis Blooms taxonomi för läranderesultat användas, som med nyckelord beskriver en students ökande kapacitet att självständigt förhålla sig till inhämtad kunskap.

Situationen i Sverige

Webbtjänsten *studera.nu* är en källa för att få en överblick av utbildningsmöjligheter i Sverige. Med 'industrisamhällets kulturarv' som sökbegrepp får man en enda träff: kursen *Industrisamhällets kulturarv. Bruk och återbruk av industriella anläggningar och system*, vid Kulturvård, Göteborgs universitet. På sökbegreppen 'industriellt kulturarv', och 'industriminnesvård' får vi inga träffar. En sökning på 'teknikhistoria' leder däremot till tre kurser, i Umeå (Ekologi, miljö och geovetenskap, kursen *Teknik, etik och miljö*), Luleå (Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle, kursen *Teknikhistoria*) och vid KTH (*Perspektiv på grundskolans teknikämne*). Som jämförelse kan vi se att begreppet 'kulturarv' ger hela 99 träffar.

Vid sidan av *studera.nu* – som egentligen bara visar fristående sökbara kurser och inte kurser inom program – vet vi att det finns kurser som är delar av program, dvs. en sammanhållen utbildning som leder till en examen. Dessa kurser ges enbart för programstudenter och kan normalt inte sökas av personer utanför programmen. Svårigheten är att kurser av det här slaget inte går att söka sig fram till på något enkelt sätt. För att hitta krävs en detaljgranskning av en stor mängd av skilda former av utbildningsinformation. De som namnges här är beroende av min egen kunskap om fältet och ytterligare kurser inom andra program kan givetvis förekomma:

KTH, Institutionen för filosofi och teknikhistoria, för KTH:s programstudenter:

- AK1202 History of science and technology, 7,5 hp, grundnivå
- AK221X Examenarbete i teknikhistoria, 30 hp, avancerad nivå KTH

Institutionen för filosofi och teknikhistoria öppen för andra sökande:

- AK1213 *Swedish Society, Culture and Industry in Historical Perspective*, 7.5 hp, grundnivå

Uppsala universitet, Civilingenjörsprogrammet i System i teknik och samhälle, 300 hp, endast programstudenter:

- *Ekonomisk utveckling i tid och rum* – Historia, 15 hp
- *Teknik och vetenskapsstudier* – Historia, 10 hp

Göteborgs universitet, Kulturvård, Bebyggelseantikvariskt program (180hp), endast programstudenter:

- 2 st 7,5 hp-kurser grundnivå; dels *Industrialismens bebyggelsehistoria*, dels *1900-talets bebyggelsehistoria*.

En jämförelse av kursinnehållet

Om vi jämför några av de kurser som jag har hittat så kan en lämplig ingång vara hur lärandemålen är formulerade. På så sätt kan vi förstå vilket fokus, vilken huvudsaklig inriktning kursen har.

Kulturvårds masterkurs *Bruk och återbruk av industriella anläggningar och system* omfattar 7,5 högskolepoäng och är tydligt inriktad mot det antikvariska yrkesområdet och den industriminnesvårdande praktiken med problematisering kring värderingssystem och kulturarvsprocesser, dvs. hur industriminnen skapas. Enligt kursbeskrivningen ska studenten efter genomgången kunna, med mina egna markeringar:

- Redogöra ingående för *riktningar inom industriminnesvårdens framväxt under efterkrigstiden*.
- Redogöra insiktsfullt för problematiken avseende *identifikation, beskrivning och analys av industriella verksamheter* och dess yttringar såsom byggnader, produktionsprocesser, utrustning,

produkter, arbetsförhållanden, etc., samt ingående diskutera *möjligheter och begränsningar för framtida användning* utifrån de specifika problem som rör förmåga till *bedömning av kulturhistorisk relevans*.

- Ingående beskriva *nationella och internationella exempel* på genomförda och pågående projekt inom återanvändning av industri-samhällets kulturarv.
- Självständigt och insiktsfullt diskutera frågor och problem i *återanvändningssituationer*, dels utifrån goda insikter i *teorier om minnesskapande och kulturarvsprocesser*, samt god förmåga att tydligt och självständigt relatera dessa till eget undersökningsarbete och egna ställningstaganden inom det kulturvårdande området, och dels utifrån en god förmåga att relatera till en *bredare samhällelig diskussion* med näringslivs- och fastighetsanalytiska perspektiv, samt den enskilda människans livsmiljö och möjligheterna till lokal och regional utveckling.

Kursen för programstudenter på KTH har kursen *History of Science and Technology* som omfattar 7,5 högskolepoäng en tydlig orientering mot att ge teknologstudenterna en förståelse av 'historia' som en vetenskaplig metod med en kritisk värdering av de källor som används för att tolka och förstå historien. För att få godkänt på kursen ska studenterna kunna:

- Visa att de kan *känna igen, jämföra och diskutera* några viktigare *teorier* som historiker använder för att analysera samhällen.
- Identifiera viktiga *historiska förändringar* inom områdena vetenskaplig, teknisk och industriell förändring, samt presentera relevanta *argument för hur de ska tolkas*.
- Visa att de kan presentera rationellt grundade argument på ett tydligt och läsbart sätt.
- Vidare att de kan hantera de mest *grundläggande historiska "redskapen"*. Det innebär att studenterna ska lära sig att hantera källor (grundläggande källkritik) att citera korrekt, och ha förmåga att

förse sina läsare med information (i fotnoter) om vilka källor de använt som utgångspunkt för sin framställning.

- Förklara några *grundläggande skillnader* mellan humaniora, socialvetenskaper ingenjörskunnande och naturvetenskap.

Förmåga till en högre grad av självständighet är nödvändig för kunna erhålla ett högre betyg inom kursen på KTH. Detta sätt att skilja studenter åt i betygsättningen är vanlig för de flesta utbildningsanordnare. För högre betygsgrader ska studenterna kunna göra någon eller flera av det följande:

- Visa sin *intellektuella självständighet* genom att bedöma kvaliteten hos de texter som lästs i kursen, och genom att använda de “verktyg” som specificerats ovan.
- På ett klart och relevant sätt kunna *förklara de centrala utgångspunkterna* för åtminstone två viktiga teorier som förklarar *historisk förändring på makronivå*.
- Diskutera historiska händelser.
- göra självständiga *bedömningar* av hur bra *olika teorier* fungerar för att förklara historisk förändring på makronivå.
- Dra slutsatser om *historiska exempel* på hur *teknologi används* i olika kulturella sammanhang.
- Visa genom argument och exempel att de *förstått varför* det är viktigt att hantera sina källor på ett korrekt sätt.

Avslutningsvis kan vi se att Civilingenjörsprogrammet i Uppsala, i kursen *Ekonomisk utveckling i tid och rum* som omfattar 15 högskolepoäng, lägger ett fokus på det historiska sakinnehållet och de processer som under de två senaste århundradena har skapat det samhälle vi lever i idag. Efter avslutad kurs ska studenten kunna:

- Redogöra för, förstå och resonera kring *faktorer bakom ekonomisk utveckling* under perioden 1800 – nutid i olika delar av världen.

- Redogöra för, förstå och resonera kring *faktorer bakom varu- och tjänsteproduktionens lokalisering* under perioden 1800 – nutid i olika delar av världen.
- Redogöra för den övergripande *utvecklingen av arbetets organisering* under perioden 1800 – nutid.
- Redogöra för *genusaspekter kring arbetslivets organisering* under perioden 1800 – nutid.
- Redogöra för *hållbar ekonomisk utveckling* under perioden 1800 – nutid.
- Redogöra för, förstå och resonera kring faktorer som förklarar kopplingar mellan *lokala och globala* ekonomiska och sociala processer
- Redogöra för, förstå och resonera om vilken roll *lokala och regionala miljöer* spelar för företags *innovations- och konkurrensförmåga* i en alltmer globaliserad världsekonomi.
- Redogöra för, förstå och resonera kring faktorer som förklarar *ekonomiska aktiviteters spridning och koncentration*.
- Redogöra för, förstå och resonera kring *regionala tillväxtmodeller, regionala konsekvenser av produktcykelförlopp, teknikförändring och teknikpolitik* på olika geografiska nivåer.
- Muntligt och skriftligt föra *resonemang kring problemställningar* som berör de områden och frågor som kursen behandlar.
- Självständigt formulera och diskutera avgränsade och undersökbara *vetenskapliga frågeställningar* och problem kring de områden och frågor som kursen behandlar.
- Med hjälp av existerande forskningsresultat *skriftligt sammanställa en PM* kring problemställningar som berör de områden och frågor som kursen behandlar.

Sammanfattning

Man kan säga att de tre kurser jag har beskrivit här tillsammans ger något som en student inom industrihistoria kan behöva: metoder att studera historia, det historiska innehållet/den historiska kunskapen, och hur denna kan omsättas och gestaltas i industriminnesvårdande praktik.

När det gäller målet för utbildningsverksamheten så kan man väl säga att den ska främja ett bättre engagemang för i det här fallet industrihistorien och dess lämningar, dvs. en väl fungerande industriminnesvård. Industriminnesvården är ur ett generellt samhällligt sektorsperspektiv en del av kulturmiljövården som beskriver ett mer eller mindre formaliserat system med olika organisationsnivåer (centralt, regionalt, lokalt), juridik (kulturminneslagen) och ekonomi (kulturmiljövårdsmedel och kyrkoantikvarisk ersättning). Vad gäller just industriminnen tydliggörs emellertid hur det här fältet är i rörelse från ett paradigm till ett annat, beroende på mängden ideella organisationer som bedriver ett starkt kulturarvsorienterat arbete. Man skulle kunna karaktärisera den här paradigmförflyttningen som att man lämnar ett mer traditionellt kulturminnesbaserat arbete för att istället inrikta sig mot ett mer interagerande perspektiv, dvs. förmågan att bevara en industriell lämning är beroende av möjligheten att arbeta med den och i den – inte stå utanför och beskriva den som en historisk relik. Vi kan här tala i termer av skillnaderna mellan begreppen *kulturminne* och *kulturarv*, illustrerat i denna tabell.

	Kulturminne	Kulturarv
Fokus	objekt	meddelande
Mål	bevara	använda
Motiv	värde	användbarhet
Tid	dåtid	samtid/framtid
Dåtid	verklig	erfarenhet/upplevelse
Förändring	oföränderlig	flexibel
Skapare	experter	brukare

Detta är något som egentligen omfattar alla former av kulturlämningar – vi vill interagera med historien och genom att göra detta öka vår livskvalitet idag och imorgon. Som utbildare inom fältet är det en av våra stora utmaningar att kunna utbilda professionella kulturmiljövårdare

som kan få dessa två paradigmer att i någon mening samverka och på så sätt stärka tanken att historiska och kulturella kvaliteter är väsentliga för den fortsatta samhällsutvecklingen. ■

Det svenska industriarvet – vårt industriarv?

*Jan af Geijerstam, fristående forskare och ordförande
Svenska industriminnesföreningen*

I den nu gällande Kulturminneslagen slår den så kallade portalparagrafen fast att *Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla.* Kulturmiljöutredningen *Kulturmiljöarbete i en ny tid*, som lade fram sitt slutbetänkande i början av sommaren 2012, föreslår att skrivningen ändras genom att den allra första meningen stryks och att paragrafen ska inledas med orden *Ansvaret för kulturmiljön delas av alla.* Motivet är att lagen i sin nuvarande skrivning kopplas till nationsbegreppet, vilket, som utredningen uttrycker det ”inte fyller något egentligt syfte utan snarare kan tolkas exkluderande.”

Detta ändringsförslag kan ifrågasättas eftersom den tonar ned det samhälleliga, gemensamma, ansvaret för kulturvården. Däremot kan skälen bakom förändringen tjäna som utgångspunkt för en diskussion om det globala. Det industriella arvet är i mycket hög grad internationellt. Vi har ett speciellt ansvar för att värna, vårda och tolka industriarvet inom Sveriges gränser, men dess betydelse är långt vidare.

Målen för arbetet med kulturmiljön och de kulturpolitiska målen i allmänhet har, i all fall tidigare, med stor kraft understrukt vikten av internationellt och interkulturellt utbyte och internationell solidaritet. När det gäller kulturarvet och det internationella arbetet har Riksantikvarieämbetet som central myndighet en särskild och viktig

roll. Vikten av att de internationella kontakterna ökar och fördjupas har också betonats i Riksantikvarieämbetets omvärldsanalyser. I Kulturmiljöutredningens diskussion om de nationella målen för kulturarvsarbetet har det internationella nästan helt försvunnit. Det manar till eftertanke, speciellt i tider av ökad globalisering parad med stärkt nationalism och regionalism.

Internationellt som honnörsord

När jag satte mig ned för att förbereda det här inlägget insåg jag det nästan fruktlösa i att försöka hitta specifika citat eller uttalanden om det globala perspektivets betydelse i dagens värld. Inte för att det saknas, utan tvärtom, för att det gång på gång framförs som absolut centralt i vår tid. Detta står i kontrast till kulturarvets karaktär och hur det tolkas och presenteras.

Kulturarvet, och inte minst industriarvet är platsbundet, vilket kan verka självklart. En fysisk miljö finns ju där den är, i ett lokalt sammanhang, geografiskt och samhälleligt. Detta hjälper oss också i vår förståelse när vi kommer på besök eftersom vi förhoppningsvis ser kopplingar till naturgivna förutsättningar och samhället runt omkring.

När det gäller vårt arbete med industriarvet skulle jag dock vilja resa frågan om inte det globala, tvärtemot proklamationer och honnörsord, i allt för hög grad saknas i tolkningar och presentationer.

Jag ska inleda med en tillbakablick för att sedan helt kort beskriva fyra exempel på globala perspektiv i industriarvet, som alla i olika grad har haft direkta återkopplingar till eller varit en del av min egen verksamhet som forskare, till en början som journalist eller i en lokal grävartradition, sedan många år tillbaka också som akademisk forskare.

Globalt och kontext – en svensk tradition

Låt mig börja med att ta ett steg tillbaka och återvända till 1970-talets början då arbetet i vanliga svenska industrier ännu såg ut som i exempelvis renseriet på gjuteriet i Hälleforsnäs, en tung, smutsig och i hög grad maskinstödd, men ännu i många avseenden manuell tillverkning.

Parallellt fanns en diskussion som till stor del handlade om hur industriarbetets värde och kultur skulle kunna värnas och dokumenteras, och därmed inte bara få sin rättmätiga plats i den samhälleliga diskursen utan också stärka arbetet för ett rättvisare samhälle. Som en del av denna breda och mångskiftande diskussion fanns även inom vissa akademiska kretsar ett begynnande intresse för industrisamhällets byggda kulturarv.

Titlarna på fem viktiga böcker under 1970-talet speglar en utveckling. Det grundläggande arbetet med att inventera och katalogisera under åren kring 1970, representeras av en av Marie Nissers första böcker, tidstypiskt nog med orden ”industriminnen” och ”monument” i titeln: *Industriminnen: ett urval industriminnen och andra teknikhistoriska monument*. Mot slutet av 1970-talet kom Gunnar Silléns och Sven Lindqvists grävböcker med en stark betoning av det sociala och arbetarnas minnen, *Stiga vi mot ljuset: om dokumentation av industri- och arbetarminnen* (1977) respektive *Gräv där du står: hur man utforskar ett jobb* (1978). Ytterligare några år senare kom den andra upplagan av Marie Nissers bok med det så betydelsefull skiftning i titeln, som nu med begreppet ”bebyggelsemiljöer”, *Industriminnen: en bok om industri- och teknikhistoriska bebyggelsemiljöer* (1979). Ytterligare fem år senare kom Gunnar Silléns bok med det likaledes mycket betydelsefulla begreppet ”levandegöra”, *Sök reda på, ta vara på, levandegör!* (1984). Böckerna speglar en rörelse från inventering till kontextualisering och vidare till ett aktivt brukande.

På så sätt kan betydelsen av globala perspektiv också ses som en fortsättning av en svensk tradition, en fortsatt vidgning av perspektiven bortanför de konkreta och enskilda fysiska minnesmärkena för att placera dem i en geografisk, samhällelig och social kontext.

Det var också under 1970-talet som basen lades för ett internationellt arbete på industriarvets område, både praktiskt konkret och i forskning. Under en vecka försommaren 1978 stod Sverige värd för den tredje internationella konferensen om industriminnesvård inom ramen för det internationella nätverk som då tidstypiskt nog kallades Ticcim, The International Conference on the Conservation of Industrial

Monuments. Förhandlingarna under konferensen underströk dock den rörelse som jag redan beskrivit, bort från det enskilda monumenten till kontext och sammanhang. I ett referat från konferensen betonade Marie Nisser, som var en drivande kraft i detta arbete, betydelsen av att intresset vidgades till att omfatta miljöer och områden, samhällsliga ideal och sociala villkor. Redan då fanns en skillnad mellan den svenska ansatsen och det teknikfokus och den industriarkeologiska inriktning som dominerade i de anglosaxiska länderna.

Vid konferensen ställde Sven Lindqvist frågan om hur många som pratat med *arbetarna* om hur de skulle kunna skaffa sig historiska kunskaper om arbetet och arbetets villkor. ”Frågan fick många av Ticcims fackmän att känna sig besvärade, det ska inte förnekas. Alltför ofta har diskussionerna om industriminnesvårdens mål och medel handlat om objekt och byggnader. Människorna har lätt glömts bort i sammanhanget,” kommenterade Marie Nisser i konferensdokumentationen. Det var vid stockholmskonferensen 1978 som den globala organisationen för det industriella kulturarvet – Ticcih (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage) – bildades.

Det globala leder tanken vidare, att vårt här och nu hör samman med andra människors villkor, på andra håll i världen och i andra tider. Eller att vårt här ger kunskaper och erfarenheter som har betydelse i ett globalt sammanhang. Det här är ett av de industrihistoriska miljöernas stora värden, långt bortom kortsiktiga kulturturistiska kalkyler. Att de vidgar vår blick, att de fördjupar vår kunskap om var vi varit och vart vi är på väg och hur förbindelserna ser ut till andra. ”The past is a foreign country”, skrev David Lowenthal, men man skulle också kunna säga att det förflutna i den fysiska miljön rymmer rika möjligheter att föra oss till främmande länder även i geografisk mening.

Jag skulle helt kort vilja referera till fyra exempel från mitt eget arbete. De tar sin utgångspunkt och har sin bas i fysiska industriarvsmiljöer och har alla internationella kopplingar som är centrala. De fyra är bara exempel. Ytterligare andra har varit föremål för studier av forskarkollegor som finns här idag,

Exempel 1. Mariebergs sågverk – Union Carbide i Bhopal

Marieberg var en gång ett livskraftigt sågverkssamhälle i Ådalen, alldeles nära det stora skiljet i Sandslån. Sågen lades ned 1970 och idag är Marieberg ett idylliskt och välvårdat lugn. 2004 blev det Väster-norrlands allra första kulturresevat.

I torkhuset inredde en grupp konstnärer, *Norra Orienten*, en gemensam ateljé och var på väg att flytta in när det visade det sig att miljön var gravt förorenad, inte minst av oerhört giftiga dioxiner som också riskerade att långsamt sippra ut i Ångermanälven och vidare ut Östersjön. Här hade sågverket impregnerat virke under många år och lämnat efter sig ett kulturarv av mindre önskat slag. Delar av området spärrades och konstnärerna kunde aldrig flytta in.

Ett av de impregneringsmedel som hade använts i Marieberg var tillverkat av det amerikanska bolaget Dow Chemicals. Samma företag var beryktat under Vietnamkriget inte bara för att ha utvecklat napalm utan också som tillverkare av agent orange, avlövningsmedlet som spreds över Indokina.

Och det var Union Carbide, idag ett helägt dotterbolag till Dow Chemicals, som tillverkade insektsmedel i den indiska storstaden Bhopal och där en olycka en december natt 2004 orsakade ett giftutsläpp som redan första veckan lämnade 8000 döda. Giftkatastrofen i Bhopal är världens hittills största enskilda industriella katastrof.

Konsekvenserna av Union Carbides verksamhet är idag en fortlöpande och fördjupad tragedi. Marken där fabriken låg är ännu inte sanerad och resterna av fabriken är idag ett industriarv laddat med konflikter och svåra motsättningar.

Bhopal och dess svåra industriarv är också basen för ett internationellt forskningssamarbete inom ramen för Kulturarv vid Göteborgs universitet. Ni som var med på Riksantikvarieämbetets höstmöte 2010 hörde arkitekten och biträdande professorn Moulshri Joshi vid School of Planning and Architecture i New Delhi berätta om vårt arbete. Arbetet är numer dokumenterat i boken *Bhopal2011. Landscapes of Memory* (New Delhi 2012).

Från Marieberg i Västernorrland till Bhopal i centrala Indien knyts

på detta sätt en väv av förbindelser och samband, som skapar insikter och leder vidare.

Sanering

Jag skulle vilja göra en utvikning från Bhopal och betona att den svenska kulturavssektorn har en kompetens inom industriarvsområdet som, åtminstone ännu så länge, har ett högt anseende i omvärlden. Det också finns också flera goda exempel på internationellt arbete inom kulturarvsområdet i allmänhet som, om än till en mindre del, är kopplade till industriarvet. Det rör de internationella kurserna som genomförts på Kungl. Konsthögskolan i Stockholm, inte minst i Indien, och det omfattande arbetet inom Kulturarv utan gränser.

När det gäller specifikt industriarvet vill jag speciellt betona sambanden, och ibland konflikterna, mellan kulturvård och naturvård. Sedan lång tid har Naturvårdsverket drivit ett systematiskt arbete med att kartlägga förorenade miljöer i Sverige. Miljöerna har nästan alltid ett industriellt ursprung och i detta arbete har kompetensen inom kulturvården varit och är avgörande för att kartlägga var dessa lämnade industrimiljöer kan ligga. Marieberg är bara ett av många exempel. Hälleforsnäs bruk i Södermanland är ett annat liksom Beckholmen i centrala Stockholm.

Det finns också en rad företag i Sverige som arbetar med saneringsfrågor. I Bhopal har vi försökt att göra sådana kopplingar när det gäller saneringen av fabriksområdet. Vi har framför allt riktat in arbetet på miljömässigt skonsamma metoder för olika typer av bioremediering, att rena marken med hjälp av organiskt liv. I Bhopal har vi riktat fokus mot rening med hjälp av växter, dvs. phytoremediering, med professor Maria Greger som sakkunnig. Här finns också samarbeten mellan svenska och indiska naturvetenskapliga institutioner.

Exempel 2. Stålverk 2 i Fagersta – PMX Industries, Cedar Rapids

Mitt andra exempel är Stålverk 2 i Fagersta. När verket lades ned 1985 var det i allra högsta grad en nationell, politisk angelägenhet.

Verket var bara femton år gammalt och betraktades som toppmodernt. Protesterna var kraftiga och Olof Palme besökte verket.

Efter nedläggningen såldes utrustningen, som i så många andra fall, till andra länder. Ugnar, stränggjutningsanläggningen och många andra delar av Stålverk 2 i Fagersta såldes till ett sydkoreanskt företag som använde delar av utrustningen i Cedar Rapids i Iowa, USA.

Detta exempel handlar inte bara om en ständig rörelse av teknik och kunskap över gränserna, utan också om hur den svenska industrin i grunden påverkas av förändringar långt utanför Sveriges gränser. Detta gäller på alla plan, inte minst inom bergsbruket och det är inte begränsat till de senaste decennierna eller det senaste århundradet.

Tekniken har varit och är internationell, ägandet och kapitalet har varit och är internationellt, marknaderna har varit och är internationella, metaller har varit en orsak till och medel i internationella konflikter. Graden av internationella kopplingar har varierat, men det är ett genomgående tema sedan minst tusen år tillbaka. Det industriella kulturarvet är globalt.

Exempel 3. Burwai Iron Works i Barwaha – Silverhyttan

Mitt tredje exempel rör även det bergshanteringen. Jag skrev min avhandling, *Landscapes of Technology Transfer. Swedish Ironmakers in India 1860-1864* (2004), om tre svenska metallurger som på brittiskt uppdrag verkade i Indien under 1860-talets början. Deras uppdrag var att bygga järnverk, men inget av verken kom i reguljär drift. Just detta var själva grunden för mitt arbete, att i berättelsen om svenskarna söka en del av orsakerna till att det skulle dröja ända tills Indien vann självständighet innan man kunde bygga en egen järn- och stålindustri av betydelse.

En av metallurgerna var Nils Wilhelm Mitander, bördig från trakten av Karlskoga. Han arbetade strax utanför den lilla orten Barwaha i nuvarande Madhya Pradesh.

När jag till sist lyckades leta mig fram till den här platsen för hans verksamhet fann jag till min häpnad en ganska väl bevarad hytta som

hade tydliga spår av svenska traditioner i vackra ankarjärn som höll murarna samman.

I maj 1862 skrev Mitander i sin dagbok att han började med de yttre tegelmurarna till själva masugns- och rostugnshuset ”som blir likt Silverhyttan under gemensamt tak rätt prydligt hoppas jag med ångmaskin och pannor mellan båda ugnarna.” Och senare: ”uppackade ångcylindern till blåsmaskinen för masugnen och började att rengöra densamma, som var betydligt nedrostad efter resan runtomkring Goda Hoppsudden. Det har åtgått jämt tvenne månader mellan Bombay och denna plats för det första av maskineriet som nu anlänt.”

Senare sökte jag upp den Silverhyttan där Mitander hade arbetat, strax norr om Karlskoga. Här finns inte mycket kvar av anläggningen, tydligast är rampen upp till kolhuset strax invid Trösälven.

I Indien hava vi ett Sverige. Om hyttan i Barwaha står kvar i dag, vet jag inte. Men kanske kan vi också i en framtid se fram emot att besöka industrihistoriska miljöer i främmande länder där vi också får hjälpa med att betrakta vårt egna förflutna.

Exempel 4. Cementfabriken i Indarung – FL Smidth (Skåne)

Mitt fjärde exempel för oss till Indonesien. För tre år sedan deltog jag under ett par veckor i en workshop arrangerad av the modern Asian Architecture Network, med uppgift att utreda möjligheterna till bevarande och återanvändning av den äldsta delen av en av Indonesiens största cementfabriker. Platsen var Indarung i Padang, Sumatra, inte långt från platsen för den stora jordbävningen som orsakade tsunamin 2004.

Fyra stora rullugnar var fabriken kärna och det visade sig att hela utrustningen var tillverkad av det stora danska verkstadsindustriföretaget FL Smidth. Bolaget hade börjat som tegeltillverkare, anlade sin första cementfabrik i Limhamn utanför Malmö och blev med tiden en av världens två största leverantörer för turn-key fabriker för tillverkning av portlandcement.

Ännu efter snart etthundra år har FL Smidth kontrakt och ansvar för cementfabriken i Padang, som ständigt byggs ut. I receptionen på FL Smidths huvudkontor i Köpenhamn finns stor världskarta, med platserna för alla de fabriker som man byggt markerade och med världens kontinenter i bladguld. Morten Pedersen vid museet i Aalborg i Danmark arbetar nu med en studie av några av de fabriker som bolaget haft ansvaret för.

Till sist

En dominerande erfarenhet från dessa internationella samarbeten är att industriarvet ofta är ett ”svårt” kulturarv. En orsak är att det är ett modernt och samtida kulturarv och ligger så nära i tiden att tolkningen sällan är helt otvetydigt cementerad i gemensam agenda. En annan orsak är att en del av de industriella minnena, framför allt i det som ibland kallas för Tredje världen, är mycket nära förknippade med ett kolonialt arv och därför inte med samma lätthet som här kan bli delar av en nationell framgångssaga. Med ännu större tydlighet än här är detta arv förknippat med ojämnt utbyte av tid och varor, med en ojämn fördelning av makt och rikedom. Detsamma gäller till stor del det industriella arvet i de östra delarna av Europa, där många och stora industrimiljöer är förknippade med sovjetisk dominans.

Bristen på internationella perspektiv i gestaltningen och tolkningen av det svenska industriarvet är inte diskvalificerande utan snarare en rik möjlighet som kan byggas och utnyttjas, på olika sätt beroende på lokala förutsättningar. Det finns oerhört rika möjligheter, att se det lokala i det globala och det globala i det lokala.

Med ett globalt perspektiv blir stångjärnet uppställt mot väggen i den gamla smedjan inte bara resultatet av ett lokalt arbete utan också en förbindelselänk till en internationell marknad, den raserade fabriksfasaden resultatet av en hårdnade internationell konkurrens.

Som jag nämnde inledningsvis så tycker jag också att betydelsen av globala perspektiv kan ses som en fortsättning av en svensk tradition

där vi successivt vidgat perspektiven bortanför de konkreta och enskilda fysiska minnesmärkena. Det finns en oerhörd rikedom och ett stort värde i att utforska och berätta om spänningen mellan det lokala och globala.

I en alltmer globaliserad världen är det nödvändigt med:

- en ständig medvetenhet om och tanke på de globala kopplingarna i forskning och tolkning av enskilda miljöer, samt
- en målmedveten och uthållig satsning från centralt håll, politiskt och administrativt, på det internationella arbetet inom kulturarvsområdet i allmänhet och industriarvet i synnerhet. ■

5.

Lokalt, regionalt, centralt
– industriarvets
förvaltning

Industriarvet i de regionala målen

Anders Houltz, forskare, KTH och Jan af Geijerstam, fristående forskare, ordf. Sv. industriminnesföreningen

Orsaken till att vi började diskutera den här konferensen inom planeringsgruppen var en oro kring industriarvsfrågornas ställning i Sverige idag och de förändringstendenser som vi tyckte att vi hade sett. För att få en bild av läget gjorde vi en enkät om industriarvet i det regionala arbetet.

Vi hade gärna gått ut mycket brett, till alla olika typer av aktörer inom industriarvsområdet, men för att skapa ett hanterlig urval valde vi att rikta oss till länsstyrelserna eftersom dessa har det övergripande ansvaret för kulturarvet på den regionala nivån. Om det hade funnits resurser för en grundligare genomlysning skulle utan tvekan de regionala museerna, de kommunala museerna, arbetslivsmuseerna och hembygdsförbunden kunnat bidra med viktiga komplement.

Vi vände oss till länsantikvarierna eller till de handläggare som mer eller mindre direkt arbetar med industriarvsfrågor. Vi fick en glädjande hög svarsfrekvens med svar från 22 av landets 24 län. Som ett komplement har vi också gjort en telefonintervju med ordföranden i Länsantikvarieföreningen, Thomas Romberg, som är länsantikvarie i Skåne.

Svaren är i allmänhet kortfattade och därtill ganska varierande till sin karaktär, men sammantaget ger de en helhetsbild, som vi finner intressant och i stora drag sannolikt representativ för nuläget i den svenska industriarvshanteringen. Vi kände att våra farhågor blev

besannade i svaren på vår enkät, men också lugnande på flera punkter. Bilden är mångfacetterad.

Frågor, trender och tendenser

Vi ställde sex frågor:

- Vilka är de centrala måldokumenterna för länets kulturmiljövård och är industriarv och industrihistoriska miljöer uttryckligen inkluderade i dessa dokument?
- Har länet en särskild, samlad strategi, program eller målformulering beträffande industriarvsfrågor?
- Hur stor del av kommunerna i länet har ett kommunalt kulturmiljöprogram/ kulturminnesvårdsprogram och är industriarvsfrågor i allmänhet inkluderade i kommunala plandokument?
- I vilken mån inkluderas industriarvet i det pågående arbetet med den regionala Kulturarvsplanen och den Regionala utvecklingsstrategin?
- Vilken ställning tycker ni att industriarv och industrihistoriska miljöer har i det löpande arbetet med kulturmiljövård inom länet idag? Ser ni några förändringar över tid?
- Hur tror ni att framtiden ser ut för industriarv och industrihistoriska miljöer i länets kulturmiljöarbete?

I vår genomgång av materialet har vi identifierat tolv olika trender och tendenser. Slutsatserna måste i det här skedet betraktas som preliminära. Vår förhoppning är dock att vi ska kunna fördjupa analysen i det fortsatta arbetet.

1. Satsningarna för 10 – 15 år sedan var en vattendelare och idag är industriarvsfrågorna integrerade i det dagliga arbetet

De stora satsningar på industriarvsområdet som gjordes på 1990-talet uppfattas som väldigt viktiga runt om i länen. Vissa län har haft en lång tradition när det gäller industriarv, men även för dem finns det ett före och ett efter. Satsningarna har spelat en enormt stor roll,

industriarvet har idag en mycket starkare position och industriarvsfrågorna är i många län väl integrerade i det allmänna och dagliga arbetet inom kulturmiljövården. Ungefär en tredjedel av våra län vill framhålla att man har en industriarvsprofil.

De satsningar som genomfördes under 1990-talet och kring millennieskiftet framstår i många svar som en vattendelare. Visserligen framhåller några län (främst bergslagslän som Dalarna och Gävleborg) att industrihistoria ”alltid” varit centralt i verksamheten, men andra talar gärna om före och efter Riksantikvarieämbetets regeringsuppdrag och Delegationen för industrisamhällets kulturarv med mera.

Att industriarvet har en starkare ställning idag än det hade innan satsningarna i 1990-talets slut är helt uppenbart. Dock är det också tydligt att det alltjämt har en svagare ställning än kategorier som kyrkor, agrara miljöer och högreståndskultur, vilket visar sig bland annat i andelen byggnadsminnen.

Många län rapporterar om de stora satsningar som skedde i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet, och framhåller att det idag sker betydligt mindre. På en del håll (exempelvis Halland) menar uppgiftslämnarna att industriarvet fått stå tillbaka för andra kategorier, på andra håll (exempelvis Kalmar) att det industriella idag har en stark och integrerad position i kulturmiljövården som ett resultat av de kampanjer som genomförts.

2. Lokal-regional integrering

Det ideella arbetet är betydelsefullt i många län vilket man skulle kunna kalla en lokal-regional integrering. Att brukare och allmänhet har en förståelse för att industriarvet är viktigt och vi kan se en medborgerlig förankring i materialet. Industriarvet är inte längre en fråga som man måste slåss för. Det finns en stor och bred förståelse.

3. Central frånvaro

En annan väldigt tydlig tendens är att länens anser att det centrala, nationella, engagemanget har avtagit, inte minst om man jämför med

det vi kallat vattendelaren. Det är bara två enkäter som nämner Riksantikvarieämbetet vid namn, vilket i sig kan tolkas som en tendens. Man vet inte vilka centrala aktörer som man ska vända sig till för att få råd och stöd och de centrala museerna nämns inte över huvud taget. För femton, tjugo år sedan var de centrala museerna väldigt mycket mer synliga i mötet med regionerna. På den punkten kan man säga att kampanjerna för drygt tio år sedan inte har varit framgångsrika och inte förmått sätta avtryck i den fortlöpande verksamheten. Däremot vittnar flera om ett livligt lokalt intresse och en växande förståelse bland allmänheten.

4. Heterogena lösningar

När man tittar på de regionala kulturmiljövårdsprogrammen och strategidokumenterna är det mycket tydligt att arbetet sker på olika sätt i de olika länen. Strategidokumenterna ser olika ut och där finns en stor spännvidd mellan olika typer av dokument, från de mest konkreta av typen inventeringar till profiler, program och strategier för kulturmiljön. Av stor betydelse är också de regionala kulturplanerna liksom de regionala utvecklingsstrategierna/utvecklingsprogrammen (RUS/RUP). Dokumenterna är av mycket olika aktualitet och framför allt inventeringarna är ofta av äldre datum. Speciellt när det gäller kulturplanerna är skillnaderna stora vad gäller länsstyrelsernas inblandning i arbetet.

5. Ny tematik

Det finns en intressant ny tematik i en del av de nyare styrdokumenterna. I tidigare dokument talade man i mycket högre grad i termer av kategorier, typer av kulturmiljöer, där exempelvis industrisamhällets kulturarv eller industrimiljöer kunde vara en kategori. Idag ser vi mycket mer tematiska program, som tar sin utgångspunkt i annat än kulturmiljön i sig. Man talar exempelvis om ”vatten som kulturmiljö”, eller ”kommunikation”, dvs. ett tematiskt snitt snarare än ett kategorisnitt. Det finns också en frihet i vad man kan inkludera i de olika tematikerna. När man talar om vatten som kulturmiljö, kan det väldigt ofta inkludera industrimiljöer.

Två starka industriarvslän kan illustrera förändringen. Västernorrlands län knyter an till en traditionell syn där industrisamhällets kulturarv varit väldigt tydligt artikulert. Exempelvis Gävleborgs län har å andra sidan ett mycket tidstypisk tematisk indelningssystem där man arbetar med fem temata: människa, mångfald, hållbarhet, fokus och kommunikation samt vattenanknutet kulturarv. Inom en sådan ram kan man förstås välja att satsa på det industriella kulturarvet och det gör man i Gävleborgs län eftersom det där finns en stark sådan tradition. Men, man *behöver* inte göra det.

Det finns också några få exempel på praktiska industriarvsprogram, som är direkt inriktade mot industriarvet. Två av dessa är från Norrbotten och Stockholm. Norrbottens program är idag tio år gammalt. Stockholms läns kom 2006, men har inte följts upp.

6. Regionala kultur- och utvecklingsplaner tar inte upp industriarv

Industriarvets roll i den regionala planeringen varierar, och det är långtifrån självklart att området nämns explicit. Den dominerande tendensen är att kulturarv i allmänhet är mycket svagt representerat. Detta är allvarligt eftersom det också kan ha ekonomiska konsekvenser. Industriarvet är än svagare representerat. I vissa fall beklagar länen att man inte i högre grad har varit med i diskussionerna, framför allt när det gäller de regionala kulturplanerna. Det finns en oro och den tror vi att man ska ta på allvar.

7. Mötet med miljöfrågor

En spännande tendens som också är ny jämfört med för femton, tjugo år sedan är att miljöfrågorna är så mycket mer framträdande idag. Det finns ett direkt möte mellan industriarv och naturarv. Kulturmiljöenheter och naturvårdsenheter på länsstyrelserna har mycket med varandra att göra. Det kan finnas synergier som är värdefulla, exempelvis i inventeringar och liknande, men det är också tydligt att det förekommer konflikter. Det svåra kulturarvet, de stora, komplexa och kanske farliga och smutsiga miljöerna, är svåra att hantera i detta möte. Halland nämner exempelvis Caprinus industrimiljö i Varberg, som skulle prioriteras

som ett projekt inom Hallandsmodellen, men som har fått läggas åt sidan på grund av mycket allvarliga miljöproblem.

8. Avstannad metodutveckling

Vi tycker oss se att det finns tydliga tecken på att metodutvecklingen har avstannat. Riksantikvarieämbetet hade ett regeringsuppdrag att prioritera det industriella kulturarvet och drev metodutvecklingsfrågor starkt. Arbetet fokuserades på tolv nyckelobjekt där metoderna skulle utvecklas och dokumenteras och kunskaperna sedan spridas som ringar på vattnet över landet. Det har varit svårt att se några annat än lokala konsekvenser av detta, dvs. någon spridning utöver de allmänt positiva effekterna för de miljöer som valdes ut. Diskussionen och utbytet har uteblivit. Trots att projektet var formulerat som metodutvecklingsprojekt kom det snarast att fungera som en medalj för just de tolv objekten.

9. Sega strukturer

Det som pekades ut som värdefulla industrihistoriska miljöer för femton, tjugo år sedan är ännu idag styrande. Det är samma kategorier, samma storheter vi hanterar. Det har dessutom varit svårt att ta hand om de stora miljöerna eftersom de ekonomiska förutsättningarna saknas. Byggnadsminnesförklaring har visat sig vara ett instrument som är svårt att använda. I Skåne tar man Kockumskranen som exempel på ett misslyckat försök. Idag gör man inte längre sådana satsningar. Strukturerna har visat sig var väldigt sega.

10. Nya paradigmer?

Vi kan idag befinna oss i en ny fas, där ett nytt paradigme vuxit fram och där begreppet upplevelse står i centrum. Både Bosse Lagerqvist och Maths Isacson har antytt detta i sina tidigare anföranden. Vi vill inte gå så långt att vi vill sätta den etiketten på länsstyrelsernas bedömningar och arbete, men det kanske finns en tendens och det handlar om hur man ser industriarvet: återanvändning är viktigt. Man har hamnat i nödvändigheten att finna nya funktioner för nedlagda

industrimiljöer. Detta är inte bara av ondo. Industrierivet måste också värderas utifrån vilken nytta det har för andra samhällsliga sektorer, för ekonomi och utveckling.

Det är också tydligt att det varit möjligt att skapa projekt i samverkan i centralorterna och i de större städerna, medan man har svårare att finna sådana modeller i mindre samhällena. Gävle nämner detta och i Kronobergs och Kalmar län betonar man betydelsen av det regeringsuppdrag man haft att utreda glasrikets framtid och där det industrihistoriska arvet kommer in som en del.

11. Otillräckliga resurser

En återkommande kommentar är att resurserna är otillräckliga och inte har ökat i takt med att krav och behov har ökat. Hamnkranen i Luleå hamn är ett exempel där ett nyligen avslutat projekt har tagit lika mycket av kulturmiljöanslagen som man har för ett helt år i länet som helhet. Norrbotten är samtidigt ett län som har att arbeta med omvandlingen av exempelvis Kiruna.

12. Större miljöer underrepresenterade

Ett bestående problem är att de industrimiljöer som omfattas av kulturmiljövården oförändrat är småskaliga (exempelvis kvarnar), och med några få undantag, exempelvis Norrbottens arbete med gruvindustrin, företrädesvis äldre, 1800-tal eller äldre.

De stora strukturerna reser speciella problem, inte minst av ekonomiskt slag. Man kan notera att Västra Götaland artikulerar det storskaliga industrierivet som typiskt för Göteborgsregionen med bland annat varven och de stora verkstadsindustrierna, samtidigt som de miljöer man aktivt närmar sig och hanterar är tydligt begränsade. De är kanske inte småskaliga, men har ändå en hanterlig skala.

*

Dessa trender och tendenser kan utläsas ur svaren till de frågor vi ställt till Sveriges länsstyrelser. Naturligtvis är bilden ingalunda komplett. Fler frågor behöver ställas, fler aktörer behöver involveras och

tillfrågas om deras verksamhet och syn på den rådande situationen. Sist men inte minst behöver undersökningens resultat analyseras och relateras till andra empiriska källor och till annan tillgänglig forskning. Detta arbete återstår. Ännu saknar vi en fyllig och samlad bild av industrisamhällets kulturarv och dess ställning i det svenska kulturella landskapet. ■

Kulturarvsförvaltningen: en framåtblickande och problematiserande tillbakablick

*Fredrik Linder, departementssekreterare,
Kulturdepartementet*

Jag vill berätta om fyra exempel från den då tid jag arbetade med det industriella kulturarvet som jag tycker belyser väsentliga frågor om arbetet med det industriella arvet i gränslandet mellan kulturmiljövård, forskning och ideellt engagemang. Det handlar inte om någon egentlig redogörelse för kulturarvsförvaltningen utveckling avseende industriarvet, utan några personliga nedslag.

Stripa gruva

2005 publicerades antologin *Otydligt, otympigt, otaligt: det industriella kulturarvets utmaningar*. Inget ont om den, men åtminstone titeln sätter ord på ett väldigt vanligt diskussionstema rörande det industriella arvet under de senaste decennierna. Kort sagt går detta resonemang ut på, om man får hårdra det lite, att teoretiskt så kan alla vara överens om att industriarvet är viktigt men när det kommer till bevarandefrågorna så bör väl var och en inse att detta arv är för stort, för besvärligt och för skitigt.

Under flera år hade jag förmånen att nära följa och ibland delta i processen som ledde fram till att Stripa gruva kunde bli byggnadsminne och ett spännande industrihistoriskt besöksmål. Man kan konstatera att det inte var en enkel process och arbetet med att förvalta Stripa gruva är fortfarande inte, och kommer aldrig att bli enkelt.

Men, exemplet Stripa gruva visar att det går att det går att bevara relativt sentida, storskaliga industrianläggningar. Det är besvärligt och det kostar en del, men det är också besvärligt och kostar en del att bevara en herrgårdsanläggning eller en kyrka. Det är inte svårare med det industriella arvet, om viljan finns. Stripa gruva är inte ett unikt exempel, på många håll i landet jobbar man idag framgångsrikt med bevarande av storskaliga, komplexa industrianläggningar. De berättelser som väl omhändertagna industriarv kan bära är alltför viktiga för att glömmas bort. Ett arv i förfall och förskingring kan aldrig bära dessa berättelser på samma sätt.

Ytterligare en tanke rör temat att det faktiskt många gånger bara gäller att kavla upp ärmarna och sätta igång, att inte låta industriarvets omfattning och komplexitet skrämja. Jag är rädd att de kulturarkvskritiska perspektiven som forskningen bidragit med i stor mängd ibland haft en förlamade inverkan på den antikvariska praktiken. Det kanske har inneburit att man gjort mycket mindre än man kunnat av rädsla för att göra fel och inte leva upp till de rådande idealen om helhetssyn och alla de perspektiv som bör beaktas. Ibland kanske det har inneburit att man i hög utsträckning kommit att fokusera på de svåra frågorna och de svåra berättelserna. Det är naturligtvis bra, men det finns en risk för att de svåra berättelserna inte blir så intressanta om de inte kan ta avstamp från och kontrasterar mot andra bilder.

Med detta vill jag säga att det inte alltid behöver vara så märkvärdigt att skapa kulturarv, de enkla sätten kan också vara bra, det kan till och med vara så att de också är nödvändiga. Vi ska kanske inom antikvariekåren helt enkelt försöka vara mindre ängsliga.

Urkraft: berättelser från Bergslagen

Tidningen *Urkraft: berättelser från Bergslagen* kom bara ut i två nummer och gjorde nog inte ett särskilt starkt avtryck, vare sig i debatten eller i bergslagsbornas identitet. Jag gissar att inte heller så många med specialintresse för industrihistoria hann ta del av tidningen under dess korta levnad.

Hade ni läst tidningarna så hade ni nog haft en hel del funderingar kring innehållet, om detta verkligen så mycket att göra med industriarvet. *Urkraft* var ett försök att sätta in industriarvet i en bredare kontext och försöka öppna upp för andra bilder och andra tolkningar av dess betydelse. Det var också, liksom hela Bergslagssatsningen, ett försök att göra något konstruktivt av kulturarvet för att på allvar göra det användbart och tillgängligt i dagens samhälle. Det finns en fin idémässig tradition kopplad till industriarvsforskningen: att försöka nyttiggöra kunskapen för de människor som har industriarvet som vardagsmiljö. Det vore olyckligt om sådana ambitioner hamnade på undantag, för potentialen är oerhört stor. Vi behöver fortsätta att undersöka hur breda inkluderande samtal kan föras om de möjligheter och de framtider som det industriella arvet kan ge upphov till.

Den antikvariska kunskapen och Bengt Spades bok

Under några år ledde jag ett forskningsprojekt tillsammans med Bengt Spade – Bengt som nog är den som betytt mest för den industriantikvariska praktiken i Sverige. Resultatet av projektet blev boken *En historia om kraftmaskiner* från 2008, som jag hoppas att många av er tagit del av. Jag ska inte säga mer om innehållet i boken annat än att den är ett utslag av Bengts encyklopediska vetande om kraftmaskiner och hans arbete med att under decennier dokumentera dessa i ord och bild. Här vill jag berätta om det förhållningssätt vi hade när projektet startade. Vi ville inte bara dokumentera kunskap och bevara den för framtiden, vi ville också sammanställa kunskap och presentera den i en form som satte den på piedestal. Att visa att den här typen av kunskap är lika viktig inom det antikvariska området som kunskap om sidendamaster eller medeltida kyrkokonst, att ingenjörens kunskap är lika viktig som konstvetarens. Man får konstatera att genombrottet för detta synsätt nog inte blev totalt, men kanske togs ett litet steg framåt.

En annan ambition med projektet var att sätta fart på den praktikinräna kunskapsuppbyggnaden inom området, här kan man utan att överdriva säga att det finns mycket kvar att göra.

Ett fjärde exempel

Genom kursen *Framtidens förflutna*, under ledning av Maths Isacson, Gösta Arvastson, Marie Nisser och Gert Magnusson m.fl., fick jag förmånen att närma mig det industriella kulturarvet. Kursen präglades av uttalat tvärvetenskapliga perspektiv och speglade samspelet mellan olika källmaterial och olika vetenskapliga metoder. För mig som främst läst arkeologi och museivetenskap blev det en rejäl ögonöppnare. Den arrangerades av Uppsala universitet och KTH i början av år 2000. Den behandlade industriarvet som resurs i det kommunala förnyelsearbetet i avfolkningsbygder.

Hyfsat ung och ytterst naiv fick jag med denna nya kunskap mitt första längre jobb, att göra en webbplats om industrihistoria i Stockholms län. Det var just vad det blev av det hela, webbplatsen eller som det hette då hemsidan, *Industrihistoria i Stockholms län*. Bakom satsningen stod det nätverk som fanns i länet för det industriella arvet, myndigheter, museiinstitutioner, arkiv, hembygdsrörelsen m.fl. Det var en spännande tid när det inte riktigt fanns något facit för hur de offentliga aktörerna skulle arbeta med industriarvet och det var därför en öppen fråga vad det skulle bli av det hela.

I linje med vad jag hade lärt mig under tiden med *Framtidens förflutna* så satte jag fart med arbetet, det handlade om besöksmål, om det kommunala arbetet, om forskning och infrastruktur för forskning, om bilder, dokumentationer, men också om skönlitteratur och konst med motiv kopplade till det industriella, allt möjligt och omöjligt som handlade om industriarv. Vi försökte ta ett helhetsgrepp och också att fundera på vad som kunde vara intressant för allmänheten, och inte minst för skolan.

Tiden gick, och man kan väl säga, att hos mig så mognade nog insikten att det där angreppssättet kanske inte riktigt svarade mot hur i den offentliga kulturmiljövärden förväntades lösa problem, man borde nog istället tänka lite mer avgränsat på det antikvariska ...

Men, från min nuvarande utsiktspunkt så kan jag konstatera att det där nog trots allt inte var så dumt, när jag trodde att det var helt naturligt att arbeta utifrån en helhetssyn och att sätta allmänhetens och

skolans intresse i fokus. Jag kan också konstatera att det inte var särskilt märkvärdigt, det finns nämligen drygt 1400 andra som jobbar precis på det viset.

Ni förstår att jag menar arbetslivsmuseerna. Hos dem som engagerar sig ideellt i det industriella kulturarvet eller i hembygdsrörelsen finns ofta en självklar förståelse för att kulturarvsarbete handlar om möten mellan människor och för värdet av bra berättelser. Det verkar som om den insikten ligger väldigt nära till hands. Det är helt självklart för många av dem som är engagerade i ideella kulturarvsverksamheter att man jobbar med alla spännande källor som man kommer i kontakt med och det är också lika självklart att man gör det för att kunna dela med sig av sin kunskap till andra.

Arbetslivsmuseet kan ses som ett ideal för kulturarvsverksamhet, ett ideal som professionellt verksamma har stor anledning att reflektera kring och inspireras av.

Sammanfattande slutsatser

Arbetet med det industriella kulturarvet kan i högre grad bli en kraft som bidrar till förnyelse av kulturarvsarbetet som helhet. Det krävs ofta stora ansträngningar för att göra det som det offentliga uppdraget ytterst syftar till, dvs. att verkligen göra människor delaktiga och låta denna ambition präglade kulturarvsarbetet.

Slå vakt om det tvärvetenskapliga. Ta kunskapen om industriarv och teknikhistoria på samma allvar som annan kunskap. Det är dags för en ny kurs av samma slag som Framtidens förflutna och de så kallade nordiska kurserna! (Red: De senare, *Industriminnen i Norden. Kunskaper, teorier och metoder i industriminnesvårdsarbetet*, var mångvetenskapliga kurser där studenter från fyra nordiska länder i litteraturstudier och veckovisa fältarbeten på fyra orter belyste industrialiseringsprocesser och industriminnesvården i Norden.)

Avslutningsvis en uppmaning till er som har som yrke att främja det industriella kulturarvet, se till att ge de ideellt engagerade den uppskattning och det stöd de förtjänar, det är de som har sett till att vi i det här landet har ett industriarv värt att vara stolt över. ■

Ett regionalt perspektiv

*Barbro Mellander, landsantikvarie, Regionmuseet
Kristianstad*

Jag tycker att det är viktigt att se tillbaka, att återblicken är viktig, och jag tänker lägga mitt fokus på frågor kring hur vi har kommit dit vi är och varför. Det behövs för att kunna förstå och kommentera situationen idag och för identifiera önskvärda framtida åtgärder

Min utgångspunkt är att jag hela mitt yrkesverksamma liv, lite drygt trettio år, har arbetat med det industriella kulturarvet, i större eller mindre omfattning, men det har alltid följt mig. Jag tycker själv att det har varit nyttigt att göra den här tillbakablick. Mitt uppe i det dagliga arbetat har jag aldrig tidigare haft tillfälle att göra det. Jag behövde också göra min egen historik.

Under hela den här perioden har jag jobbat på regional nivå, på regionala museer – i Värmland och Kristianstad – och med kortare inlägg på länsstyrelse. Mitt första arbete var som industrietikvarie på Värmlands museum. Helene Sjunnesson var först på tjänsten, men jag var nummer två och började 1980. Det var landets första tjänst av den typen, inrättad redan 1977, och det skulle dröja länge innan den fick efterföljare på regional och central nivå.

När man sitter på den regionala nivån har man kontakter både nationellt och mot det lokala och kommunala. Det är en väldigt bra utsiktspost. Jag har också varit verksam på nationell nivå i Svenska industriminnesföreningens styrelse i mer än tio år och har suttit lika länge i Industrihistoriskt Forums arbetsutskott.

När jag tittat tillbaka på dessa trettio tycker jag mig kunna identifiera tre faser som var och en i stort täcker var sitt årtionde.

1980-talets uppbyggnadsfas

När jag kom till Karlstad 1980, direkt från utbildningar och universitetet, möttes jag av en total oförståelse. Industriarv, industri, det är väl inget kulturarv sas det. Man tyckte att tanken var mycket märkligt var oförstående inför mitt uppdrag, både bland kolleger och den stora allmänheten. Det industrihistoriska var intressant, men då som teknik- och ingenjörskonst och det var bland teknikerna de flesta ville placera mig. Man trodde att jag var ingenjör när jag kom ut.

Trots detta pågick 1980 ändå mycket verksamhet i Värmland som gällde det industriella arvet och det byggde på ett väldigt gott samarbete med Länsstyrelsen, men också med de stora industribolagen, Uddeholm och Billerud. Idag hör även de till historien. De stora företagen med lokal förankring finns inte längre.

Som jag minns det fanns det inte mycket av kontakter, utbyten och samarbeten utanför länet. Vi var få som jobbade mer konsekvent och långsiktigt med industriarvet och vi kände till varandra och hade kontakt och en väldig nytta av varandra, jag tänker då särskilt på Dalarernas museum, läns museet i Gävleborg och dåvarande industrimuseet i Göteborg.

Dessutom fanns Samdok som på 70- och 80-talen helt var uppbyggd kring näringsliv och arbetsliv. Det var en viktig mötesplats mellan centralmuseerna, regionala och kommunala museer för kunskapsutveckling och erfarenhetsutbyte. Inte minst var det en viktig arena för kompetensutveckling i fältarbete och etnologiska undersökningar, dokumentation och undersökningar. Värmlands museum var medlem i Poolen för skogsindustrierna, som framför allt jobbade med sågverk, massa- och pappersindustrin.

Det fanns en historik från 1960- och 1970-talet som hade sina trådar in i 1980-talet, som kom att spela stor roll regionalt och lokalt framför allt i Mellansveriges bergslags- och bruksbygder, som drabbades av stora strukturförändringar vid den här tiden. Böcker som Gräv där du står och Stiga vi mot ljuset användes i ABF-studiecirklar och av engagerade människor för att dokumentera, undersöka och minst skriva sin egen historia. Dokumentationerna blev viktiga lokalt och

regionalt, och ledde till en rikedom av böcker, utställningar och teateruppsättningar.

Grävciroklarna levererade också ett gediget arkivmaterial, som man hade stor nytta av när man jobbade praktiskt. Även de stora företagen arbetade med historien. De hade egna historiska utskott, gjorde inventeringar, dokumentation och skrev industrimonografier.

Under 1980-talet saknade Riksantikvarieämbetet egen kompetens inom det industrihistoriska området, men gjorde vid den här tiden några större nationella branschinventeringar, som var betydelsefulla för det regionala arbetet. De gällde sockerbruk, bryggerier och tegelbruk för att nämna några.

Årtiondet präglas regionalt av att några få aktiva län arbetade med i första hand inventeringar, kartläggningar, dokumentation och till viss del restaureringar, vård och underhåll, de senare ofta som statliga AMS-arbeten, beredskapsarbete. Det pågick också ett begynnande arbete med att restaurering, vård och underhåll av industrihistoriska anläggningar. I flera fall byggde dessa åtgärder på att några länsstyrelser börjar engagera sig och vissa fall utarbetade särskilda industrihistoriska program för det långsiktiga arbetet, ofta i samarbete med länsmuseum.

Restaureringar, vård och underhåll gav i sin tur gav upphov till att industrianläggningar började göras tillgängliga med till exempel skyltar, annan information, guidningar och utställningar. Man började göra dem tillgängliga och utveckla dem till besöksmål. Länsmuseum och länsstyrelser inledde samarbeten med kommunala turismorganisationer för att mer systematiskt utveckla industriminnen och miljöer till besöksmål. Idag är det en självklarhet att jobba på det viset, men då var det väldigt, väldigt ovanligt att jobba med turism. Det blev to-talkrockar när man träffades. Vi hade helt olika utgångspunkter, värderingar och synpunkter på hur slutresultatet skulle se ut.

1990-talets starka expansion

Från detta relativt blygsamma, spridda och icke sammanhängande industrihistoriska arbete kom 1990-talet som en stark kontrast, ett årtionde

som formligen exploderar av aktiviteter på alla nivåer, med nationella initiativ och uppdrag, innovativa och gränsöverskridande projekt ute i länen, forskning och utveckling, nya idéer och breddade perspektiv. Denna utveckling tror jag inte hade varit möjlig utan de större nationella initiativ och beslut om uppdrag som togs i början av kring 1990.

Ticcih Norden var en avdelning under den internationella organisationen Ticcih och hade sedan 1970-talet hållit regelbundna med möten, seminarier och exkursioner men ersattes 1989/90 av nationella föreningar. Svenska industriminnesföreningen, SIM, blev en öppen förening för alla som intresserade sig för industriarvsfrågor. SIM delar sedan början av 1990-talet ut Årets industriminne, som betyder mycket för dem som arbetar lokalt med att bevara, tillgängliggöra och informera om det industrihistoriska arvet. Det ger föreningar och enskilda välförtjänt uppmärksamhet, och är ofta en ögonöppnare för kommunerna där de har sin verksamhet.

Industrihistoriskt Forum bildades på initiativ av Nordiska museet 1992 som ett brett sammansatt nätverk för att driva och utveckla det industrihistoriska arbetet. Där ingick Centrala museer som Nordiska museet, Tekniska museet och Arbetets museum samt även Riksarkivet, Riksantikvarieämbetet, Kungliga biblioteket och Industriminnesforskningen på KTH. Regionala och lokala museer var också representerade. Och alla var representerade på högsta chefsnivå. Arbetet inom Industrihistoriskt forum ledde till väldigt viktiga initiativ och samarbeten.

Forum tog som ett viktigt uppdrag att initiera projekt som var både nydanande och gränsöverskridande samarbeten. Man gjorde till exempel en nationell inventering av utrotningshotade produktionslinjer, som också ledde till en uppmärksam debatt kring nedläggningen av Blå Blom vid Gustavsberg, vilket i tur ledde till dokumentation, bok och utställning. Det var ett helt nytt sätt att se på industri, som för många innebar att man uppmärksammade industrier som man inte ens visste att de fanns.

Ett annat exempel som jag vill nämna är projektet Stort fult och farligt som initierade ett seminarium om Barsebäcks kärnkraftverk 2001 och som ville väcka frågor om vad ett kulturarv är, om industrialismens

mörka och farliga sidor och om hur vi hanterar storskalighet och tekniskt komplicerade anläggningar.

På 1990-talet fick vi också Arbetets museum en ny typ museum utan samlingar, med fokus på forskning och dokumentation utifrån arbetslivet, människan i centrum och med ett underifrånperspektiv och 1993 inrättade Riksantikvarieämbetet en särskild tjänst med inriktning mot industriarvet, som kom att betyda väldigt mycket. Den lade grunden till nationell överblick, både över vilka industrimiljöer som fanns, vilka som arbetade med frågorna i länen och på vilket sätt. Riksantikvarieämbetet inledde arbetet med en rundresa till landets museer och länsstyrelser, knöt kontakter och nätverk och inledde omgående arbetet med att skapa en nationell databas för det material och uppgifter man samlade in. Med på resan var också en intendent från Nordiska museet.

I början 1990-talet inrättas en professur i industriminnesvård vid KTH och vi får en självständig forskning med ett flertal doktorander. Bland annat gav institutionen vid ett par tre tillfällen en Nordisk kurs i industriminnesvård som innebar en viktig kompetensutveckling för verksamheten ute i länen.

Allt detta som hände på nationell nivå involverade många av de regionala institutionerna och påverkade och utvecklade verksamheterna i länen och kommunerna. Bra exempel på detta är Järnriket Gästrikland 1989, Ekomuseum bergslagen 1990 och Bergsmän och bruksfolk kring 1998. Dessa är satsningar som bygger på större samverkan över läns- och kommungränser. Industrimiljöerna var ett kulturarv man var stolt över och ville visa upp och göra tillgängligt för många.

Arbetslivsmuseerna är ett annat exempel hur tillgänglighet, pedagogik och upplevelse kan komma uttryck lokalt och i mindre skala, och har i stor utsträckning varit en verksamhet som hembygdsrörelsen tagit stor del i med Arbetets museum centralt stöd och replipunkt. Mycket sker ideellt och med små ekonomiska medel. Denna rörelse har också sin framväxt under 1990-talet.

År 1999 fick Riksantikvarieämbetet i uppdrag av regeringen att ta fram ett program för dokumentation, vård och hållbar förvaltning av

tioalet viktigaste industriminnena i Sverige. Uppdraget kom att kallas 10 i topp-listan och möttes av en livlig, intensiv debatt och kritik som engagerade många. Rapporten *Berättelser om vårt samhälles historia – svenska industriminnen: Riksantikvarieämbetets program för det industrihistoriska arvet*, som till sist kom att omfatta tolv industrimiljöer, publicerades 2002.

Samma år 1999 avsatte regeringen 24 miljoner kronor under tre år för insatser inom industriarvet. Insatsernas leddes av Delegationen för industrisamhällets kulturarv under ledning av landshövding Jan Rydh i Västmanlands län. Sekreterare var Lars-Erik Jönsson som tillsammans med Professor Erik Hofrén skrev utredningen ”Frågor till Industriella samhället”, som låg till grund för delegationens arbete.

Denna stora statliga insats betydde mycket för att lyfta fram och synliggöra industriarvsfrågorna och inte minst för att dessa frågor skulle få ett genomslag i hela landet. Delegationen besökte samtliga län och de bjöd in brett till samtal och diskussioner. Arbetet betydde mycket för det regionala arbetet, gav prestige och inspiration. Det lade grunden till nätverk med möjlighet till kunskaps- och erfarenhetsutbyte.

Detta var ett par år med inspiration och kreativitet, och jag tror att man till och med kan säga att utbudet var för stort på för kort tid och det gick inte att hinna med eller klara av att tillgodogöra sig allt som erbjöds.

2000-talets regionalisering

Efter detta crescendo, som avslutar 1990-talet, avstannar allt. Det intensiva, det nydanande och utvecklande slutade i ett totalt stopp. Luften går ur. Delegationens betänkande och förslag om fortsatt arbete föll som en död sten. Varför, kan man fråga sig, varför har ingen utvärderat, analyserat delegationens arbete och dragit slutsatser?

Jag skulle här dock även vilja nämna Agenda kulturarv, som var ett samverkansprojekt mellan läns museerna, länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet och som avslutades med en rapport 2004. Även det var en statlig satsning där man arbetade väldigt mycket kring kulturmiljövårdens värdegrund och verksamhet. Jag tror att även den haft

stor betydelse för var vi står idag. Vi har lämnat expertrollen och det har öppnat upp för dialog och breda samarbeten. Idag är det en självklarhet att bjuda in till delaktighet. Vi har fått en förskjutning från byggnader och miljöer till att sätta människan i centrum.

Sedan början av 2000-talet har industriarvsfrågorna konsekvent nedmonterats på central nivå, man har abdikerat. Riksantikvarieämbetets tolv nationella industriminnen som togs fram på regeringens uppdrag ledde inte till något betydande på sikt, professuren i industriminnesforskning försvann, samarbetet mellan Riksantikvarieämbetet, Tekniska museet och Nordiska museet upphörde, Riksantikvarieämbetets specialistkompetens drogs in, Samdok har lagts ned och de två enda nationella nätverken för industrihistoria, SIM och Industrihistoriskt Forum för en tynande tillvaro och hade ända till detta år, efter tjugo års verksamhet inget offentligt stöd. Jag nämner de här två organisationerna, eftersom de blir två viktiga aktörer när de centrala institutionerna försvinner. De blir ännu viktigare och behöver än mer stöd.

Men det nationella arbetet och perspektivet är oerhört viktigt! Det ger överblick och kontext till det finns och det arbete som görs ute i landet både på regional och lokal nivå. Att detta saknas idag bidrar också till att de industrihistoriska frågorna förlorar i status och betydelse, och man får en känsla av att verksamheten består av utspridda insatser och där ingen tar ett samlat grepp kring det som görs. Det tas inte heller några centrala initiativ till en större och bredare diskussion om framtidens frågor och utmaningar. Man kan fråga sig vem det är som ska ta det här ansvaret för att driva utvecklingsfrågorna, samordna och inbjuder till möten, konferenser och seminarier? Vem ska samla, analysera och dra slutsatser av nya erfarenheter och kunskaper?

Samtidigt pågår det mycket verksamhet lokalt och regionalt, inte minst inom landsbygdsutveckling och regional utveckling. Det är ett arbete där man i väldigt hög grad aktivt använder industrimiljöerna och ser dem som en tillgång. Det handlar om tillgänglighet, att utveckla besöksmål och stimulera entreprenörskap men också om kunskapsuppyggnad och lokal förankring. Mycket mer än tidigare

handlar det om breda samarbeten med många olika aktörer inblandade. Det är också nya arbetssätt där man använder sig av nya digitala tekniker och sociala medier.

Jag tror att vi här ser konsekvenser av regionaliseringen. Inom kulturpolitiken har den fått sin praktik i Samverkansmodellen, som stärker det regionala utvecklingsarbetet och där asymmetriska lösningar inte är något hinder. Detta betyder också att den gemensamma plattformen i landet minskar allt eftersom tiden går och man kan undra vad det får för betydelse i förlängningen. Hur liten kan denna gemensamma plattform egentligen vara?

Var står vi nu?

Var står vi nu? Vad har hänt mer sedan 2000 förutom regionaliseringen? Jag skulle, helt kort, vilja nämna fyra rörelser, som jag tror har betydelse.

- Vi har en stark rörelse som fokuserar övergivna platser och som använder sig av industrimiljöerna på ett helt nytt sätt.
- Det finns en bred användning av ny digital teknik, med facebook-grupper och visualisering av miljöer för att nämna några exempel.
- Industrierbetet finns inom nya fält och inom nya politikområden. Vi jobbar inom hållbart samhälle/miljö tillväxt och utveckling, kreativa, kulturella näringar.

Hur förhåller vi oss till de nya rörelserna, fenomenen och politikområden. Vad förväntas det av oss? Vad kräver det av oss? Framtidsfrågorna är det mest angelägna. Hur kommer vi vidare?

Rapporten Frågor till industrisamhället väckte mycket diskussion och gav ett helt nytt perspektiv på industrierivsfrågorna. Mycket kom inledningsvis att handla om definitioner och avgränsningar men inte så mycket mer har hänt sedan dess. Blev det oss övermäktigt? Hur tar vi oss an utmaningen att arbeta med ett så omfattande och komplext begrepp och vad får det för konsekvenser för det praktiska arbetet.

Vilka är de möjliga och önskade framtiderna?

Sett i backspegeln anser jag att 1990-talet och fram till 2002 som den mest spännande och dynamiska fasen som präglas nationella och regionala initiativ, nytänkande, av tvärvetenskap och ämnesöverskridande samarbeten, breddade perspektiv och nya frågeställningar, nya nätverk och organisationer på alla nivåer.

Jag tror att det har sin förklaring i att det då fanns det ett fungerande kretslopp där centrala, regionala och lokala nivåer stöttade varandra ömsesidigt. De berikade och befruktade varandra och det fanns många arenor för möten. Och, inte minst, det fanns en ekonomisk stimulans från staten som också gav prestigefyllda uppdrag.

Jag tycker att kontrasten är öronbedövande idag. Jag upplever en vilsenhet. Vem gör vad, vad ska göras, vem tar initiativet och i vilken riktning ska vi gå? ■

6.
Industriarvsbruk
– minnen, föremål,
byggnader, maskiner
och arkivalier

Föremål & minnen på Tekniska museet 1924–2012 – och sedan?

Ann Follin, museidirektör, Tekniska museet

Det är under Tekniska museets senare period som själva begreppet industrisamhällets kulturarv har etablerats. På senare år har det kommit att integreras i det generella kulturarvsbegreppet. Detta är sannolikt en utveckling på både gott och ont. Det finns en styrka i att begreppet har fått fäste och vunnit gehör i vidare sammanhang, men det finns också en svaghet i att det inte får samma fokus som tidigare. Under den här perioden har Sverige även blivit föregångare vad det gäller arbetet med samtidsdokumentation. Genom initiativ som Samdok lades grunden för framgångsrik nationell samverkan. Ytterligare ett exempel som starkt påverkat utvecklingen av industriarvssektorn är framväxten av landets över 1400 arbetslivsmuseer. Dessa har bidragit med enorm kraft, engagemang och kunskap som fått stor betydelse för att sprida intresset för industri- och arbetslivshistoria.

Jag vill börja med att göra en historisk återblick. Utifrån vilka kriterier har Tekniska museet arbetat med industriarvet, samlat föremål och genomfört dokumentationer och hur tänker vi inför framtiden?

Värt att känna till är Tekniska museet styrs av uppdrag från två parter; stiftelsen i form av stadgar och staten i form av riktlinjer från Kulturdepartementet. Uppdragen sammanfaller delvis och kompletterar varandra väl.

Tekniska museets uppgift enligt stiftelsens stadgar är att ”belysa utvecklingen inom ingenjörskonsten och dess grundvetenskaper samt inom industrin. Inom detta ämnesområde ska museet såväl bedriva och främja vetenskaplig forskning och dokumentation som utöva undervisnings- och upplysningsverksamhet.”

Vi har också ett uppdrag enligt riktlinjer från Kulturdepartementet. Där trycker man på bevarande, att tillgängliggöra samlingar och att vi ska samarbeta, inte minst med civilsamhället, men också med andra museer och med forskarvärlden.

Göra världen mer begriplig

Vår tolkning av dessa två uppdrag formulerad som en verksamhetsidé innebär att vi med lekfullhet och vetenskapligt djup ska stimulera intresset för teknikens förändring i samhället och att vår mission är att göra världen mer begriplig ”genom att spegla teknik i samtiden, med historien som utgångspunkt och framtiden runt hörnet”. Museet har dessutom valt att prioritera barn och unga som sin viktigaste målgrupp och formulerat detta i visionen Tekniska museet – alla små geniens favoritställe.

Sammantaget innebär detta en ganska radikal omsvängning för ett museum som Tekniska museet. Vad innebär en tydligare barn- och ungdomsperspektiv när vi drar ut det i dess fulla konsekvens? En tonåring som nyligen varit och tittat på filmen om Palme frågade sin mamma om varför Palme stod i hallen och talade i telefon med alla prominenta personer och varför höll han i ett snöre? Man kan beröra mycket teknikhistoria, industrihistoria och aspekter av hur teknik påverkat samhällsutvecklingen i ett försök att ge ett svar på en sådan fråga.

Tekniska museets samlingar omfattar ungefär 55 000 föremål, 5 000 kvm magasinnyta, 1 000 hyllmeter arkivhandlingar, 200 000 kartor och ritningar, 50 000 böcker och mer än 1 miljon bilder och fotografier. Internationellt sett är detta en ganska liten samling, men rent volymmässigt har vi stora objekt som är tunga och vårdkrävande. Det största enskilda föremålet är den stora ångmaskinen från Höganäs stenkolsverk, kring vilken vår maskinhall faktiskt uppfördes. Föremålet har

styrkt byggnadens utformning och står där det står, omöjligt att flytta. Ett av de minsta föremålen i vår samling är en kirurgnål gjord av legerat stål för ögonkirurgi.

Hur började vi samla på Tekniska museet?

Tekniska museet grundades 1924. Året efter att museet startade fanns tryckta riktlinjer för hur insamlingen skulle göras.¹ Dessa publicerades i Industritidningen Norden, vilket kan säga något om närheten till branschen. Det är ungefär som om vi idag skulle publicera vår nuvarande insamlingspolicy i Dagens Industri eller Ny teknik. Vad som är slående är att Tekniska museet vid denna tid i mångt och mycket var ett slags kommunikationsprojekt som marknadsförde det blivande museet. Själva museibygnaden fanns ännu inte och samlingen var under uppbyggnad. De första åren kan man nog säga att Tekniska museet var väldigt modernt, rent av trendigt. Det stod för något nytt och framsynt.

Mer än hälften av vår totala samling föremål samlades in under de första decennierna. Fokus låg på ingenjörsvetenskap, teknik och industri och det fanns en klart uttryckt ambition att verksamheten skulle vara till nytta för många. Från början fanns en ambition att inte bara dokumentera historien retrospektivt, utan att också samla på nya tekniska rön och ställa ut dem. Från början inrättades föremålsinsamlingen i åtta klasser utifrån den populärvetenskapliga ”Uppfinningarnas bok”, ett av dåtidens viktigaste teknikopus. Samlingen kom främst att inriktas på huvudnäringarna inom svensk basindustri.

Det fanns ett nära samarbete med branscher, företag och privatpersoner. Industrin i Sverige såg ju helt annorlunda ut och styrdes mer eller mindre av ett fåtal personer. Museet använde den senaste tekniken för att nå ut till allmänheten. Till exempel användes en dåtida nymodighet som skioptikonapparat för bildvisning. Man presenterade också industriminnen på ett innovativt sätt i ett samarbete med Svensk filmindustri, i form av korta filmvisningar på biograferna.

1. Althin, Torsten, (1925). *Allmänna riktlinjer för insamlingsarbetet och grupperingen*, Stockholm.

Ett exempel var en film om handpappertillverkningen vid Ösjöfors handpappersbruk 1922.² Filmen visades både på SF biografier som förfilm till spelfilmer och på Göteborgsutställningen 1923. Museets förste chef, Torsten Althin, reste även runt i Sverige och ”taggade” industriminnen, en slags certifiering av minnesvärda industriella monument.

Adress evigheten

Om vi tar ett kliv framåt, till 1984, tog Tekniska museets dåvarande chef initiativ till ett oerhört ambitiöst utredningsuppdrag för forskning och dokumentation. Arbetet pågick under fem år och involverade museitjänstemän och forskare på flera nivåer. Projektet och den mer kända projektrapporten fick namnet Adress evigheten. Arbetet leddes av docent Göran Rosander som sekreterare och huvudförfattare samt museets föremålsansvarige Gunnar Pipping.³ I rapporten artikulerades behovet av att dokumentera samtiden. Vikten av att skildra helheter och system med idéer, representativa innovationer, miljöer och arbetsvillkor, snarare än enskilda tekniska innovationer betonades. Detta breda angreppssätt omfattade även konsekvenser av teknikutvecklingen. Man ville också ge en objektiv bild av teknikutvecklingen och överlåta till eftervärlden att göra tolkningar och värderingar. Trots denna ambition hade man dock ett väldigt manligt perspektiv. Rapporten resulterade i ett tioårigt program som fick en mycket stor betydelse och skulle komma att användas under tjugo år. Det har också inspirerat andra och använts av många andra museer.

Några exempel på dokumentationer som gjordes med utgångspunkt från Adress evigheten är samtidsdokumentationerna av Danemora gruvor och av distansarbete. Det senare är ett exempel på en vidgning av begreppet industrisamhället. Dokumentationen Symbolladdade industriprodukter var ett initiativ från Industrihistoriskt

2. http://www.youtube.com/watch?v=KbVNE7Rargs&feature=player_detailpage#t=60s

3. Rosander, Göran & Pipping, Gunnar (1984). *Adress evigheten: Riktlinjer för Tekniska museets insamling*. Stockholm: Tekniska museet

forum och kom upp under den djupa lågkonjunkturen 1992. En tid som präglades av företagssammanslagningar, omstruktureringar och att företag flyttade utomlands. Projektet innebar en kartläggning av ett fyrtyotal tillverkningar med så kallade utrotningshotade produktionslinjer. Tio av dessa dokumenterades i fält och presenterades i vandringsutställningen *Kulor, krus och kaviar* – vilken producerades i flera versioner i samarbete med Riksutställningar.⁴ Projektet sammanföll även med den statliga utredningen om Industriarvet – Frågor till det industriella samhället – som belyste industriarvet på nationell, regional och lokal nivå. Tack vare denna satsning ökade intresset för industrihistoria.

Var är kvinnorna?

Vid slutet av 1990-talet fick museerna ett uppdrag att redovisa sitt arbete med genusfrågor till Kulturdepartementet. Etnolog Wera Grahn fick i uppdrag att göra en analys av Tekniska museets föremålssamling ur ett genusperspektiv.⁵ Det hon kom fram till var inte särskilt överraskande. Trots att teknik berör oss alla och används av oss dagligen så var den manliga representationen helt dominerande. Det var männens värld som speglades och traditionellt manliga normer som dominerade. Tekniska museet riskerade att bli ett monument över manlig ingenjörskonst. Tidigare gjorda förvärv och utgångspunkter kunde dock inte förkastas. Däremot kan vi inför framtiden välja helt andra strategier. Ett konkret resultat blev projektet *Kvinnors uppfinningar*; som omfattat både en insamlingskampanj och utställningar i flera versioner för både svensk och internationell turné.

För tio år sedan gjorde teknikhistorikern Anders Houltz en analys av Tekniska museets insamlingspolicy, då med uppdrag att utvärdera

4. Tafvelin, Magdalena & Aronsson, Krister, (1999), *Kulor, krus och kaviar: en utställning om symbolladdade industriprodukter*. Tekniska museet och Riksutställningar, Tafvelin, Magdalena (1999), "Symboladdade industriprodukter: känsla och tanke", Dædalus. Stockholm.

5. *Dædalus* (Stockholm). (68), s. [190]-209

hur väl museet hade lyckats leva upp till de ambitiösa planerna i Adress evigheten.⁶ Han konstaterade att en stor del av föremålen i våra samlingar, ungefär 60 procent, hade samlats in under de första decennierna vilket präglade samlingarna som helhet. Även enskilda intendenters intressen hade påverkat insamlingen märkbart. Samdok hade fått genomslag, medan det aktiva insamlandet som man haft som mål kanske inte hade blivit så aktivt. Museets insamling påverkades fortfarande i hög grad av föremål och samlingar som erbjöds oss. Forskningen hade inte heller fått den betydelse som vi hade önskat. Ett antal förslag till åtgärder arbetades fram, bland annat en insamlingspolicy 2005, som vi fortfarande vilar mot. Vi tog fram ett femårigt insamlings- och dokumentationsprogram för perioden 2006-2010 med prioriterade insamlingsområden, däribland kvinnors uppfinningar, men också med miljö- och energifrågor. Vi inrättade en förvärvsgrupp för att inkludera flera perspektiv och flera ögon i syfte att undvika att det var enskilda intressen som dominerade i insamlingarna. Vi inrättade också ett forskningsråd och beslutade, återigen, att genusfrågor måste få en mycket, mycket högre prioritet.

Exempel på insamlingsområden under perioden 2006 till 2010 är dokumentationen av de tidiga IT-pionjärerna under 1950- och 1960-talen. Etapp 2 i detta projekt, som vi hoppas ska kunna genomföras, behandlar perioden därefter när IT kommer in i vardagen. IT-projektet har levererat ett omfattande material; 47 vittnesseminarier, 161 intervjuer, 243 minnesberättelser och ett sextiotal föremål. Vi har även dokumenterat kärnkraftverk i samarbete med Stockholms läns museum och Länsstyrelsen i Stockholms län, i en tid av avveckling. Intresset för denna fråga kan visas i att dokumentationsrapporten snabbt sålde slut och att många hörde av sig.⁷ Ytterligare ett exempel är dokumentationen av en riktigt stor processindustri:

6. Houltz, Anders (2004). *Föremålsinsamling i dokument och verklighet: Tekniska museets förvärv 1984-2002*. Stockholm: Tekniska museets rapportserie nr 7.

7. Heldner Tafvelin, Magdalena, Rittsél Dahlström, Eva, Lundgren, Per (2008), *Ågesta - kärnkraft som kulturarv: dokumentationsrapport*, Stockholm

Ovako Steel i Hofors, som genomförts 2009 – 2011 i samarbete med Jernkontoret och länsmuseet Gävleborg.⁸

Nästa steg – ett nytt program för insamling, dokumentation och utställning

Tekniska museet har nu beslutat att för första gången upprätta ett gemensamt program för dokumentation, insamling och utställningar som ska korrespondera med varandra. Planeringen ska ske i samverkan, tidsmässigt och innehållsmässigt.

Programmet ska utgöra en strategisk plattform för vad museet ska prioritera att samla på, dokumentera, digitalisera och visa under den kommande femårsperioden. Det kommer även att innehålla metodutvecklande områden som ska beskriva nya sätt att arbeta med omvärldsbevakning, etiska frågor och användargenererad information.

Museet ska aktivt bevaka vad som sker i omvärlden och snabbt kunna samla in och visa sådant som är aktuellt, nytt eller kontroversiellt.

Exempel där vi lyckats att vara både aktuella och ”snabbfotade” är då vi samlade in och dokumenterade aska från vulkanen Eyjafjallajökull. En händelse som lamslog världen under några veckor 2010 och fick bland annat flygtrafiken på många sträckor att nästan stå helt stilla. Eller då vi samtidigt som den stora haussen ägde rum kring Pirate Bay förvärvade och ställde ut deras server, på vilken polisens färska märkning satt kvar.

Dokumentation och insamling av och med svenska folket

I projektet 100 innovationer har svenska folkets val varit utgångspunkt för vad vi ska visa och även samla in. Utställningen 100 innovationer är baserad på undersökningar genomförda bland barn och vuxna. De ombads svara på frågan ”Vilken är den viktigaste innovationen genom tiderna?” och även försöka att motivera sina svar. Inte helt oväntat kunde man konstatera att barn och vuxna inte röstar lika,

8. Lindgren, Anna & Sjunnesson, Helene (red.) (2011). *Nedslag i verket: dokumentation av modern stålindustri: exemplet Ovako Hofors*. Gävle: Länsmuseet Gävleborg

även om många viktiga innovationer återfanns i båda grupperna. Barn har till exempel rankat kläder och pengar högt – innovationer som inte ens finns med bland de vuxnas hundra viktigaste. På de vuxnas topplista kan vi finna mer traditionella och kanske förväntade val som hjulet, elektricitet och ångmaskinen. På barnens lista ligger istället datorn, bilen och TV:n i topp. Bland barns favoriter återfinns även innovationer som smink, läsk och hårstylingprodukter. Somliga innovationer var lätta att hitta i våra samlingar. I andra fall ledde det till nya förvärv och dokumentationer. Nu har vi kompletterat våra samlingar med utrustning för provrörsbefruktning, datorspel och skateboard för att nämna några exempel. Vi har även genomfört filmprojekt och dokumenterat provrörsbefruktning vid Linnékliniken i Uppsala, tandborstillverkning vid Te-Pe:s fabrik i Malmö och RFSU:s kondomtestning i Hälsingland. Förutom att vi fortfarande får erbjudanden om föremål arbetar vi aktivt med insamling via webben och andra sociala medier. I allt högre omfattning arbetar vi i samskapande (co-creation) med våra användare, vår publik. Experterna kan inte finnas inom våra fyra väggar. De finns överallt.

Mångfald och genus kommer att fortsätta vara centralt att bevaka för oss. Vi vill dessutom kunna göra en mycket starkare koppling till samtid och aktualitet, i nära samarbete med forskarvärlden. Detta kommer skapa helt nya allianser, med helt nya grupper.

Metodutveckling och fokusområden

Många här på konferensen har efterlyst metodutveckling. Tekniska museet har lagt fokus vid ett antal sådana frågor i vårt nya program. Hur kan vi utveckla former för användargenererad information och samskapande i insamling, dokumentation och utställningar? Hur kan vi skapa ökade möjligheter till interaktion och kommunikation? Hur kan vi jobba med sociala medier på ett kreativt och innovativt sätt? Hur kan vi arbeta med mer snabbfotade dokumentationer? Respektive, hur kan vi arbeta med långsiktiga projekt som sträcker sig över hela eller flera programperioder och visar på långsamma förändringar och tröga processer? Hur kan vi samla, dokumentera och

visa icke-fysiska innovationer (sociala innovationer och tjänsteinnovationer, programvaror)? Hur kan vi utarbeta etiskt gångbara metoder för användargenererad information och för att använda barn som informanter?

Utifrån det övergripande temat innovation har vi valt att prioritera följande områden:

- Dialog. Vad blir nästa internet? Hur kommer framtidens barn att kommunicera? Hur ser nästa generations kommunikationsteknik ut? Vad har vi lärt oss av historien?
- Life science. Ett mycket spännande område som bland annat handlar om hur vi idag kan byta ut i stort sett allt i en människokropp. Berör även innovationer kopplade till tillgänglighetsfrågor.
- Rörelse. I Tekniska museets samlingar finns ett stort antal föremål som belyser just rörelse.
- Clean tech och miljöfrågor.
- Science +. Visa på hybrider som bildas när man blandar teknik, vetenskap, konst med mera. Under samtliga teman vill vi kritiskt granska och problematisera våra samlingars innehåll för att skapa relevans och hitta nya infallsvinklar till att belysa teknikens roll i samtiden, historien och framtiden.

Avslutningsvis är vi som museum en del av vårt kollektiva minne. Vi är summan av många människors berättelser och upplevelser. Berättelserna är inte sällan motstridiga och behöver just därför lyftas fram. Museernas uppgift är att värna om och synliggöra mångfalden.

Hur ska vi göra kulturarvet attraktivt? Jo, genom att ställa engagerande frågor. Kan man ringa naturen i Tyresta nationalpark kanske man kan ringa till det industriella kulturarvet också. ■

Arkiven, arkivfrågor

*Per-Ola Karlsson, arkivchef,
Centrum för näringslivshistoria*

Jag ska helt kort presentera Centrum för näringslivshistoria samt Näringslivsarkivens förening, där jag är ordförande.

Centrum för näringslivshistoria hanterar 4000 företags historia, dvs. olika arkivbildare. Vi har en väldigt stor mängd dokument, fotografier, reklam, industridesign, föremål och filmer. Vi gör intervjuer och minnesinsamlingar. Och vi ger slutligen också service till forskare, journalister, studenter och inte minst till företagen själva.

Vi är i grunden en ideell förening, bildad 1974 med uppdraget att bevara och presentera näringslivshistoria. Jag ska inte fördjupa mig i historien om hur vi kom till, men några känner oss kanske som Stockholms företagsminnen, som vi hette fram till 2005.

Vid den tiden hade vi förstått att intresset från företagen själva ökade enormt för att få hjälp med sina arkiv, att få hjälp med att avgöra vad som var intressant att bevara, på vilket sätt man kunde använda arkiven. Vi förstod att företagen var intresserade att betala för de här tjänsterna.

Idag flyttar man arkivfunktioner från företagen – där man tidigare har försökt ha någon slags kontroll, men kanske inte med så jättegod resultat – till Centrum för näringslivshistoria – som är en arkivinstitution där man kan få professionell hjälp från professionellt utbildade arkivarier.

Hos oss får företagen också hjälp med förfrågningar kring det egna materialet och forskare kan komma till oss och ta del av materialet.

De 300 medlemmar som har deponerat material hos oss representerar nästan alla tänkbara branscher. Även arbetsgivarorganisationer

och branschföreningar är medlemmar och har placerat material hos oss.

Om man pratar affärsmodell så är grunden depositionsavtal och olika typer av serviceavtal och serviceabonnemang. Vi tycker egentligen att det är bra att företagen fortsätter att äga sitt material med full kontroll över vilka som tittar på det och hur det används. Då har de också ett intresse av arkivet. Det är värt något. Saker som är gratis anses kanske inte värda så mycket.

Jag har många gånger arbetat med företag där vi börjat med att inventera vad som finns, vi har tagit hand om materialet och ordnat upp det. Det som tidigare varit spritt i olika källarutrymmen, olika vindar, förråd, hönsburar ... när det blivit omhändertaget, processats, ordnats upp och ställts elegant på våra hyllor så inträder helt plötsligt en stolthet hos de personer på företaget som inte riktigt förstod vad arkivet var för något.

Att förstå ett arkiv är inte så lätt. Lekmän på företagen tänker mer på arkiv som räkenskaper eller något åt det hållet. Något som ska gallras när det förvarats enligt de regler som finns i lagstiftningen. Den bild som vi arkivarier har är inte riktigt densamma. Hos oss är arkivet en del av företagets kulturarv, en del av det som de har producerat och som de ska vara stolta över.

När det gäller serviceavtalen vill vi hålla kostnaderna så låga som möjligt eftersom vi har som mål att kunna förvara arkivalierna så lång tid som möjligt, ja för evigt. Serviceavtalen är kopplade till hur mycket tjänster respektive företag vill ha. Det går inte att säga något generellt. Vissa företag vill ha mycket hjälp och är beredda att stå för det medan andra vill ha en miniminivå. Alla har ett grundavtal som går ut på att vi på årlig basis hjälper till med de förfrågningar som kommer in.

Företagen får tillgång till arkivariekompetens. Vi gör mycket research åt företaget och det kommer externa parter som vill komma åt företagets material på olika sätt. Det kan vara media, filmproduktioner, museer eller antikvarier, som på olika sätt letar material. De ska naturligt ha så bra service som möjligt och det är den som vi hjälper

företagen med. Vi jobbar mycket med bilder och filmer. Detta är ofta enklast att få företagen att förstå värdet av.

Traditionellt har det varit så, och är fortfarande så bland många andra näringslivsarkiv, att man kontaktar företagen först när de håller på att avveckla och lägga ned. Först då inser man att det finns ett material som någon måste ta hand om. Vår idé är att kontakta företagen när de faktiskt är livskraftiga, när de fortfarande har möjlighet att ta hand om sitt material och fortfarande har råd att göra i ordning materialet. Om detta görs i tid finns ett ordnat och förtecknat material på plats om det sedan skulle gå snett.

Vi har väldigt stor nytta av alla entusiaster som jobbar på företaget eller som har jobbat på företaget. Det finns veteraner som ibland nästan fysiskt bevakar materialet för att det inte ska slängas. De vågar inte släppa det för de vet inte vad som kommer att hända med det. Men det är inte de som kan stå för räkningen, det är istället företagsledningen och den jobbar idag. Vi kontaktar oftast informationschefer, marknadspersoner och helst även vd-ar. Och så ägare, självklart för att övertala dem om att arkiven är viktiga.

I vårt arbete ligger även digital arkivering som motsvarar dagens krav. Det ska vara en säker hantering, vi ska kunna ta emot material som föds i digital form. Där har vi nästa stora utmaning.

Till våra uppgifter hör också mycket policyarbete, dokumenthantering, att hjälpa företagen att bestämma vilket material som ska vara i digital form och vilket material fortfarande ska spara i fysisk form.

Vi jobbar kontinuerligt med företagen. Det är bra med ett företagsarkiv som lämnats för att man inte kan ta hand om det, men det blir ingen kontinuitet i sådant arkiv och i företagets berättelse och historia om arbetet inte fortsätter och arkivet fylls på fortlöpande. Arkiv skapas hela tiden.

Redan i slutet av nittioalet insåg vi att det inte räcker att komma ut till företag och säga att ert arkiv är viktigt och att ni ska betala si och så mycket pengar för att bevara det. Arkiv kan klinga begripligt för oss arkivarier, men för andra kan det låta tråkigt och mossigt. Vi

insåg att vi måste gå hela vägen och berätta hur man faktiskt kan använda historia. Vi lever i en tid där Sverige har gått från att vara nästan historieförnekande till att många människor verkligen gillar och är intresserade av historia. Idag är historia helt enkelt ett positivt begrepp och det gäller räven företagen. Därför började vi att erbjuda olika typer av produktioner. Vi kunde göra böcker, vi började göra cd-rom skivor med företagshistorik av olika typer. I början gjorde vi en för Ericsson som vi kallade *The Ericsson files*. Den finns idag som en webbplats, men då var internet inte tillräckligt snabbt för att göra det vi egentligen ville göra – att presentera företagshistoria på ett brett sätt med bilder, filmer, texter och originalmaterial.

Ytterligare några exempel är *History of Telia Sonera* och Unilever som lät oss göra en sida om deras varumärke och produkter, som har väldigt många besökare som av nostalgiska skäl tycker om att surfa runt på gamla glasskartor och liknande. Telia Sonera var med en affärsstödjande produkt. Den skulle stödja precis de värdeord och nyckelord som man jobbade med just då. Vi jobbar en del själva med forskning, gör ansökningar till forskningsstiftelser, driver en hel del projekt. Vi försöker vara med på bokmässor, ute och träffar lärare och visar upp vad som finns av tillgängligt material. Allt detta är verkligen work in progress, ett ständigt pågående arbete.

Avslutningsvis skulle jag vilja säga något kort om Näringslivsarkivens föreningen, NAF. Centrum för näringslivshistoria ser sig sedan 2005 som ett nationellt arkiv för företag och företagsorganisationer. Det har inte att göra med att vi inte ville arbeta bara regionalt, utan vi såg det som omöjligt att arbeta med stora företag från en regional bas. Stora företag har regionala rötter, men de har också centrala enheter och är idag dessutom globala, som Unilever, Craft Food eller Carlsberg som alla är stora kunder hos oss och som betalar för den svenska delen av sin verksamhet.

Inom ramen för NAF samarbetar vi med cirka femton andra föreningar som också arbetar med näringslivsarkiv. Villkoren ser olika ut, men de har också blivit mer framgångsrika med att arbeta med

depositionsmodellen och genom att arbeta nära företagen. Flera är kombinerade näringslivsarkiv och folkrörelsearkiv. Flera börjar gå in i centrumbildningar av olika slag.

Sammanfattningsvis tycker jag att det enskilda arkivväsendet har utvecklats mycket positivt och att vi har en mycket bra framtid. Detta förstärks också av att Riksarkivet har blivit en central myndighet för arkivväsendet, som är mycket enklare att prata med än med alla dessa landsarkiv som hade olika policy och egna idéer om var företagsarkiven skulle hamna. Riksarkivet håller på att forma ett enhetligt synsätt tillsammans med Centrum för näringslivshistoria. ■

Att ta till vara och utveckla

Urban Nilsson, byggnadsantikvarie, Nyréns Arkitektkontor

Nyréns Arkitektkontor är ett personalägt företag med åttio medägare och är idag Sveriges femte största arkitektkontor. I Stockholm är vi 100 personer och vi har ett relativt nystartat kontor i Malmö med tio anställda. Skalan gör det möjligt för oss att ha en bredd av kompetenser. Det är där inte minst vi sex byggnadsantikvarier kommer in. Det finns en stor kontaktyta mot andra personer, både inom företaget och externt, och det gör att vi kan arbeta med intressanta projekt och kan närma oss stora byggherrar. Bland större projekt kring tidigare industrimiljöer som Nyréns har arbetat med eller arbetar med kan i stockholmsområdet nämnas Sickla, Gasverket, Kvarnholmen och Aga.

Det är viktigt att understryka att de exemplen jag tar upp är hämtade från utvecklingsregioner, dvs. regioner i stark tillväxt och med ett exploateringsstryck som kan vara hårt. Här finns både hot och möjligheter eftersom det finns pengar. Glesbygdsproblematiken är av en annan sort och har sina utmaningar.

Jag skulle vilja tala under rubriken *att ta till vara och utveckla*. Det är detta vi hela tiden arbetar med, för att kunna ta till vara måste vi även utveckla. I någon mening måste det handla om att projekten ska vara en affär för våra beställare. Två sådana exempel är Atlas Copcos gamla verkstadsområde i Nacka och Gasverket, Värtan i Stockholm.

I ett samarbetsprojekt med Föreningen Internationell Scen i Gasverket arbetade vi med ett kulturkluster, som ville bedriva scenkonst i en del av området. Vi jobbade lite pro bono, för det allmänna bästa, och tog fram visionsskisser som jag visar här. Det kan se ut som flashiga illustrationer, men de är förankrade i ett väldigt uttänkt programinnehåll som scenkonstklustret hade tagit fram.

Omvandlingar

På Nyréns har vi börjat prata om något som vi kallar för *omvandlingar* för att fånga det som vi egentligen arbetar med. Vi jobbar både i tidiga skeden, i planskedet, och i utförandeskedet och vi jobbar ner på objektsnivå i projekt som ska genomföras. Det är stora grupparbeten och vi arbetar i olika konstellationer med andra konsulter och tekniker. Kommunerna är oerhört viktiga. Som arkitektkontor har vi dessutom ofta en mäklarfunktion och vi försöker att få kommunen överens med fastighetsägaren.

På Nyréns arbetar mellan 25 och 30 personer någorlunda kontinuerligt på olika sätt med kulturmiljöer. Om antikvarierna arbetar nästan uteslutande med den typen av frågor, så är det många av arkitekterna, planarkitekterna, landskapsarkitekterna och även inredningsarkitekterna som till en viss del arbetar med kulturmiljöfrågor.

Våra bilder av byggnader och platser kan ibland sakna människor, men genom stigarna som är upptrampade finns alltid det mänskliga livet. Ja, vårt arbete handlar egentligen om hus, som en fysisk ram för verksamhet, platser att trivas på. Vi ska bruka kulturarvet.

I vårt arbete vill vi renodla historiska kvaliteter och adderar det som behövs. I omvandlingen formar vi en ny helhet. Detta gäller industriområden, men även de bebyggelsestrukturer som de redan ingår i. De är helheter som vi gärna jobbar med för att de har en stor potential. Kring slakthusområdet i Johanneshov i Stockholm finns redan en struktur som vi kan koppla till – den befintliga stadens struktur. Det är väldigt intressant. Hur gör man tillägg på själva slakthusområdet? Hur kopplar man ihop den med den med det som är staden? Hur kopplar man den tidigare slutna enklaven och öppnar upp den? Hur gör man den välkomnande som en del av staden för att vi ska få in det mänskliga livet och få in verksamheter som fyller miljöerna?

Sickla har vi arbetat med ända sedan 1998 då vi vann ett parallellt uppdrag och sedan dess har fastighetsägaren har varit trofast sitt område. De äger och fortsätter att äga och de bygger om för egen långsiktig förvaltning. Det är en väldig skillnad mot att bygga om något och att sedan sälja det med en gång.

Redan från början gillade fastighetsägaren i Sickla när vi sa att de borde utgå från de kulturhistoriska värdena när de skulle bygga området för framtiden. Där har vi en robust, hållbar struktur att bygga på. Viktigt i det här området är att det är en blandning. Det är inte bara Dieselverkstaden och handeln. Här finns också ganska stora kontorsarbetsplatser. Atlas Copco har exempelvis kvar sitt huvudkontor här.

Omvärlden – internationella exempel

Det börjar bli allmänt accepterat att återbruka industrimiljöer, och det är i sig en fantastisk utveckling. Idag slipper vi att kämpa lika mycket mot rivningar som tidigare. Jag ska nämna några internationella exempel återbruk, som har varit förebilder även för oss.

Westergasfabriek, Amsterdam, Holland, är ett före detta gasverk som idag är fyllt av ett väldigt brett kulturellt innehåll. Projektets utgångspunkt var egentligen att Amsterdamborna behövde en park, men detta fick en mycket bra spinoffeffekt. Här fanns också ett gasverk och innan den stora parkanläggningen var klar började underground verksamheter och en folklig kultur att växa i gasverksområdet.

Tate Modern, London, England. År 2000 öppnade Tate Gallery sitt nya konstmuseum i det tidigare kraftverket Bankside Power Station vid Temsens högra strand i centrala London. Anläggning var byggd i två etapper, 1947 och 1963 och vid ombyggnaden Vid ombyggnaden behöll man hallen, det stora rummet. Tate modern har visat att ombyggnader och nyanvändningar som denna samtidigt kan vara både mainstream och top of the line. Detta har gjort stort intryck på arkitektkåren, vilket varit mycket positivt för viljan att återanvända lämnade industrimiljöer.

Apple Store, New York, USA ligger i det som tidigare var the Meatpacking District. Det är en gammal fabriksanläggning som idag omvandlats till en högklassig finbutik. Apple stores försäljning per kvadratmeter var visst störst alla kategorier säger ryktet.

Landschatspark Duisburg-Nord, Duisburg Innerhafen, Seche Zollverein, m.fl. miljöer i Ruhområdet, Tyskland. I Tyskland är man ofta duktiga på att behålla patina och samtidigt placera in nya intressanta,

väl formade funktioner, där det nya kontrasterar med det gamla som får fortsätta att vara slitet.

Albert Docks, Liverpool, England är ett fantastiskt bra exempel i tät anslutning till en innerstadsmiljö.

Matchworks, Liverpool, England är en före detta lagerlokal som idag omvandlats till ett företagshotell, där även mindre företag kan hyra in sig på en yta i lagom storlek och sedan växa. Det är ganska låga hyror i ett tidigare stigmatiserat läge där en ny utveckling nu är på gång. Projektet är ett sätt att driva stadsutveckling. Att sätta ett område som kanske haft ett dåligt rykte på kartan.

Åbo akademi, Vasa campus, Åbo, Finland är ett exempel med skarpa, fina tillägg i återanvändningen av en gammal mekanisk verkstad. Ett annat exempel i Åbo är hur den finske konsthistorikern och seglaren Göran Schildts segelbåt *Daphne* står insprängd i restaurangdelen av museet *Forum Marinum*.

TVå andra exempel är *Distillery District Gooderham and Worts, Toronto, Kanada* och *Carlsberg, Köpenhamn, Danmark*, som båda är tidigare industriområden som omvandlas och integreras i den omgivande staden. Ofta arbetar man i fall som dessa i ett inledningsskede med events och tillfälliga aktiviteter för att locka människor till platsen. Det finns ett marknadstänk i detta, för att etablera platsen så att den blir intressant när den senare utvecklas, när man börjar bygga om, med plats för bostäder och andra nya verksamheter.

Metod

I arbetet för att bygga omvandlingar av detta slag handlar det mycket om att analysera och få beställarna att förstå att de måste både ta till vara och utveckla. Detta arbete tar ofta lång tid. Vi gjorde den antikvariska förundersökningen av Gasverket i Värtan 2010 i samarbete med exploateringskontoret i Stockholms stad. Där utvecklade vi en antikvariska förundersökningsmodell, men la till en nivå, som vi kallade för *känslighet och tålighet*. Vi fick ett planeringsunderlag som går ett steg längre, med prioriteringar utan att vi i utgångsläget vet vad området ska fyllas med.

Vi har gjort samma sak med Slakthusområdet i Stockholm som är i stöpsleven just nu. Parallellt med att vi gjorde de antikvariska utredningarna gjordes det en massa andra utredningar kring konstruktiva förutsättningar, marknadsförutsättningar osv. Slakthusområdet grän-sar till bostäder och har alla förutsättningar att bli stad. Det handlar väldigt mycket om att koppla ihop området med Globen, att plocka ned barriäreffekterna i form av järnvägar, spårvägar och vägar som finns kring området. Här har landskapsarkitekter och antikvarier arbetat tillsammans för att göra en känslighetanalys i tre grader på områ-desnivå, för byggnadernas exteriörer och interiörer och i den mån det är aktuellt även för teknisk utrustning i byggnaderna.

I Munksjö, i Jönköping, jobbade jag som antikvarie på ett annat sätt. Där fanns ett antikvariskt underlag att utgå från och vi var inne som förslagsställare. Där försökte vi ta fram ett förslag för stadsutveckling där vi i så hög grad som möjligt försökte utgå från de kulturhistoriska värdena.

Att ta tillvara och utveckla

Platsen i sig kan ofta ha ett starkt varumärke och där det gäller att definiera relationen till den industriella historien i omvandlingen. Samtidigt är det ofta ett dilemma att industristrukturerna står tomma när vi får uppdragen. Vi får arbeta med tomma skal när vi ska göra den anti-kvariska förundersökningen. En industrihall som har varit fylld med maskinell utrustning har blivit ett tomt skal, som i och för sig kan vara ett vackert rum, men där det gäller att arbeta med gestaltningen för att hitta nya lösningar. Kanske kan vi exempelvis ställa in en volym, ett hus i huset, som kan lösa flera problem.

Det handlar om att ge de fysiska strukturer som vi vill bevara ett meningsfullt innehåll. I ett fall som vi nyligen har arbetat med har vi tillsammans med kunden försökt ringa in vad livet i området ska bestå av, vilken efterfrågan som finns på platsen. På så sätt kan vi skapa ett schema som vi vill lyfta in i den fysiska miljön. ■

Att ta hand om det tekniska kulturarvet

Ida Wedin, industriantikvarie och egen företagare

Innan jag börjar skulle jag vilja komplettera tidigare talare med att berätta att industrimuseet i Göteborg, som Barbro nämnde, idag ligger nedpackat i lådor. Jag har försökt använda lite av arbetsförmedlingens praktikpengar för att inventera det. Samlingarna finns kvar, på stadsmuseet i Göteborg. Jag vill påminna om detta.

Jag jobbar framför allt med industriarvets teknik och det brinner jag för. Jag ska försöka att summera läget för det tekniska kulturarvet och sedan dra upp några framtidsvisioner. Min rubrik är *att ta hand om det tekniska kulturarvet*, men lite tillspetsat kommer jag istället att ställa en fråga: *Vem bryr sig om det tekniska kulturarvet?*

Stora brister

Jag kommer att ta avstamp i två tabeller som togs fram av min kollega, teknikhistorikern Bengt Spade 2006. Det var i samband med en kvalificerad yrkesutbildning i byggnads- och industriminnesvård i Västerås och han ville bena ut kunskapsläget inom industriminnesfältet. Bengt Spade hade då jobbat med teknikhistoria i över tjugo år och hade all anledning att vara bekymrad över kunskapsläget när det gäller det tekniska kulturarvet i landet.

Han hade delat in industriarvssfältet i olika områden och i den första tabellen (Tabell 1) försökte han att identifiera kulturhistoriska kunskapsbärare. När det gäller den samhälleliga bakgrunden (historia, orsak och verkan) finns det kulturhistoriska kunskapsbärare. Samma sak gäller arbete och minne (människan), organisation (relationen

arbetsgivare-arbetstagare) och bearbetning och material (råvaror och produkter).

Men, när det gäller *processer* (ingenjörskonst, teknisk utveckling) och *produktionsutrustning* (maskiner och styrsystem) saknas det helt kulturhistoriska kunskapsbärare. *Logistiken* (interna och externa transporter), som är en otroligt viktig del av industrihistorien, saknar

Tabell 1. Kunskapsbärarna

Verksamhet	Företeelse	Kulturhistoriska kunskapsbärare
Bakgrund	Historia, orsak och verkan	(Ekonom) historiker
Arbete, minnen	Människan	Etnologer, beteendevetare
Organisation	Relation arbetsgivare-arbetstagare	(Ekonom och politiska) historiker
<i>Process</i>	<i>Ingenjörskonst, teknisk utveckling</i>	<i>Saknas*</i>
<i>Produktionsutrustning</i>	<i>Maskiner & styrsystem</i>	<i>Saknas*</i>
Bearbetning, material	Råvara, produkter	(Ekonom) historiker
<i>Logistik</i>	<i>Interna & externa transporter</i>	<i>Saknas*</i>
Väderskydd	Byggnad, anläggning	Bebyggelseantikvarier, konstvetare och arkitekturhistoriker
Omgivning	Bostäder & liknande	Etnologer, bebyggelseantikvarier

* De olika näringarnas fackfolk har naturligtvis stor kunskap och det finns även en riklig facklitteratur för dem. Sådan kunskap och litteratur är dock i likhet med all annan fackkunskap och facklitteratur ofta så speciell att den normalt endast kan tillgodogöras av just fackfolket. © Bengt Spade 2006-03-23. KY-kurs.doc. Reviderad 2012-09-26

även den kulturhistoriska kunskapsbärare. För väderskyddet, som vi teknikerndar gärna kallar byggnaderna och anläggningarna, där finns det kunskapsbärare, liksom för omgivning (bostäder och liknande).

I den andra tabellen (Tabell 2) försökte Bengt Spade att på samma sätt kartlägga dels vilken litteratur som finns och dels vilken vårdkompetens som finns hos antikvarier och allmänhet. Det är samma sak här. När man kommer fram till *processen*, *produktionsutrustningen* och *logistiken* så saknas det litteratur och det saknas vårdkompetens.

Sammanfattningsvis, vi talar om många olika saker under den här konferensen, vilket är jättebra, men det här handlar inte om de industriella sammanhangen eller om byggnaderna, utan om tekniska kulturarvet. Det som finns innanför dörrarna – skruvar, muttrar, lager, maskiner, remtransmissioner.

Tabell 2. Litteratur och vårdkompetens

Verksamhet	Litteratur	Vårdkompetens hos antikvarier och allmänhet
Bakgrund	Riklig	Acceptabel
Arbete, minnen	Riklig	Acceptabel
Organisation	Riklig	Bristfällig
<i>Process</i>	Saknas*	Ytterst bristfällig
<i>Produktionsutrustning</i>	Saknas*	Ytterst bristfällig
Bearbetning, material	Viss*	Bristfällig
<i>Logistik</i>	Saknas*	Ytterst bristfällig
”Väderskydd”	Riklig	Acceptabel, dock stora brister i byggnadstekniskt hänseende, särskilt statik och byggmaterial
Omgivning	Finns	Acceptabel

* De olika näringarnas fackfolk har naturligtvis stor kunskap och det finns även en riklig facklitteratur för dem. Sådan kunskap och litteratur är dock i likhet med all annan fackkunskap och facklitteratur ofta så speciell att den normalt endast kan tillgodogöras av just fackfolket. © Bengt Spade 2006-03-23. KY-kurs.doc. Reviderad 2012-09-26

Utbildningar

Att kunskapsbristen är så stor är egentligen inte konstigt, eftersom det inte har funnits någon utbildning i Sverige för att handgripligen hantera teknik med stort kulturhistoriskt värde, till skillnad från många andra länder.

Jag vill dock nämna tre värdefulla utbildningsinsatser som gjorts sedan 1990-talet:

- Riksantikvarieämbetet arrangerade under en period i slutet av 1990-talet enveckorskurser på Forsvik. Huvudlärare var Bengt Spade. Detta var tänkt som vidareutbildning för byggnadsantikvarier med inriktning mot tekniken i industriarvet.
- Strax därefter drogs en kvalificerad tvåårig yrkesutbildning i byggnads- och industriminnesvård igång, där halva tiden ägnades åt industriarvet med stor inriktning mot praktiskt arbete och inventering. Utbildningen drevs först i Sala och sedan av Byggnadsvård Västmanland i Västerås, då jag gick den. Till sist hamnade den i Partille där den gick i graven 2010. Utbildningsansvarig från Riksantikvarieämbetets sida var Mille Törnblom och huvudlärare för industriminnesbiten var återigen Bengt Spade.
- Till sist har arbetslivsmuseerna på järnvägssidan och fartygssidan under en längre tid bedrivit internutbildningar för att sköta och köra sina maskiner. Något som varit ett krav från säkerhetskontrollerande myndigheter. Dessutom har ArbetSam under senare år genomfört ett antal kortare kurser för sina medlemsmuseer, helgkurser med bland annat ramsågning, stångjärnshammare osv.

Men, idag finns det inte någon utbildning som fokuserar på att handgripligen värdera, dokumentera, underhålla och reparera det tekniska kulturarvet.

Det tekniska kulturarvet, det har redan nämnts flera gånger, förvaltas idag i stort sett av de 1 400 arbetslivsmuseerna. Mekandet och skruvandet på arbetslivsmuseerna benämns ibland lite nedlåtande för

gubbdagis, men här kan vi verkligen prata om vård av ett immateriellt kulturarv. Den är här kunskapen finns och vi har arbetslivsmuseerna att tacka för att så mycket av det tekniska kulturarvet faktiskt finns kvar. Det är en bevarandeinsats som vi inte riktigt har förstått vidden av. Jag tycker att vi ska utrota termen gubbdagis och ge alla teknikhistoriska hjältarna en stor applåd.

Men, samtidigt, att helt förlita sig på ideella insatser får oönskade följder:

- Urvalet, vilket tekniskt kulturarv som finns kvar, blir helt och hållet beroende av var det finns engagemang. Vi vet att det idag också finns internationellt ovärderliga tekniska kulturarv i Sverige som saknar engagemang.
- De resurser som finns blir helt beroende av hur de ideella organisationerna lyckas, vilka resurser de själva råkar ha eller vad de lyckas få till sig.
- Kompetensen, den kulturhistoriska kvalitén på de vård- och bevarandeinsatser som görs, varierar stort. Allt från otroligt gedigna, väldokumenterade och genomarbetade renoveringar eller restaureringar där varje mutter och rem är original, till totala misslyckanden. Ganska ofta kan vi se rekonstruktioner, helt utan teknikanantikvarisk medverkan.

Till sist

Sammanfattningsvis hanteras det teknikhistoriska arvet idag på ett sätt som aldrig skulle accepteras för ett slott, en herrgård eller en kyrka. Det är dags att höja nivån och för att göra det måste vi:

- Säkra den teknikhistoriska kompetens som finns.
- Bygga upp teknikhistorisk kompetens där den saknas.
- Ge lagligt skydd även till det tekniska kulturarvet. Det här är något som bland annat Svenska industriminnesföreningen påpekade i sitt remissvar till Kulturmiljöutredningen. Det finns möjlighet att göra det, men det görs väldigt sällan.

- Se över urvalet av skyddsvärda objekt i ett nationellt perspektiv för att identifiera de områden som behöver speciella insatser.
- Ställa krav på kulturhistorisk kvalitet för de vård- och bevarandeinsatser som görs med offentliga medel.

Slutligen vill jag tillägga att även teknikhistoriskt betydelsefulla maskiner, motorer eller anläggningar är byggda för att köras och förstås allra bäst om de kan visas i drift. I Holland delar man från de kulturhistoriska myndigheterna ut räknare till väderkvarnarna i landet. De räknar hur många varv kvarnens axel snurrar per år. Sedan delar man ut kulturhistoriska medel med utgångspunkt från antalet varv. På så sätt uppmuntrar och säkrar man att kvarnarna är i driftdugligt skick, att man bevarar kunskapen, att man reparerar dem, att man kör och visar dem. Jag tycker det är en utmärkt inspiration för framtiden. ■

7.

Avslutningsdebatt

Konferensen avslutades med en sammanfattande paneldebatt. Samtliga paneldeltagare hade deltagit och följt konferensen från början: Ann Follin, chef och museidirektör vid Tekniska museet i Stockholm, Isak From socialdemokratisk riksdagsledamot från Västerbotten och vid konferensen utsedd som representant för riksdagens kulturutskott, Erika Grann, vice ordförande i Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd och museichef vid Pythagoras industrimuseum i Norrtälje, samt Lars Amréus, sedan mars 2012 Riksantikvarie och chef för Riksantikvarieämbetet. Diskussionen leddes av Niklas Cserhalmi, museidirektör vid Arbetets museum. Förutom panelen deltog en lång rad talare från auditoriet. Diskussionen var, liksom tidigare under konferensen, mycket engagerad och livaktig.

Inläggen är här redigerade och samtliga deltagare har givits möjlighet att göra ändringar sin inlägg. Helheten något nedkortad.

*

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Under konferensen har vi fått en bild av hur samhällets industriarv ser ut idag och stämt av dagsläget. Panelen ska avslutningsvis försöka blicka framåt.

Inledningsvis tror jag att det blir svårt att komma tillbaka till den situation som rådde under 1990-talet. Jag beskrev den som en guldålder och Maths Isacson som en skördetid. Några av de faktorer som skapade den tiden får vi inte tillbaka. Nittiotalskrisen, som drev det sista av industrisamhällets produktionsanläggningar över kanten och skapade social misär, vill vi inte ha tillbaka. Sedan dess har det också skett mycket med synen på experter och ideella krafter. Idag har vi en situation som inte alls liknar det experttänkande som fanns då. En urban explorer som är fjorton år och som hittar ett industriminne har synpunkter som väger lika tungt som professor Maths Isacsons eller riksantikvarie Lars Amréus. Deras tankar är inget man raljerar med och jag bottnar verkligen i att synpunkterna har ett lika värde. Arbetets museum älskar uttrycket att vi jobbar *med* vår målgrupp inte bara

för den. Och på det temat har vi hört många synpunkter. Expertrollen är helt annorlunda.

Arbetets museum har jobbat med den ideella sektorn sedan vi kom till 1991 och när vi fick ett regeringsuppdrag 1997 intensifierade vi detta arbete. Idag arbetar Torsten Nilsson uteslutande med detta genom att serva ArbetSam och arbetslivsmuseerna.

Enligt forskaren Johan von Essen är det två saker som driver dem som arbetar ideellt. Dels ska arbetet vara roligt, dels ska det vara samhällsnyttigt. Är det inte roligt att jobba med sitt arbetslivsmuseum eller sin hembygdsförening då säger man att tack så mycket, då går jag hem. Ger det inte samhällsnytta är det kul ett tag men sedan är det inte så roligt. Dessa två drivkrafter är väldigt viktiga att komma ihåg.

Ytterligare en faktor som förändrats är att vi faktiskt har kommit väldigt långt. Om kommunstyrelsen i Norrköping 1985 hade hört det vi talade om igår – att vi ser framför oss att det kan bli svårt att finna lediga lokaler i Industrilandskapet – då hade de inte trott oss. Det är idag också, som Barbro Mellander var inne på, naturligt att kombinera industri med kultur, industri med kulturarv. Och Fredrik Linder var inne på att industrins kulturarv idag är invävt i departementets arbete.

Allt detta är ju väldigt bra, men samtidigt finns det en oro för att de centrala organisationerna har monterat ned sitt arbete med det industriella kulturarvet. Jag skulle vilja inleda med att fråga om panelen delar den bilden och i så fall hur ni förklarar att det blivit så.

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Jag tycker om klara och tydliga besked och frågor – och ord jag hört ofta under de här två dagarna är ”central” och ”frånvarande”. Riksantikvarieämbetet är en viktig part i arbetet med det industriella kulturarvet, men är vi frånvarande? Mitt svar är både ja och nej. Om man jämför med vad som hände på 1990-talet och kanske en bit in på 2000-talet är vi frånvarande. Då hade vi de stora projekten, med fyrarna, delegationen, de tolv industriminnena och alla

de diskussionerna. Det sändes tv-program och det var ett väldigt fokus på industriarvet och Riksantikvarieämbetet var en part. Vi hade en Fredrik Linder, en Helena Westin och vi hade andra personer som jobbade inom myndigheten och som var väldigt konkreta knutpunkter kring just det industriella arvet. I den meningen finns vi inte på samma sätt idag. Däremot görs det väldigt mycket annat på vår myndighet som har bäring på industriarvet. Du nämnde själv att vi är med och finansierar den här konferensen. Från och med i år ger vi också bidrag, som Jan af Geijerstam nämnde, och gör det möjligt för Svenska industriminnesföreningen att på sikt kanske bygga upp och axla en delvis ny och sammanhållande roll kring industriarvet.

Det sker också mycket inom myndigheten inom en mängd områden. Vi jobbar med antikvarisk och teknisk kompetens, med bevarande och konserveringsfrågor. Vi är på väg med en förstudie kring betong och plast, som är ett viktigt, modernt material och som vi forskar kring själva eller i alla fall tillsammans med andra. Det är jätteviktigt för hela fältet att se till att det tas fram kunskap kring en rad materialkategorier. Det finns således en teknisk sida och det finns också en infrastruktursida, som innebär att vi har ett arkiv och bibliotek som innehåller väldigt mycket spännande material. Vi har digitala källor, bebyggelseregister och andra digitala sidor som lyfter fram industriarvet. Vi arbetar med det industriella kulturarvet och industrisamhället kulturarv – distinktionen mellan de två begreppen är viktig.

Vi gör mycket inom en rad olika områden, men vi kommunicerar inte ut detta under rubriken det industriella kulturarvet. Vi paketerar inte ihop det på det viset och gör det lätt tillgängligt. Detta kan säkert göra att vi kan upplevas som frånvarande.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Om det finns en känsla av att centralmuseerna och Riksantikvarieämbetet funnits ute i regionerna, men inte finns där längre – samtidigt som du säger att ni gör en massa saker. Varför upplevs ni då som frånvarande?

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Dels så har det hänt saker, som vi varit inne på under förmiddagen. Vi har en regionalisering och man jobbar på ett annat sätt idag. En annan del av förklaringen hör delvis samman med kommunikationen, vi kommunicerar inte under rubriken industriarv. Men, det är också så att vi inte längre är de som står i spetsen för de stora projekten eller har haft den rollen under ett antal år.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Ann, tycker du att bilden stämmer? Är de centrala institutionerna mindre närvarande och i så fall varför?

Ann Follin, Tekniska museet

Svaret är både ja och nej. Vi jobbar mycket aktivt med många av de här frågorna på Tekniska museet, men vi jobbar kanske på ett annat sätt idag. Det är mycket mer integrerat. För några år sedan hade vi ett uttalat uppdrag i vårt regleringsbrev från departementet att jobba med industriarvet. Idag är det integrerat i att jobba generellt med kulturarvsfrågor, att utveckla, belysa och förnya.

Det finns orimliga förväntningar på vad ett centralmuseum kan åstadkomma. Vi har inget uppdrag att fördela bidrag till enskilda industriminnen. Vi får ibland förfrågningar om att ta över hela samlingar som är nästan lika stora som vårt eget museum, eller att gå in och stötta publikationer, bevarandeprojekt eller andra oerhört stora åtaganden.

Vi måste prioritera och vi måste göra skarpa prioriteringar. Då är det bra att vila på ett egenproducerat strategiskt dokument och jag vill själv göra ett omtag om hur vi ska arbeta internt med det industriella kulturarvet. Vi har duttat ut vårt engagemang lite för mycket, suttit i enskilda styrelser istället för att vara där vi gör mest nytta. Jag vill att vi gör ett omtag och ställer frågan om hur vår tid, våra resurser, vår kompetens ska komma så många som möjligt till så stor nytta som möjligt. Det är ett arbete som jag har initierat internt. Jag tror aldrig att vi kan motsvara de ofantliga förväntningar som finns på oss, men vi kan säkert göra mer.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Isak, har du, från politikens håll, sett något eller fått några signaler om att de centrala institutionerna drar sig tillbaka?

Isak From (S), Riksdagens kulturutskott

I kulturutskottet ser vi det tydligt när departementet hänvisar till samverkansmodellen. I fredags avslutades den allmänna motionstiden och det har säkert lämnats in hundra motioner som indirekt eller direkt handlar om det industriella kulturarvet, att bevara och förbättra.

Olika län har gått in olika mycket i samverkansmodellen och en del län står fortfarande kvar utanför vilket innebär att modellen eller regionaliseringen ännu inte är riktigt klar. Detta kommer inte att fungera i längden utan man måste bestämma sig för vilken modell man vill ha för att det ska fungera över hela landet.

Man har bildat myndigheten för kulturanalys som ska utvärdera samverkansmodellen och hur olika intressen har kommit till tals. Det är olika i olika regioner, vilket vi hört och sett under de här två dagarna och jag har sett det hemma också. Vilka frågor som blir prioriterade beror på vilka som sitter i de lokala styrelserna. Har man ingen som jobbat med det ideella museisverige är det lätt hänt att det tappas bort. Vi har cirka 41 arbetslivsmuseer i Västerbotten och lika många har, som jag fått vetskap om, bekymmer med att hitta ideellt engagemang som orkar och vill ta på sig styrelsearbetet. Där måste vi fundera på hur man orkar jobba ideellt och hur vi politiskt ska stötta det ideella arbetet utan att gå in och peta i hur man ska utföra arbetet.

Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

Vi har försvunnit från strålkastarljuset, men vi behöver hamna där igen. Pythagoras, som jag kommer från, var med i satsningen tolv industriminnen. Och jag kan se vilka effekter den hade för oss då den skapade en image för hur omvärlden ser på oss och hur kommunen ser på oss och för vårt eget arbete. Det blev faktiska resultatet.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

En input från centralt håll med ganska lite pengar, fick en stor verkan. Ja, om vår konferens här handlat mycket om att det centrala inte känns så närvarande. Hur tycker ni som finns ute i landet, i regionerna, jobbar ni mindre med frågor än vad ni gjorde tidigare. Stämmer bilden att det centrala blivit mindre närvarande?

Urban Nilsson, Nyréns arkitekter

Vi har ingen kris. Efterfrågan på att utveckla industriområden till nya stadsdelar i Stockholm eller andra tillväxtregioner är väldigt stor. Ni talar mycket om guldåren på nittio-talet. Jag tror att vi idag skördar frukterna av det arbete som lades ned då. Idag är det väl etablerat att industrimiljöer har ett kulturhistoriskt värde och många vill förknippas med dem. Jag talade tidigare om Sickla och där har ägarna mycket medvetet använt kulturhistorien i sin marknadsföring. Så har man också gjort i exempelvis Meat packing district på Manhattan i New York där fastighetspriserna idag hör till de högsta. För tjugo år sedan var området mycket stigmatiserat.

Britt-Marie Börjesgård, läns museet i Jönköping

Jag vill understryka och hålla med Barbro Mellander. Vi som arbetar som antikvarier på läns museer och länsstyrelser känner ett väldigt stort behov, men en väldig frånvaro, av experterna. Vi ska vara experter på allt. Vi ska kunna allt från plåttak, medeltida kyrkor till hur turbiner fungerar. Det kan vi inte själva och därför måste det någonstans finnas personer som kan vara oss behjälpliga. I det finns också bristen på ett tekniskt processkunnande. Jag ska inte behöva ringa till Svenska kyrkan där Björn Björk idag jobbar som stiftsingenjör för att få svar på frågor om hur en turbin fungerar. Det måste finnas kompetens på Riksantikvarieämbetet eller någon annanstans som kan ge mig den hjälpen. Även om medborgarnas perspektiv är viktiga och jättespännande så är det en helt annan dimension. För att kunna berätta rätt historier kan vi inte frånsäga oss kunskapen och vi måste

kunna förmedla mer än att bara säga vad det är. Vi måste också kunna berätta vad det är för process, vad det är för teknik. Då måste vi få den hjälp som vi behöver. Det måste bli ett fokus på teknikfrågorna på ett helt annat sätt.

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Jag tar gärna den bollen. Det är en jätteviktig fråga och jag har hört detta under förmiddagen. Kompetensen är viktig och den finns inom en rad olika områden, men det finns också ett glapp. Ida Wedin berättade om kompetensen kring innehållet i byggnaderna: tekniken, maskinerna, processerna. Var hittar vi den? Det är inte på Riksantikvarieämbetet. Kommer den att finnas på Riksantikvarieämbetet i framtiden? Nej, det tror jag inte. Det faller tillbaka på en insikt man fick och ett ställningstagande man gjorde någon gång på nittio-talet när man insåg att det inte går att rymma all den kompetens som vårt samlade fält rymmer inom en myndighet. Vi måste arbeta på andra sätt. Det innebär inte att vi inte ska vara experter eller ha hög kompetens inom myndigheten. Det hävdar jag att vi har. Vi har många, väldigt kompetenta personer inom en rad olika områden. Men att tro att det ska finnas en kunskapskärna samlad inom en myndighet som ska kunna stråla ut den här kompetensen i samhället precis när det behövs, till rätt personer är en utopi. Vi måste arbeta mycket smartare än så och föra en diskussion ungefär som Ann Follin kring Tekniska museet. Jag tror att vi måste bygga nätverken, hitta de smarta kopplingarna och det är lite det jag hör när jag lyssnar på både Fredrik Linder och Niklas Cserhalmi. Det görs väldigt mycket runt om i landet, det finns kompetens idag, det finns också brister och luckor och då måste vi hitta smarta sätt att koppla ihop oss så att vi systematiskt kan börja identifiera behov, brister och luckor och sedan tillsammans hitta sätt att åtgärda dessa.

Ann Follin, Tekniska museet

Jag måste instämma. Det fält vi har att jobba med är enormt. Den bredd på teknikhistoria, materialkunskap och expertkompetenser som

krävs, för olika historiska perioder dessutom, den går inte att samla på en plats. Det vi kan vara riktigt bra på är att *hitta* kompetensen, att vara bra match-makers. Det kan finnas kompetens i den ideella sektorn, inom forskarvärlden, utanför landet gränser. På Tekniska museet bygger vi till exempel upp ett nätverk av nördar som vi släpper in i våra samlingar för att botanisera och lyfta fram samlingar inom olika specialteman. Våra nördar är ofta oerhört kunniga på ett väldigt smalt område. De kan tillföra väldigt mycket kunskap till oss och de kan också använda samlingarna och nyttja dem på nya sätt. Det kommer dock att vara en väldigt stor utmaning att föryngra gruppen av entusiaster inom vissa teknikhistoriska områden. Många av er som jobbar inom arbetslivsmuseerna har en ganska hög snittålder. Hur ska vi få en ung generation att bli engagerad och ta över den stora och viktiga kunskap som ni har?

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Detta är en otroligt brännande fråga. Det viktiga är väl att komma ihåg att detta inte är enbart en aktörs ansvar. Vi har alla ett ansvar att se till att det här börjar fungera. Att vi inte lägger Svarte Petter på någon, som tycker sig få ett ansvar som den inte vill ha. Vi ska istället gemensamt hitta ett sätt att vara konstruktiva.

Ida Wedin, industrietikvarie

Det är två saker som jag tycker att man skulle behöva initiera från centralt håll. Det är dels utbildning. Ska kompetensen finnas måste den skapas.

Men, detta räcker inte. När Bertil Bertilsson hade sin kvalificerade yrkesutbildning i byggnadsvård var vi många som gick rakt ut i arbetslöshet och det är många av dem som nu har slutat som inte håller på med det här över huvud taget eftersom det inte går att leva på. Därför måste det också skapas och finnas en efterfrågan på den här kompetensen. Man måste ställa krav på att den måste användas. Då får vi folk som kan tänka sig att gå de här utbildningarna och då kan vi initiera utbildningar som gör att det kommer att fortsätta finnas folk

som har kompetenserna. Utan efterfrågan spelar det ingen roll om man plockar ihop konstiga utbildningar, som jag har gjort.

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Efterfrågan är jätteknepig den också och där måste vi prata med många olika parter: Med Tekniska museet och andra centrala museer, absolut med universiteten och högskolorna runt om i landet, KTH och andra. Vem gör vad? Hur gör vi saker tillsammans? Jag tycker att när man reformerade, när man på Riksantikvarieämbetet insåg att det inte räckte längre att hålla kompetens inom de traditionella kärnämnen, utan att den måste vara så mycket bredare och att det inte skulle gå att hålla denna inom fyra väggar, då måste man också ge sig ut och se hur man kan bygga upp kunskapen tillsammans. Universiteten har breddat sitt kursutbud sedan den tiden, men här har vi ett vitt fält och frågan är nu hur vi kan fylla det på ett bra sätt.

Torsten Nilsson, Arbetets museum

Jag är trött på uttrycket gubbdagis, men jag är också trött på pratet om hur det ska gå eftersom de som arbetar ideellt är så gamla. Vi kommer alla att dö och även de museer som inte har en bra produkt att sälja kommer att försvinna. Detta gäller inte bara arbetslivsmuseer utan även offentligt finansierade museer. Detta är en process, det är en våg och låt oss ha roligt medan den rullar.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Britt-Marie Börjesgård efterlyser experter, men både Riksantikvarieämbetet och Tekniska museet säger att nej, det kan vi inte att klara. Då börjar allt fler titta på dig, Erika: Där har vi experterna.

Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

Ja, det är väl så det är idag. Experterna finns på golvet, de finns ute i verkstan, de finns på båtarna. Det handlar mer om att hitta former för att samverka, att bygga nätverk och tydliggöra vilken kunskap som finns och var den finns. Vi behöver inte uppfinna hjulet på alla olika

ställen.

En del kunskap kommer att finnas kvar, en del kommer att försvinna, men det är samtidigt ett väldigt stort ansvar att lägga på ideella krafter. Det finns orimliga förväntningar även åt det hållet. Vad ideellt arbetande människor och organisationer ska kunna och klara av.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Jan Nordvall, Sveriges hembygdsförbund har varit i en liknande position som arbetslivsmuseerna under lång tid. Förväntas ni vara experter på det agrara eller inom några andra områden?

Jan Nordvall, Sveriges hembygdsförbund

Det är en svår fråga, men vi förväntas snarast vara experter på det lokala.

Jag har samma erfarenheter som Erika. Det finns otroligt många människor som sitter inne med en väldigt specifik kunskap inom hembygdsrörelsen. Jag tror att en viktig uppgift för oss som jobbar nationellt, eller är en myndighet, är att ta på oss uppgiften att underlätta mer horisontell kommunikation, ett nätverkande. Centralt har vi sett att vi omöjligen kan försörja hembygdsrörelsen med all den kunskap som den egentligen skulle behöva. Men vad vi kanske kan göra, och vad vi skulle behöva göra framöver, är att underlätta för hembygdsrörelsen att kommunicera med sig själv. Detta gäller hela fältet.

Vi ska hjälpa till att skapa möjligheter för den som sitter i en förening och som har en fråga som är helt avgörande lokalt, men som den personen är ensam om att ställa. Vi ska skapa möjligheter för honom eller henne att hitta fram till den person som sitter sextio mil därifrån i en helt annan verksamhet och som har den kunskap som behövs och som vill dela med sig av sin erfarenhet. Jag tror att det är här som Tekniska museet kan göra något utifrån sitt specifika uppdrag. Här är ett enormt stort fält för informations- och kunskapsutbyte.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Isak, känner du dig tryggt i att de ideella ska vara experterna?

Isak From (S), Riksdagens kulturutskott

Nej, jag tror att vi måste titta på verktyg för att säkra den ideella sektorn, så att nya krafter orkar ta vid. Inte minst tror jag att man måste hitta verktyg för att dokumentera kunskapen hos dem som inte längre orkar, som faktiskt måste lägga ned. Det är nog oundvikligt att där marknaden inte riktigt orkar med eller där besöksnäringen inte orkar med, de museerna kommer förr eller senare att försvinna. Men vi kan inte låta dem försvinna utan att vi har tagit hand om berättelserna och kunskaperna. Där tror jag att de centrala museerna och Riksantikvarieämbetet har en roll att fylla. De har också det centrala samverkansuppdraget som centralmuseer och som nu ska utvärderas. Hur fungerar det? Orkar man med det eller behövs det ytterligare styrning från riksdag och regering för att man ska orka med att ta det här uppdraget?

Anna Lindgren, Läns museet i Gävleborg

Jag tror att min fråga hör ihop med de senaste kommentarerna, men jag vill börja med ett konkret exempel på centralt engagemang och samverkan. I Gävleborg har läns museet jobbat tillsammans med Riksantikvarieämbetet, Tekniska museet och många lokala aktörer i en pilotstudie för att dokumentera en tung processindustri, en stålindustri i Hofors, Ovako Hofors AB, med målet att hitta nya former för dokumentation i samverkan. Det är ett enskilt exempel, men min fråga till både politiken och till de centrala myndigheterna hör lite ihop med vad vi fick höra igår, efterfrågan på en plattform. Nu har vi pratat om experterna men plattformen, strukturen, hur ser ni på det?

Ann Follin, Tekniska museet

Jag tycker att exemplet från Ovako i Hofors är så väldigt bra eftersom det verkligen är samverkan, metodutveckling och ett pilotprojekt. Det finns en tanke om att exemplet ska ha nytta och bäring för andra, som

arbetar med storskalig processindustri. Du efterlyser en plattform. Det jag tror skulle behövas – det tas ju många initiativ, både på lokal, regional och central nivå – så nästa steg kanske är att undersöka hur resurserna ska poolas på ett sätt så att vi får ut bästa möjliga nytta av det. Hur samtalet ska gå till så att man kan skaffa sig en kunskap om varandras bästa kompetenser eller områden, så att man kan bidra på bästa sätt. Hur det ska göras vet jag inte riktigt, men jag tycker att den här konferensen är ett jättebra initiativ för att börja den diskussionen. Vi ska kanske diskutera hur en gemensam strategi ska se ut där vi spelar in våra respektive kompetenser och resurser för att de ska göra en större nytta. Det tror jag är nästa steg.

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Jag tror att detta är jätteviktigt och jag tolkar det inte som styrning utan som samverkan. Det känns väldigt roligt att sitta här och känna att vi från Riksantikvarieämbete är en oerhört efterfrågad myndighet. Man vill ha mer från oss i form av samverkan och det tar jag till mig. Hur det ska gå till eller hur en plattform ska se ut, det vet inte jag heller. Det är det vi måste ta reda på, hitta kopplingarna. Alla delarna finns i byggsatsen, det handlar om att koppla ihop dem på ett bra sätt.

Fredrik Blomqvist, Sjöhistoriska museet

Vi på Statens maritima museer har fröjden och lyckan av att jobba inom ett område som är mer begränsat än exempelvis Riksantikvarieämbetets ansvarsområde. Det är specialiserat. Jag vill slå ett slag för de formaliserade nätverken. Vi arbetar bland annat med fartygsbevarande genom att Statens maritima museer står för att årligen arrangera forum, tillsammans med olika lokala eller regionala föreningar i landet, vilket gör att vi ofta inte är i Stockholm utan någon annan stans. Fördelen med den typen av arbete är att man kan träffas och diskutera relevanta frågor och i och med att man lägger programmet gemensamt så har vi företrädare för till exempel transportstyrelsen, för de många ideella föreningarna och för fartygsägarna

själva som gäster och diskussionspartners. Vi tror att det här är ett sätt som är bra för våra frågor och för vår del av det industriella kulturarvet.

Isa Lindkvist, Länsstyrelsen i Uppsala

Jag har en fråga och fundering kring den tekniska expertkunskapen och att den finns på golvet. Problemet för oss som myndighet är att vi ibland behöver expertkompetensen, men att vi också ställer krav på formell kunskap. De som har kunskapen har inte alltid det vi kräver i utbildning. Kan man från centralt håll på något sätt validera deras kunskap, så att vi får det vi behöver och så att vi kan ta in en sån här person som antikvarisk expert?

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Det är en svår fråga och den övergår mitt kunnande. Jag vet inte om det är möjligt? Vad säger du Erika?

Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

Jag tycker också att det är jättesvårt att ge ett svar. Jag tror att det är en fråga om att mötas mer kontinuerligt.

Ann Follin, Tekniska museet

Vi är inne på resurserna. Om vi inte hade en begränsning i våra resurser då hade vi kunnat bygga upp fantastiska plattformar, men vi måste prioritera och vi måste samverka.

Ebba Gillbrand, Länsstyrelsen i Sörmland

Många frågor om industriarvets bevarande och utveckling hamnar hos länsstyrelserna på grund av den omstrukturering som skett se senaste åren och Riksantikvarieämbetets delvis nya roll. Länsstyrelsernas roll och uppdrag rörande industriarvet har inte belysts tillräckligt i diskussionen. Länsstyrelsernas arbete inom kulturmiljöområdet är mycket brett och resurserna är begränsade både vad gäller personal

och ekonomi. Vi behöver diskutera resurser, hur Riksantikvarieämbetets anslag används och om det under perioder kanske kan utökas eller destineras för projekt inom industriarvsfältet. Ett intressant aktuellt projekt är ”Hus med historia”, ett samarbetsprojekt mellan länsstyrelser, hembygdsförbundet, lokala aktörer och läns museerna, där särskilda medel har tillskjutits över ett antal år. En liknande satsning skulle kunna göras på industriarvsområdet.

Apropå kompetensfrågan skulle man behöva diskutera närmare vilka krav länsstyrelserna kan ställa på antikvariska experter. Enligt Riksantikvarieämbetet vägledning bör Boverkets kompetenskrav vid certifiering av sakkunniga kontrollanter av kulturvärden kunna tillämpas då länsstyrelserna ställer villkor om antikvarisk medverkan enligt Kulturmiljölagen eller bidragsförordningen, bland annat vid bidrag till industriarvets miljöer. Men den antikvariske experten måste inte vara certifierad utan kan ha motsvarande kompetens för att godkännas.

Eva Modén, Gislaveds kommun

Vi arbetar just nu med ett turistprojekt i Gislaved. Det gäller medeltidsarkeologi, men jag skulle vilja nämna detta apropå experter. Har man jobbat länge har man ofta sitt eget nätverk. När jag var på Östergötlands museum startade vi något som vi kallade Medeltidsseminarier. Det kom folk från hela landet och efter några år hade vi fått ihop ett ganska bra nätverk där alla känner alla. Frågan är om de här träffarna ska vara oftare och om vi ska försöka få hit fler och sedan skapa en databas över alla som kan något specifikt eftersom de centrala myndigheterna inte kan svara mot behoven. Det borde vara ganska enkelt att sno ihop. En databas är mitt förslag.

Ida Wedin, industrianantikvarie

Jag arbetar just nu med en förstudie till en databas för teknikhistorisk kompetens. Ett slutbetänkande kommer att presenteras under januari 2013.

Urban Nilsson, Nyréns arkitekter

Det låter nästan som en lösning på den fråga som vi har diskuterat. Plattformen som vi har pratat om skulle jag gärna vilja ha tillgång till. Ett exempel: När vi på Nyréns har en samordnande funktion för ett industriområde, på uppdrag från en stor beställare i ett stadsutvecklingsprojekt, är det väldigt många frågor som ska lösas och vi har inte expertkunskap i allting. Efter att ha gjort en noggrann prioritering för hela området kommer vi kanske fram till att produktionsteknisk utrusning kan finnas kvar i en eller två byggnader. Det är ett exempel där vi verkligen skulle ha nytta av en smal expertkompetens i ett stadsutvecklingssammanhang. Och fastighetsägarna kanske behöver hjälp från en sån som mig att förstå var man kan hitta den där personen som är expert. Då skulle jag också behöva ha tillgång till ett bredare nätverk, som sträcker sig längre än det jag har som person och som inte alltid räcker. När det gäller frågan om validering av expertkunskap är en lösning att jag som antikvarisk konsult kan ta in underkonsulter i projekten. Detta är egentligen inte något problem.

Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

Vi talar om civilsamhället och när jag talar om mina herrar på verkstadsgolvet tror jag inte att de tänker på sig själva som experter på industriarvsfrågor. Det finns inte, de är inte intresserade av att vara experter och jag tror inte att ambitionen finns. Det är en bonus som vi kanske kan använda oss av ibland. Deras kunskap är inget som på något vis ersätter en antikvarisk kunskap. Det tar sex år att bli en fulllärd metallarbetare, det tar också ett antal år att bli utbildad antikvarie eller museimänniska. Vi kan inte vänta oss att de ska ha vår kunskap eller vi ska ha deras. Det är inte en görlig väg.

Torsten Nilsson, Arbetets museum

Vi ska inte vara oroliga. Det pågår en febril jakt efter kunskap över landet och jakten efter kunskap är något som driver oss människor.

Det har aldrig någonsin i svensk historia byggts så många vattenhjul som just nu. Det har aldrig byggts så mycket museijärnväg som nu.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Vilka krav kan vi ställa på de ideella och kommer de då att tycka att det är kul? Torsten, du kan väl berätta om hur vi på Arbetets museum, under femton år, har jobbat med arbetslivsmuseerna.

Torsten Nilsson, Arbetets museum

Det gäller att koppla ihop människor och framför allt att ge motiv och drivkrafter för att de ska orka kämpa. Inom ArbetSam gör vi så gott vi kan för att identifiera problem. Vad behöver man hjälp med? Vilka kunskapsluckor behöver täppas igen? Tyvärr blir väl även vi ett irrbloss i natten, vi kan köra en konferens om ångpannor, men sedan måste vi överlämna mycket av ansvaret till dem som ska jobba med maskinerna. Vi kan hjälpa till, vara en arena. Vi skulle kunna göra mycket mer.

Niklas Cserhalmi, Arbetets museum

Arbetets museum har försökt att stötta ArbetSam, men ArbetSam lever väldigt mycket på egen hand, samtidigt som den utveckling som vi har sett, till stor del har berott på att det funnits fasta pengar till den tjänst som Torsten har. Det har stimulerat, stöttat och puffat. Pengarna från centralt håll förmerar sig och den modellen tror jag är kungsvägen. Det måste, som Barbro Mellander talar om, komma centrala stimulanser. Då kan det hända massor på det lokala planet.

Ida Wedin, industrianantikvarie

När det gäller validering och antikvarisk sakkunskap så är de formuleringar som finns i Riksantikvarieämbetets riktlinjer väldigt breda eftersom de ska täcka in en väldigt stor antikvarisk bas. Samtidigt är de väldigt uteslutande eftersom de utesluter alla som valt bort eller saknar någon del i sin utbildning eller kunskap. Nu måste de som godkänns kunna allt och det är dem man måste ta in. Jag vet många

här i salen som jobbar som hantverkare och som kan vattenhjul och annat, men vi kommer inte in i valideringen. Det är svårt för oss att få jobb den vägen. Själv kan jag exempelvis inte kyrkor och jag vill inte heller jobba med det. Det jag kan är nischat. Detsamma måste gälla inom många andra områden, att det inte finns plats för det nischade inom ramen för valideringskraven. Här skulle man kunna omformulera kraven så att man bibehåller antikvarisk kvalitet, men möjliggör för nischade kunskaper att kunna sitt, men inte kunna allt.

Fredrik Linder, Kulturdepartementet

Alla som arbetar på länsstyrelser, läns museer och övriga aktörer har ett eget ansvar att upprätthålla de nätverk man behöver. Jag tror att man ska bejaka detta och söka sig utanför de vanliga ramarna och knyta ytterligare krafter till sina nätverk. Många här är oroliga för Riksantikvarieämbetets engagemang för det industriella kulturarvet. Jag vill påminna om att det varit många konferenser kring det industriella kulturarvet, men det var i alla fall tio, femton år sedan en riksantikvarie deltog i en sådan konferens. Med tanke på Lars Amréus aktiva deltagande här, tror jag att ni kan ha ett gott hopp om framtiden.

Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet

Jag skulle vilja lyfta fram de erfarenheter jag gjort inom projektet *Hus med historia*. Där har hembygdsrörelsen under några år haft extra pengar inom ramen för kulturmiljövårdsanslaget, för vård och underhåll av hembygdsgrändarna, men också för att skapa aktiviteter kring dem och lyfta fram husens historia.

En viktig erfarenhet har varit betydelsen av samverkan mellan det ideella och det offentliga, landsantikvarier och länsstyrelser. Det har också resulterat i att man lagt in extra pengar och gjort en del saker som går utöver det som ryms inom kulturmiljövårdsanslaget. Man har gått i med egna resurser för vård och underhållsplaner, i vissa län har man gått in och inventerat stora delar av byggnadsbeståndet.

Detta har lett till en ökad samsyn och till ett kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan de ideella krafterna och de mer professionella

aktörerna. Långsiktigt och strukturellt tror jag – där kanske hembygdsrörelsen inte håller med mig eftersom det kan vara viktigast att få tak på husen – att detta är viktigt och att det är en av de stora vinsterna med *Hus med historia*. Det är en viktig erfarenhet som Riksantikvarieämbetet kan föra över till andra områden, exempelvis det industrihistoriska.

En annan sak jag vill föra fram är samarbetet med hantverkslaboratoriet, som är en del av en forskningsinstitution under Göteborgs universitet i Mariestad. De arbetar för att samla in kunskap för att ta reda på hur man gör. Hur sätter man upp en kakelugn? Var finns hantverkarna? Jag tycker att det vore konstigt att betrakta denna typ av kunskap som nischad för en viss tidsperiod eller för olika typer av objekt.

Jag har en fråga till Isak From som politiker och som företrädare för Sveriges största parti: De ideella krafterna har samlats kring kultursamverkansmodellen och idén att vi ska samverka. I begreppet samverkan kan man ha olika förväntningar. Man kan använda en matris: där man bestämmer vad man menar med samverkan, vad man menar med samarbete och samråd och vad man menar med information. Man enas om att det är de här termerna vi använder från den offentliga sidan och vi försöker att vara tydliga så att alla förstår att man inte har ett samarbete om man begränsar sig till att bara ha en dialog. Min fråga, som jag också ställt till ordföranden i kulturhutschottet Gunilla Carlsson, men som jag aldrig fått något riktigt svar på: Vad tycker egentligen socialdemokraterna om kultursamverkansmodellen? Blir det att rulla tillbaka vid ett eventuellt regeringsskifte? Eller tror ni på modellen som princip och vill vara med och vidareutveckla den?

Isak From (S), Riksdagens kulturutskott

Vi är positiva till kultursamverkansmodellen. Det var vi som införde försöket i Västra Götaland och i Skåneregionen. Nu avvaktar vi ganska kritiskt med att se hur det utvecklas. Vi tycker nog inte att utfallet är som vi tänkte från början. En orsak är att inte alla gått in i modellen. Huvudsyftet är att man ska fatta besluten regionalt, även om vilka

som ska ingå i samarvekan. Det är viktigt att de aktörer som verkligen är intresserade av att samverka också och ser till att göra det. Att man ger sig till känna. Annars blir man förmodligen överkörd av någon av alla de andra intressena inom kulturområdet, som alla tycker att just deras fråga är den absolut viktigaste. Jag tycker inte att man ska styra detta från centralt håll. Man ska ha huvudansvaret lokalt och regionalt. Sedan kan vi återkomma till hur mycket pengar man ska anslå till detta.

Jan Nordvall, Sveriges hembygdsförbund

Jag skulle vilja tillägga, och det är inte riktat till dig Isak From utan till Erika Grann. Inom kultursamverkansmodellen har Sveriges hembygdsförbund och hembygdsrörelsen i allmänhet varit lite ensamma när det gäller kulturarvsintressen och det ideella. Jag skulle vilja uppmana ArbetSam att försöka att delta i samtalen om det regionala samarbetet. Det förekommer många möten och konferenser där vi har möjlighet att föra upp det ideella intresset i ett kulturpolitiskt sammanhang. Jag skulle tycka att det vore jättekul om ArbetSam skulle kunna vara närvarande där också.

Ove Bengtsson, Riksantikvarieämbetet

Jag ska kommentera kompetensfrågorna och tycker att Ida Wedins inlägg hör till det allra mest intressanta under de här dagarna. Det är något för oss att ta med tillbaka till Riksantikvarieämbetet.

Här finns också ett strukturellt problem. När det gäller byggnader så fungerar arbetet ganska bra, men hanteringen av lös egendom är inte reglerad av kulturmiljövården. Därför finns det inte samma efterfrågan på antikvarisk kompetens och kontroll. Det finns vissa områden där det finns ljuspunkter, när det gäller exempelvis bilar finns det en fungerande marknad för mycket kompetent renovering – en kommersiell marknad. Även för järnvägarna är läget positivt. Där kan man som exempel nämna att de tyska statsbanorna har en pannverkstad där man kan beställa en ny ångpanna till ett ånglok. Detta bygger på en efterfrågan. Och driften av Waxholmsbolaget ångbåtar bygger

på ett helt kommersiellt avtal där kulturarvskompetensen för maskinerna leder till bevarande och drift.

När det gäller de ideella krafterna är det delvis en missuppfattning att staten lägger över ett ansvar på de ideella krafterna. Det är snarare så att vi äntligen vaknat och ser vad som händer. Om de ideella krafterna inte hade funnits hade allt som finns av järnvägshistoria varit på järnvägmuseet i Gävle. Det som idag finns kvar i landet är bevarat genom ideella krafter. Från centralt håll kan vi hjälpa till så gott vi kan och det kan vi säkert bli bättre på, men det är inte så att vi skiftat ut ett ansvar för anläggningar och frågor som vi tidigare har vårdat eller haft ansvaret för. Det vi diskuterar här är saker som över huvud taget inte funnits kvar utan det ideella arbetet.

Ann Follin, Tekniska museet

Jag har haft anledning att vara orolig över ett generellt sjunkande intresse för teknik och naturvetenskap hos svenska ungdomar. Jag tror att vi behöver söka nya vägar för att stimulera detta intresse och börja i unga år. Att visa på relevans i vardagen, involvera och erbjuda en hög grad av delaktighet är några sätt. På Tekniska museet har vi jobbat hårt med vårt nördkoncept, som media älskar. I början var det vi som sökte med ljus och lykta efter nördar i olika åldrar och särskilt efter tjejer, men nu är det nördarna som söker upp oss. När jag talade om att tagga industriarvet, så menade jag allvar. Vi kan nog väcka ett engagemang hos både barn och unga och alla åldrar genom att göra det på ett lite nytt sätt.

*

Och med detta inlägg hade tiden runnit ut. Debattens ordförande Niklas Cserhalmi avslutade diskussionen – och konferensen som helhet – med varmt tack till samtliga deltagare, för de livaktiga och engagerade diskussionerna och för två utomordentligt innehållsrika och viktiga konferensdagar. ■

Deltagare

Lennart Ahlberg, Simontorps brandkårsmuseum
Lovisa Almborg, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd
Lars Amréus, Riksantikvarieämbetet
Kalle Anderberg, Sörmlands museum
Stina Andersson, Bjerking AB
Kåre Andersson, Bolinder museet
Dag Avango, KTH
Ove Bengtsson, Riksantikvarieämbetet
Yvonne Bergman, ArkivCentrum
Bertil Bertilsson, Byggnadsvård Mälardalen AB
Eva Björkman, Länsstyrelsen i Västra Götalands län
Annika Blixth, Gislaveds kommun
Malin Blomquist, MHRF
Fredrik Blomqvist, Sjöhistoriska museet
Mona Bornekranz, Sundsvalls museum
Mats Brusman, Tema Q Linköpings universitet
Britt-Marie Börjesgård, Jönköpings Läns museum
Peter Carelli, Stadsmuseet Norrköping
Tomas Carlberg, Eskilstuna stadsarkiv
Niklas Cserhalmi, Arbetets museum
Per Dahl, Stiftelsen Nordiska museet
Rolf Danielsson, Västarvet
Per-Olov Djurström, Hults Bruk Smidescentrum
Konstantin Economou, Visualiseringscenter C, Norrköping
Lilian Edström, Svenska Skoindustrimuseet
Patrik Ekheimer, Chalmers tekniska högskola
Nisse Engfors, Vitåfors maskinmuseum
Anna Engfors, Vitåfors maskinmuseum
Jan Eriksson, Länsstyrelsen Östergötland
Ann Follin, Tekniska museet
Svante Forenius, RAÄ, Geoarkeologiskt Laboratorium (GAL)

Sven Fredén, Museibanornas Riksorganisation (MRO)
Christine Fredriksen, Bohusläns museum
Isak From, Riksdagen och Kulturutskottet
Carl-Magnus Gagge, Västmanlands läns museum
Jan af Geijerstam, Svenska industriminnesföreningen
Ebba Gillbrand, Länsstyrelsen i Södermanland
Gunhild Granath, AF Infrastructure AB
Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd
Sven Gustavsson, Torstemåla Torvmuseum
Britt-Marie Gustavsson, Torstemåla Torvmuseum
Anna Götzlinger, Eskilstuna stadsmuseum
Cecilia Hammarlund-Larsson, Nordiska museet
Lars-Erik Hansen, TAM-Arkiv
Per Haupt, Norrköpings kommun
Anders Houltz, KTH
Jenny Hällström, Lunds universitet, Arkitektur och byggd miljö
Maths Isacson, Uppsala universitet
Karl Axel Jacobsson, Ångkraftverkets vänner Västerås
Jonas Jansson, Länsstyrelsen i Örebro län
Per Jernevad, Länsstyrelsen Östergötland
Håkan Johansson, Sveriges Ångbåtsförening
Mats Johansson, Svartviks industriminnen
Lars-Eric Johansson, Ångkraftverkets vänner Västerås
Petra Johansson, Rydals museum
Dag Johansson, Norrköpings kommun
Eric Juhlin, Fabriken Eric Juhlin
Lars Jönses, Dalarnas museum
Katarina Kallings, Sveriges Fängelsemuseum
Anita Maria Karlsson, Nora
Per-Ola Karlsson, Näringslivsarkivens förening
Åsa Klintborg Ahlklo, SLU, Landskapsarkitektur, Alnarp
Fredrik Krohn Andersson, Konstvetenskapliga inst., Sthlms. univ.
Bosse Lagerqvist, Göteborgs universitet

Bo Larsson, Stockholms stadsmuseum
Denny Lawrot, Östergötlands hembygdsförbund
Kenneth Linder, Avesta kommun, Verket
Fredrik Linder, Kulturdepartementet
Anna Lindgren, Läns museet Gävleborg
Isa Lindqvist, Länsstyrelsen Uppsala län
Anders Lindqvist, Norrköpings stadsmuseum
Britt Lippman, Torstemåla Torvmuseum
Ingmar Lippman, Torstemåla Torvmuseum
Mia Ljungskär, Kulturmagasinet, Helsingborgs stad
Gert Magnusson, Jernkontorets bergshistoriska utskott
Sten Mattsson, Vadstena kommun
Boel Melin, Tyréns AB
Cathrine Mellander, Riksantikvarieämbetet
Barbro Mellander, Landsantikvarien i Skåne
Dag Midböe, Forum för industrihistoria i Jämtlands län FFIJ
Ingrid Miljand, Sveriges Fängelsemuseum
Eva Modén, Gislaveds kommun
Inga Murmester, Falu Gruva i Dalarna
Lena Myrberg, Falu Gruva
Ingrid Neil, Arkivcentrum i Dalarna
Torsten Nilsson, Arbetets museum
Urban Nilsson, Nyréns Arkitektkontor
Ing-Marie Nilsson-Tarkkanen, Lindesbergs Museum
Jan Nordwall, Sveriges Hembygdsförbund
Peter Nyblom, Fagersta
Erik Ogenhall, RAÄ, Geoarkeologiskt Laboratorium
Bo Ohlson, Farmacihistoriska museet
Per Olgarsson, Stockholms Stadsmuseum
Mikael Parr, Flygvapenmuseum
Eva Rittsel Dahlström, Länsstyrelsen i Stockholms län
Carl Rosenblad, Fengersfors Bruk
Annie Rosenblad, Fengersfors Bruk

Arvid Rudling, Urban Explorer
Katarina Sandberg, Sveriges Järnvägsmuseum, Trafikverket
Marie Sandberg, Timmersdala
Pia Sander, Skånes Hembygdsförbund
Olga Schlyter, Malmö museer
Sofia Seifarth, Arbetets museum
Christina Sirtoft Breitholtz, Arkiv Västmanland
Lars Stjernkvist, Norrköpings kommun
Peter Ström, HPS Kulturmiljövård AB
Anders Svensson, Järnvägshist. Riksförb./Järnvägsinfo-Förlaget
Sten Göte Svensson, Norrköpings Skolmuseum
Magdalena Tafvelin Heldner, Tekniska museet
Helena Törnqvist, Motala kommun/Bildningsförvaltningen
Johanna Ulfsson, Sundsvalls museum
Maria Urberg, Riksantikvarieämbetet
Ida Wedin, Byggnadsvårdstorget
Annika Willim, RAÄ, Geoarkeologiskt Laboratorium
Per Zachrisson, Svensk Byggtradition
Kia Zerruya, Hults Bruk Smidesentrum
Erika Åberg, Läns museet Gävleborg

Program

Industrisamhällets kulturarv i praktik och forskning – nuläge och framtid 11-12 oktober, 2012, Arbetets museum, Norrköping

- Vem bryr sig om industriarvet?
- Vilken status har industriarvsfrågor idag?
- Hur har vi kommit hit och varför?
- Vilka är de möjliga och önskvärda framtiderna för industriarvsfältet?

Konferensen arrangeras av Arbetets museum, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd, Industrihistoriskt forum, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm och Svenska industriminnesföreningen. Konferensen genomförs med finansiellt stöd från Riksantikvarieämbetets FoU-anslag.

Torsdag 11 oktober

09.30-10.00 *Kaffe och registrering*

10.00 ***Välkomsthälsning***

Niklas Cserhalmi, museidirektör, Arbetets museum

Lars Stjernkvist, kommunalråd, Norrköping

10.15 ***Introduktion till konferensdagarna***

10.30-11.30 ***Lever industrilandskapet i Norrköping?*** – moderator

Niklas Cserhalmi, museidirektör, Arbetets museum

• *Industrilandskapet*, Peter Carelli, museichef, Norrköpings stadsmuseum

• *Industrilandskapet – en del av forskning och utbildning*, Kosta Economou, Kultur, samhälle, mediegestaltning, Linköpings universitet

Vi måste tro på det som inte finns, Dag Johansson, stadsarkitekt, Norrköping

11.30-12.30 ***Rundtur i Industrilandskapet***

- 12.30-13.30 *Lunch, restaurang Laxholmen*
- 13.30-15.00 ***Demokratin och makten över industriarvet. De kulturpolitiska målen och sedan?*** – moderator Torsten Nilsson, 1:e intendent, Arbetets museum
- *Arbetslivsmuseerna*, Erika Grann, vice ordf. Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd
 - *Hembygdsrörelsen*, Jan Nordwall, generalsekreterare, Sveriges Hembygdsförbund
 - *Urban explorers är vi allihopa*, Arvid Rudling, urban explorer
- 15.00-15.30 Kaffepaus
- 15.30-17.30 ***Forskningen och de stora sammanhangen. Värde, tolkning, konflikter, samhällets roll*** – moderator Sofia Seifarth, forskningschef, Arbetets museum
- *Det industriella kulturarvet i samhället – historiebruk och återanvändning*, Maths Isacson, professor, Uppsala universitet
 - *Det industriella kulturarvet som källa*, Dag Avango, forskare, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm
 - *Utbildningen*, Bosse Lagerqvist, universitetslektor, Göteborgs universitet
 - *Det svenska industriarvet – vårt industriarv? Det globala perspektivet*, Jan af Geijerstam, ordf. Svenska industriminnesföreningen
- 18.30 ***Utflykt i Norrköpings gömda industriella kulturarv***
- 19.30 Middag på restaurang Laxholmen

Fredag 12 oktober

08.30-10.00 ***Lokalt, regionalt, centralt. Industriarvets förvaltning***

– moderator Jan af Geijerstam

- *Industriarvet i de regionala målen*, Anders Houltz, forskare, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm och Jan af Geijerstam
- *Kulturarvsförvaltningen*, Fredrik Linder, departementssekreterare, Kulturdepartementet
- *Ett regionalt perspektiv*, Barbro Mellander, landsantikvarie, Regionmuseet Kristianstad

10.00-10.30 *Kaffepaus*

10.30-12.00 ***Industriarvsbruk. Minnen, föremål, byggnader, maskiner och arkivalier***

– moderator Eva Dahlström Rittsél, 1:e antikvarie, Länsstyrelsen i Stockholms län

- *Föremål och minnen på Tekniska museet 1924-2012 – och sen?*, Ann Follin, museidirektör, Tekniska museet
- *Arkiven, arkivfrågor*, Per-Ola Karlsson, arkivchef, Centrum för näringslivshistoria
- *Att ta till vara och utveckla*, Urban Nilsson, byggnadsantikvarie, Nyréns Arkitektkontor
- *Att ta hand om det tekniska kulturarvet* – Ida Wedin, industriantikvarie och egen företagare

12.00-13.00 Lunch

13.00-14.30 ***Avslutningsdebatt*** – inledare och moderator Niklas Cserhalmi, museidirektör, Arbetets museum

Deltagare i panelen

Lars Amréus, Riksantikvarie

Ann Follin, Tekniska museet

Isak From (S), Riksdagens Kulturutskott

Erika Grann, Arbetslivsmuseernas Samarbetsråd

14.30 ***Avslutning***